

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

**Culturology
Jurisprudence
Philological sciences
Pedagogical sciences
Social communication
Psychological sciences**

№6(93) 2021

Część 2

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №6 (93), 2021

Część 2

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, docent wydziału dyscypliny inżynierii ogólnej wydziału inżynierii i technologii państwowej akademii rolniczej w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan

    SlideShare

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydrukowano w Annapol 4, 03-236 Warszawa Poland, «Interdruk»

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

CULTUROLOGY

Levchuk K.I., Spiridonova L.M.

RESEARCH OF MODERN FEATURES OF CULTURAL DEVELOPMENT MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....4

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Бондарчук О.Ю.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ РАБОТЫ С ЗАСТЕНЧИВЫМИ ДОШКОЛЬНИКАМИ10

Bondarchuk O.Yu.

PSYCHOLOGICAL TECHNOLOGY OF WORKING WITH SHY PRESCHOOLERS10

Деревянко С.П.

СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ В УКРАИНЕ.....13

Derevyanko S.P.

MODERN DEVELOPMENT COGNITIVE PSYCHOLOGY IN UKRAINE13

SOCIAL COMMUNICATION

Мукиміє Г. В.

СЕМАНТИКА АРХЕТИПНИХ СЛІВ-СИМВОЛІВ У СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ КОНТЕКСТІ16

Мукутiв Н. V.

SEMANTICS ARCHETYPAL WORDS-SYMBOLS IN MODERN MEDIA CONTEST16

PHILOLOGICAL SCIENCES

Даминова Ф.И.

А.С.ПУШКИН — ОСНОВОПОЛОЖНИК СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА.....19

Daminova F.I.

A.S. PUSHKIN - BACKGROUND OF THE MODERN RUSSIAN LITERATURE LANGUAGE19

Копаниця Л.М.

АНТРОПОЛОГІЯ ГУМОРУ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЕТИЧНОЇ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ КАРТИНИ «ПРИРОДНОГО СВІТУ» В УСНІЙ ЛІРИЦІ21

Koranytsia L.M.

ANTHROPOLOGY OF HUMOR AS A CHARACTERISTIC OF THE POETIC FORM OF EXPRESSION OF THE PICTURE OF THE "NATURAL WORLD" IN ORAL LYRICS21

JURISPRUDENCE

Васильченко Е.И.

СОВМЕСТНОЕ БАНКРОТСТВО СУПРУГОВ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ27

Vasilchenko E.I.

JOINT BANKRUPTCY OF SPOUSES: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT27

Христов О.Л.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ29

Khrystov O.L.

FOREIGN DOSVID OF LEGAL REGULATION VIKORISTANIA GROMADKOSTI PID HOUR OF OPERATIONAL-ROZSHUKOVO PROTIDI MALICIOUSNESS.....29

Ямщикова А.М.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИМУЩЕСТВА БЫВШИХ СУПРУГОВ32

Yamshchikova A.M.

SOME PROBLEMS OF THE LEGAL REGIME OF THE PROPERTY OF FORMER SPOUSES32

PEDAGOGICAL SCIENCES

Єжокіна Ю.І.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ РОБІТНИКІВ-МОРЯКІВ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ36

Yezhokina Yu. I.

FORMATION OF LEGAL CULTURE MAYBUTNIKH ROBITNIKIV-MORYAKIV: METHODOLOGICAL ASPECT36

Levchuk E.

MATHEMATICAL TRAINING OF ECONOMIC SPECIALISTS IN AGRICULTURAL INSTITUTIONS OF HIGHER
EDUCATION43

Уста-Азизова Д.А., Нормухамедова М., Содикова Д.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕТОДИКИ И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В СИСТЕМЕ МЕДИЦИНСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ53

Usta-Azizova Di.A., Normukhamedova M., Sodikova D.

PEDAGOGICAL METHODS AND WAYS TO IMPROVE THEM IN THE MEDICAL EDUCATION SYSTEM53

CULTUROLOGY

УДК 316.3:329"21"(477)

Levchuk K.I.,

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of History of Ukraine and Philosophy,
Vinnytsia National Agrarian University, Ukraine*

Spiridonova L.M.

*senior lecturer at the Department of History of Ukraine and Philosophy,
Vinnytsia National Agrarian University, Ukraine*

RESEARCH OF MODERN FEATURES OF CULTURAL DEVELOPMENT MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract.

The quality of education, especially higher education, is determined by one of the key factors that allow countries to succeed in global competition. The main responsibility for ensuring the quality of higher education lies with higher education institutions. Strategies of educational institutions should provide the necessary cultural level of education and ensure the achievement of the Sustainable Development Goals in the field of education. Given study is devoted to the analysis of the elements of the system of innovative cultural development of educational institutions and the formulation of a conceptual approach to the management of cultural development of educational institutions in modern conditions.

It is grounded that there is the need to ensure the cultural development of educational institutions in accordance with modern global trends. In given paper, the cultural development of educational institutions is proposed to be carried out on the basis of a competency-based approach that will ensure economic results. The given paper proposes a conceptual approach to the formation of a system for managing the cultural development of educational institutions, based on such key elements as: an inclusive approach with accounting of different needs, opportunities, expectations and styles of students; educational policy or program taking into account the historical heritage that influences the culture and ideology of society; academic orientation of teachers depends on their values; the cultural workload of educational institutions, which is manifested in such values as objectivity, academic freedom and respect for students and subjects; culture of scientific research.

Higher education continues its development and becomes more important to society than to individuals; therefore, there is the need of to develop professional management and leadership in developing countries. Ensuring the quality of education and the formation of an appropriate cultural environment remains a priority. Further research in the field of cultural development management in educational institutions is proposed to be carried out taking into account the need for a broad discussion of the proposed conceptual approach, as well as the expected results.

Keywords: *culture, development, management, educational institution, higher education, research.*

Problem statement in general and its connection with important scientific or practical tasks. The report of the Association of European Universities in 2010 on the results of implementing a culture of quality in higher education states that the quality of European education, including higher education, is determined by one of the key factors that will allow Europe to succeed in global competition [6, p. 23]. In 2003, at a ministerial conference in Berlin, it was stated that the main responsibility for ensuring the quality of higher education lies with higher education institutions [7]. In response to the results of the conference, a number of policy measures have been developed since then and activities have been identified to improve the quality of higher education. Among other initiatives, issues related to promoting the cultural development of educational institutions were reviewed.

According to the Global Education Monitoring Report 2020 prepared by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), educational strategies adopted in different

countries during the outbreak of the COVID-19 pandemic, do not promote cultural development in higher education institutions. The problem is too large for any education system to respond effectively. Restrictions on the work of educational institutions have posed unprecedented challenges to governments, teachers, professors, students and parents in providing the necessary cultural level of learning [11].

In order to continue the educational process during the global pandemic, the countries of the world, including Ukraine, have introduced various forms of online learning. However, the lack of appropriate culture and the necessary infrastructure made distance learning during COVID-19 an "imperfect replacement for classroom learning." According to the report, the level of use of educational technologies depends on the country's income. 74% of low-income countries used online methods in education, compared to 36% of low-income countries. However, none of the current decisions on continuity of education ensure compliance with the principle of "learning for all". In general, about 40% of

low-income, low-income countries failed to support those living in remote areas, under-resourced, and disadvantaged during the COVID-19 pandemic.

Meanwhile, the forced impetus for the development of distance learning, changes in education caused by COVID-19 quarantine restrictions, the strengthening of international orientation of education in Ukraine and some other reasons make cultural development in educational institutions a significant challenge for policy makers. and develops plans. Today, students who speak different languages at home, have different levels of academic ability and socioeconomic status have to be educated, which seriously hampers the provision of education, especially if the goal is to increase common achievements and, ultimately, integration into a single nation. Different countries develop different policies and apply different approaches in this regard. Meanwhile, in all cases, ensuring cultural development is one of the biggest problems facing education systems in the early twenty-first century.

Analysis of recent research and publications.

Today, UNESCO's budget remains much lower than in 2011, when the United States cut off funding. However, the UNESCO Institute for Statistics undertakes politically and technically rigid development of new benchmarks for some indicators of the Sustainable Development Goals, in particular in education, in an attempt to set realistic but achievable goals. This is due to the fact that the World Bank (World Bank), using data from the UNESCO Institute for Statistics, proposed to reduce by 2030 the financial inability to obtain higher education by half and implement the principle of "education for all" as a new global goal in education. Such a policy, in particular, is aimed at developing various cultural aspects in education.

Domestic scientists are studying the applied aspects of cultural development management in higher education institutions. Thus, in the work of Lutkovskaya S. [16, p. 26] emphasizes the fact that Ukraine is one of the largest European countries with powerful human, natural and raw materials. Their reproduction and inexhaustible use is an important prerequisite for sustainable economic development of the country. The external, in particular, cultural environment plays an important role in the reproduction of human resources. In the work of Yaremchuk N. [12, p. 69] reveals the essence of "organizational culture" and substantiates the importance of this factor in the development of competitiveness. The researcher notes that as a result of underestimating the importance of organizational culture in the organization may not form the most favorable atmosphere, which can be characterized by the following: indifferent and irresponsible attitude to activities, conflicts and, consequently, reduced productivity, which reduces economic efficiency. In the work of Furman I. [19, p. 20] the scientific and theoretical bases of formation of organizational culture are investigated. The author outlines the degree of influence of organizational culture on the process of effective functioning of the organization and the formation of internal organizational relations. The importance of constant improvement of organizational culture is also noted.

Domestic scholars widely study the problematic aspects of cultural development in the training and professional activities of specialists in the agricultural sector of the domestic economy. In particular, Kaletnik G. and Gunko I. [15, p. 15] explore global problems and challenges facing the agricultural sector of the economy, their impact on the modern scientific and educational environment and emphasize the need to modernize the educational process as a basic component of innovation-oriented development of society. In [15, p. 16] identified the main vectors for improving the scientific and educational process, among which the decisive place is occupied by research of the latest interactive methods of professional knowledge and approaches to enhancing scientific thought and stimulating integration processes of science and education based on the formation of creative approach to solving scientific problems. scientific space, environment for the implementation and development of public speaking, controversy.

Kaletnik G., Adamchuk V., Bulgakov V. reveal some cultural aspects of training of agroengineering personnel, scientific personnel of the highest qualification on the basis of the analysis of prospects of an exit from a crisis situation in the state in the directions of personnel training, carrying out fundamental and applied scientific researches modern level, design and engineering developments to create agricultural machinery that would meet the best world counterparts [14, p. 10]. Also, Kaletnik G. an analysis of the experience of forming innovative structures taking into account the culture of quality assurance, academic culture and taking into account the principle of "education for all". The author identifies two main areas of influence of such innovation structures on sustainable local and regional development and proves that their activities have a positive impact on increasing the competitiveness of united territorial communities, districts and regions, primarily through the growth of their educational, cultural and innovative potential [13, p. 15].

In the study of the innovative strategy of ecologically sustainable development Kaletnik G. and Lutkovska S. found that the strategy of breakthrough in the field of business can provide a system of measures to accelerate growth. At the same time, it is established that the form and content of all practical business development strategies depend on specific internal and external conditions, in particular the internal and external cultural environment. It is proved that when developing breakthrough strategies of socio-economic development it is necessary to adhere to the key principles of business culture and the culture of scientific research [4, p. 92].

Berezyuk S. and Yaremchuk N. investigate the moral and ethical features of the regulation of civil servants in Ukraine. Their research found that such features emphasize the significant differences in the ways of regulating the activities of civil servants in European and Asian countries and conclude that in domestic practice it is possible to apply only certain elements of management models in these regions. In order to increase the efficiency of active employees, researchers propose

to pay special attention to the formation of an appropriate culture in the training process and compliance with business culture by employees at all levels [1].

Kolesnik T. [5, p. 30] considers some important aspects of the formation of marketing strategy in the management of rural business based on the optimization of management processes within the agricultural enterprise.

In the paper which was written by Pronko L., Kolesnyk T., Samborska O. based on the characteristics of national culture, the ways of organizing business relations with foreign partners are investigated. It is investigated that knowledge of certain elements of national culture and secrets of business communication of the partner country which are shown both in spiritual (language, literature, music, painting, religion), and in material (features of an economic way of life, management, production, etc.) spheres of life and activity [18, p. 55].

Also, Malik M. [17, p. 9] considers the role of social responsibility in modern transformational transformations in rural areas aimed at the development of the agricultural sector of the economy and rural areas. Social responsibility, as an element of corporate culture, is defined through a specific institutional environment, which is a set of generally accepted, social, political, legal and economic rules that define the framework of human behavior. Social responsibility is aimed at the implementation of social issues of society and to some extent provides the agricultural enterprise with an economic effect in the form of profit. The authors note that social responsibility leads to the maximum effect in the case when the company fulfills its obligations beyond the statutory limits based on moral, ethical considerations.

In the work of Shpykuliak O. and co-authors it is shown that the development of socio-economic formations and mechanisms for ensuring their functioning depends on the institutions of formally and (or) informally codified rules of conduct of economic agents. In particular, educational institutions and research institutions are part of the scheme of institutional support for the formation of intellectual capital in the economy, and are included in the list of infrastructure for the formation of intellectual capital and development and dissemination of innovations in the national economy. It is also established that the implementation of the mission of institutions in the formation of intellectual capital can lead to the creation of an innovative model of development of society and economy [20, p. 95].

The goals of the article: this research is devoted to the analysis of the elements of the system of innovative cultural development of educational institutions and the formation of a conceptual approach to the management of cultural development of educational institutions in modern conditions.

Presentation of the main research material. The importance of economic wealth in the economy as a driving force for creating demand for higher education can be illustrated by the relationship between GDP per capita and the rate of coverage of higher education. This relationship is positive and statistically significant

and at a low level of GDP per capita the population enrollment rate in higher education tends to increase significantly with a relatively small increase in GDP per capita [9, p. 34]. In practice, this may reflect an increase in household income, an increase in the middle class, an increase in the demand for higher education and a higher level of demand for practical skills in structurally changing economies. It may also reflect an increase in the financial capacity of governments to expand access to higher education. At the same time, the level of cultural development in economies with low incomes is relatively lower than in developed countries.

Educational institutions are facing constant financial pressure and shrinking state budgets, with fears that public funding may never return to pre-recession levels. At the same time, spending on higher education continues to rise. As a result, more and more organizations are looking for innovative ways to develop and maintain control over the budget, in particular taking into account cultural aspects in education.

Cultural competence in higher education is an important starting point for teaching, learning, research and leadership. At the same time, the process remains important, not the end result. From these positions, it is necessary to create a detailed map of such a process, and in this paper, certain key categories are outlined to ensure the process of formation of cultural competencies.

Meanwhile, there is currently no agreed definition of cultural competence. The definition most widely cited in research defines cultural competence as “a set of congruent behaviors, views, and policies that combine in a system, organization, or among professionals and allow that system, organization, or these professionals to work effectively in complex situations. cultural environment” [3]. A culturally competent system thus takes diversity into account, has the capacity of individuals and subsystems to conduct cultural self-assessment, takes into account the dynamics of cultural interaction, has institutionalized cultural knowledge, and develops a variety of ways to adapt to cultural diversity.

A constant learning process is necessary for the development of cultural competencies. The development of cultural competence in higher education requires managers to promote and manage an appropriate approach to the whole higher education institution, including the study of individual attitudes and practices in teaching, as well as creating and involving management, executive structures, developing policies and strategic commitments. to review and evaluate the capacity of a higher education institution to transform cultural competencies into the results of teaching, learning, research.

The development and provision of high-quality education, including culture, depends on the training of scientific and pedagogical staff on cultural competencies. In order to build a solid foundation in higher education and engage higher education students in the development and deepening of understanding of cultural competence, support from the whole higher education institution must be provided, as well as time and funding.

Nowadays, it is possible to apply a university-wide approach to the development of policies and programs, which will provide research and teaching staff and graduates with the means to guide in the process of forming cultural competence. Some policies relate to the professional development of staff, the establishment of cultural competence in university educational programs.

The Education Strategy of UNESCO [10] addresses the need to promote approaches to learning processes that lead to the full potential of people and ensure compliance with the different needs, abilities, expectations and styles of students. The introduction of inclusive approaches to learning involves a critical study of thinking, culture, practice and processes of learning and teaching (pedagogy). This requires the transformation of education systems in general, in particular the way in which educational institutions adapt teaching and teaching practices to meet the needs of all students with respect for cultural diversity. All stakeholders should take the form of local centers of knowledge on innovative inclusive teaching and learning practices, uphold the principles of inclusion and equity in teaching practices, and provide technical assistance to improve the content and process of learning.

To achieve the global goal of education - to provide "learning for all" - it is necessary to reconcile the interests and priorities of all stakeholders, politicians and development partners. As in any other area of public policy, the effectiveness of educational policy is determined by the political and economic environment. Properly defined technical details are only one of the important stages in the transition to new forms and methods of providing education, and reforms should also be aimed at developing the country's capacity for implementation and political economy. Politics is determined by the interaction of many factors: conflicting interests of different groups; the power that each group has to advance its own interests; formal and informal mechanisms through which conflicts are resolved and political decisions are made; historical heritage that influences the culture and ideology of society. The education policy or program may not directly benefit all participants and stakeholders in the system, and the local capacity to implement policy actions and investment objectives may be limited or concentrated in a small part of the management system and society. However, in order for reforms to be successful and strategic, their value must take various forms, taking into account the cultural characteristics of the organizations involved, be provided with material resources and broad support.

Scientific and pedagogical staff (SPS) plays an important role in supporting changes in educational institutions. It should be noted that the academic orientation of the SPS of the university in scientific activity dominates over their entrepreneurial orientation. In this case, the degree of manifestation of orientation differs depending on the value system. The greatest resistance in the SPS is caused by changes in policy and personnel management, this resistance is moderate in intensity and passive. Gkrtichan G. research confirms the positive relationship between academic orientation and the

intensity of resistance to changes in personnel policy and management based on the values of "motivation" and "reward" [8, p. 15].

The results of SPS surveys of domestic educational institutions show that of all the changes in management and personnel policy are the most important. The most important changes in management are determined by the following: optimization of the structure (creation or closure of faculties and departments); new model of management of educational programs (creation of project groups and positions of the guarantor of the educational program); strengthening the role of independent expertise in the allocation of internal grants and evaluation of results. The most significant changes in the personnel policy are: increasing the requirements for the quality of publications; attracting a wide range of domestic and foreign candidates to the competition for professorships and the introduction of new forms of contracts.

Universities are "culturally charged" organizations in which values such as objectivity, academic freedom, and respect for students and disciplines determine academic behavior and are therefore reflected in the language, symbols, and ceremonies of academic life. In recent decades, the emergence of a more competitive international market for universities is seen as a threat to core academic values, and traditional university life now focuses more on marketing than on explaining and implementing the values needed to maintain the integrity of academic work [3, p. 310]. In the new world of corporate governance, where many educational institutions are given greater autonomy in their internal affairs, successful management of academic culture may well determine whether the educational institution fully fulfills its responsibilities to society. It is possible that this will strengthen the collective processes through which the SPS of the university communicate and ensure compliance with the norms and the formation of values necessary for teaching and research.

Successful educational institutions provide significant support to SPS efforts. They can choose a variety of tactics to develop a culture of research and increase the productivity of SPS research. At the first stage of forming an effective research culture requires clear goals and effective management by the university administration and the department [2].

The culture of research requires heads of educational institutions and departments to set clear research goals and communicate them effectively. Objectives should be accompanied by a clearly defined plan for evaluating research results, as well as any relevant changes in motivation. The administration should also adjust job descriptions in terms of defining scientific results and expectations regarding the quality of teaching.

Educational institutions wishing to develop a culture of research must allocate significant resources to the preparation and support of SPSs. SPSs with minimal funding experience are likely to need training and personal support. Educational institutions can develop continuing education courses or services to support research practice, grant writing, and grant management.

These programs can be placed both in a centralized research center and in special departments.

The development of a culture of scientific research requires an open and close professional relationship between SPSs. Favorable relations between SPSs could support a successful mentoring initiative. Such mentoring is an important element in the formation of culture. Personal connections between teachers can also enhance research efforts, which are a sign of success in the development of research culture.

To bring about cultural change, administrators must be prepared to adapt the allocation of resources based on the motivation and abilities of teachers. Those NPPs who are highly motivated and low-skilled are likely to make the best use of resources for training and support. Those with low motivation are more likely to benefit most from the development of personal relationships both within their unit and within the wider academic community.

The development of a culture of research can take many years, and after installation requires regular maintenance. New research policies need to be implemented regularly over a long period of time before they are properly adopted. Once the new policy is adopted, administrators must be prepared to respond to ongoing challenges and provide financial support for research, develop partnerships with external organizations and institutions to enhance research capacity and confront institutional change.

Plans to develop a culture of research should include involving students. For example, graduate students who are involved in research practice at an early stage of study are more likely to complete their dissertations. Educational institutions can develop research skills in students on the basis of their involvement in the work of support staff in performing experiments. SPSs can also provide personalized research recommendations.

Social dynamics require from those responsible for teaching and learning in educational institutions real changes to educational practice. There are many normative concepts for ensuring "good" teaching, learning and research. Meanwhile, strategies for the systematic and effective implementation of such concepts in everyday practice are much less advanced. The lack of a systematic, theoretically sound and empirically sound change strategy carries two main dangers: the first danger arises if the development of education is reduced to the level of the course and concerns only teaching and learning methods, technologies and individual approaches to teaching and learning. In this case, development initiatives often cannot have a large-scale and long-term impact due to the lack of an appropriate cultural environment and concrete actions. The second danger arises if the development of education does not contain realistic strategies for sustainable large-scale initiatives - changes in the educational landscape of the educational institution will dominate in the field of administrative and managerial considerations.

The concept of culture in educational institutions offers a general view of their development, which (1) integrates individual, pedagogical, research and organizational aspects, but (2) takes the education of students

as a guide for all four dimensions. Thus, the culture of an educational institution as a structure can be used as a basis that takes into account different institutional levels, but does so from a pedagogical point of view. This approach can be seen as an attempt to consider the field of design of teaching, learning and research in educational institutions, integrating design processes with administrative and managerial logic.

Conclusions and prospects for further research. Higher education continues to develop and become more important to society, so in developing countries there is a need to develop professional management and leadership. Unrestrained globalization is forcing educational institutions to rethink traditional curricula and past teaching practices in order to prepare an increasingly diverse student community for the real economy.

Ensuring the quality of education and the formation of an appropriate cultural environment will continue to be a priority. This trend, due to the international mobility of students and research and teaching staff, is aimed at meeting the requirements of international standards and mutual recognition.

The role of culture in higher education as a public good continues to be fundamentally important and should be maintained. The various challenges of education are ultimately key to the well-being of modern society, but this broad role creates significant challenges and adds many new challenges. Understanding the role of culture in education in a global context is the first step towards constructively overcoming the challenges that are inevitably looming in the new economic crisis. A huge problem is the unequal distribution of human capital and financial resources, which will allow some countries to take full advantage of new opportunities, while others risk losing their positions.

The results of the study show that two aspects are important in the management of cultural development of educational institutions: the management system as the basis of any management process and the culture of teaching, teaching and research as a basis for participation in improving the quality of education at different levels.

The problem of establishing cultural competence in higher education is solved in different ways, reflecting the diversity of perspectives consistent with the concept. If the goal of a competency-based approach in higher education is for all universities to develop their cultural competence through policies and programs, then this direction should be encouraged and supported.

We also see many opportunities for further research, given that cultural development tools in educational institutions are more important for institutions and organizations than for individual actors. An inside look at the evaluation of the study indicates the need for a broad discussion of the proposed conceptual approach, as well as the expected results.

References

1. Bereziuk, S.V., Yaremchuk, N.V. (2020). Moral and ethical features of civil servants' professional work in Ukraine. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 6(58), 7-14.

2. Building a Culture of Research: Recommended Practices. (2014). Hanover Research.
3. Dill, D.D. (1982). The Management of Academic Culture: Notes on the Management of Meaning and Social Integration. *Higher Education*, XI, 303-320.
4. Kaletnik, G., Lutkovska, S. (2020). Innovative Environmental Strategy for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 9(2), 89-98.
5. Kolesnik, T.V. (2020). Marketing communication strategies are in agricultural business management. *Annali d'Italia*, 10(4), 25-35.
6. Loukkola, T., & Zhang, T. (2010). Examining Quality Culture: Part 1 – Quality Assurance Processes in Higher Education Institutions. Brussels : European University Association. Retrieved from <https://eua.eu/downloads/publications/examining%20quality%20culture%20part%20i%20quality%20assurance%20processes%20in%20higher%20education%20inst.pdf>
7. Ministerial Conference Berlin 2003. European Higher Education Area. www.ehea.info. Retrieved from: <http://www.ehea.info/page-ministerial-conference-berlin-2003>
8. Mkrtychyan, G.A. (2016). Entrepreneurial university culture: the clash of values and resistance to change. Basic research program: working papers, 19 p.
9. The World Bank. Education Strategy. (2011). Washington: The International Bank for Reconstruction and Development.
10. UNESCO. (2014). Education Strategy 2015-2021. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved from <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/igo/>.
11. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report 2020. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Retrieved from <https://en.unesco.org/gem-report/taxonomy/term/237>.
12. Yaremchuk, N. (2020). Organizational culture as a fundamental factor in improving competitiveness of an enterprise. *Annali d'Italia*, 10(4), 66-71.
13. Kaletnik, G.M., Pidvalna, O.G., Kolesnyk, T.V. (2018). Diialnist universytetiv ta innovatsiinykh struktur za yikh uchastiu yak chynnyk staloho mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku v umovakh provedennia reformy detsentralizatsii (na prykladi NNVK "Vseukrainskyi naukovy-navchalnyi konsortium") [Activities of universities and innovation structures with their participation as a factor of sustainable local and regional development in the context of decentralization reform (on the example of NNVK "All-Ukrainian Research and Training Consortium")]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky – Economy, finances, management: current issues of science and practice*, 6, 7-27 [in Ukrainian].
14. Kaletnik, G.M., Adamchuk, V.V., Bulgakov, V.M. (2018). Stan ta osnovni perspektyvy pidhotovky vysokokvalifikovanykh inzhenernykh ta naukovykh kadrov v haluzi ahroinzhenerii [The state and main prospects of training highly qualified engineering and scientific personnel in the field of agricultural engineering]. *Tekhnika, enerhetyka, transport APK – Engineering, energy, transport of agro-industrial complex*, 1(96), 5-15 [in Ukrainian].
15. Kaletnik, G.M., Gunko, I.V. (2017). Innovatsiini platformy orhanizatsii naukovykh molodizhnykh maidanchykyv u konteksti yevrointehratsiinoho rozvytku ahrarynoyi ekonomiky [Innovative platforms for the organization of research and discussion youth platforms in the context of European integration development of the agricultural economy]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky – Economy, finances, management: current issues of science and practice*, 4, 7-18 [in Ukrainian].
16. Lutkovska, S.M. (2020). Publichno-pryvatne partnerstvo v sferi ekolohichnoi modernizatsii systemy ekolohichnoi bezpeky [Public-private partnership in the field of ecological modernization of the ecological safety system]. Proceedings from International scientific-practical conference «Current issues of management and law». (pp. 25-27). Vinnytsia: VNAU [in Ukrainian].
17. Malik, M.Y., Mamchur, V.A., Shpykulyak, O.G. (2017). Instytutsionalne seredovysche ta formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti ahrarynykh pidpryemstv [Institutional environment and formation of social responsibility of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 12, 5-13 [in Ukrainian].
18. Pronko, L.M., Kolesnyk, T.V., Samborska, O.Y. (2020). Osoblyvosti vedennia dilovykh perehoroviv v riznykh krainakh svitu [Peculiarities of conducting business negotiations in different countries of the world]. *Annali d'Italia – Annali d'Italia*, 10(4), 49-57 [in Ukrainian].
19. Furman, I.V. (2020). Formuvannia orhanizatsiinoi kultury suchasnoho orhanu publichnoho upravlinnia ta napriamy yii udoskonalennia [Formation of organizational culture of modern public administration body and directions of its improvement]. *Annali d'Italia – Annali d'Italia*, 10(3), 10-28 [in Ukrainian].
20. Shpykulyak, O.G., Kurylo, L.I., Luzan, O.Y. (2013). Rozvytok instytutiv innovatsiinoi diialnosti u formuvanni intelektualnoho kapitalu: teoretychnyi aspekt [Development of institutes of innovative activity in formation of intellectual capital: theoretical aspect]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 7, 92-98 [in Ukrainian].

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.92

Бондарчук О.Ю.*Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова*[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-693-10-12](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-693-10-12)

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ РАБОТЫ С ЗАСТЕНЧИВЫМИ ДОШКОЛЬНИКАМИ

Bondarchuk O.Yu.*National Pedagogical Dragomanov University*

PSYCHOLOGICAL TECHNOLOGY OF WORKING WITH SHY PRESCHOOLERS

Аннотация.

В статье представлена психотехнология работы с уменьшения застенчивости у детей дошкольного возраста. Предложенная программа включает в себя индивидуальную и групповую работу психолога не только с детьми, но и с родителями и педагогами. Психотехнология направлена на формирование позитивного взаимодействия в группе сверстников, которая активизирует познавательный интерес в застенчивого ребенка, его инициативность, коммуникабельность, способствует совместной игровой деятельности; побуждает у дошкольников формирование качеств, противоположных застенчивости, а именно: наличие позитивного Я-образа, активизация лидерских качеств, познавательного интереса, инициативности и творчества, коммуникативности и общительности.

Abstract.

The article presents the psychotechnology of work with the reduction of shyness in preschool children. The proposed program includes individual and group work of a psychologist not only with children but also with parents and teachers. Psychotechnology is aimed at the formation of positive interaction in a group of peers, which activates cognitive interest in a shy child, his initiative, sociability, promotes joint play activities; encourages preschoolers to form qualities opposite to shyness, namely: the presence of a positive self-image, activation of leadership qualities, cognitive interest, initiative and creativity, communication and sociability.

Ключевые слова: застенчивость, родители, игры, дошкольник, личность, воспитатель.

Keywords: shyness, parents, games, preschooler, personality, educator.

The study of personal shyness in preschool children is a complex and insufficiently scientifically studied phenomenon, and the lack of full diagnostic material makes it impossible to find a single common approach of psychologists to the peculiarities of the formation and manifestation of this phenomenon in the early stages of personality development. Theoretical analysis of psychological literature on the peculiarities of psychosocial development of preschool children and current approaches to personality shyness allowed us to identify the main criteria of shyness in preschool age, which would fully contribute to the disclosure of the specifics of this phenomenon in children 3-6 years. These are the predominance of low self-esteem, personal insecurity and anxiety, emotional vulnerability and sensitivity, negative reaction to outside help, avoidance of communication and the presence of social fears. Opposite to the high indicators of this integrated personal quality is the presence of leadership qualities and cognitive interest, communication, positive self-image, initiative and sociability of the preschooler.

The results of our observational experiment showed that childhood shyness is particularly pronounced in middle preschool age, so in our opinion, the period of childhood lasting from 3.5 to 5 years is the most effective for psychocorrective work to reduce the manifestation of shyness in preschool children, because at this time the preschooler begins to actively develop its cognitive and creative initiative, develops the

ability to evaluate their actions, overcome internal and external obstacles, choose by contemplation and evaluation of other patterns of future behaviour, and the presence of social and personal disharmonious factors can have devastating consequences for the harmonious psycho-emotional development of the preschooler in the future.

Based on the fact that shyness in preschool is an integrated psychological feature of the individual, which is actively formed during the junior and middle school years, there is a problem of organizing a system of work aimed at correcting the psychological factors of shyness, taking into account the age characteristics of children's development at this time.

Our work aims to substantiate, develop and test psychological technology to reduce shyness in preschool children.

The objectives of the program of psychological support to reduce the level of shyness in preschool children are: to develop a model of psychological work to reduce the manifestation of shyness in preschool-age; analysis and selection of exercises, techniques and methods for the implementation of corrective work to eliminate shyness in preschool children; formation of children's interaction in a group of peers, which activates the cognitive interest of a shy child, his initiative, communication, promotes joint play activities; encouraging preschoolers (using various psychological meth-

ods and techniques) to form qualities opposite to shyness, namely: the formation of a positive self-image, activation of leadership qualities, cognitive interest, initiative and creativity, communication and camaraderie; organizing educational and counseling work with parents and educators to understand the psychological characteristics of child shyness, the inner world of the child, the difficulties faced by the child, and providing adult support in the process of leveling the personal shyness of the preschooler.

An experimental study was conducted during the winter of 2017 to spring 2019 in preschool education institution number 430 in Kyiv. The study involved 84

children (experimental group – 41 preschoolers; control group – 43 preschoolers).

The developed model of the technology of psychological support for reducing the level of shyness in preschool children is presented in Figure 1.

The presented program of psychological technology to reduce the level of shyness in preschoolers is focused on the educational, counselling, correctional and developmental work of a practical psychologist.

Educational and counselling work included individual psychological counselling of parents and educators, training, thematic conversations, lectures, discussions on the problem of personal shyness in preschool age.

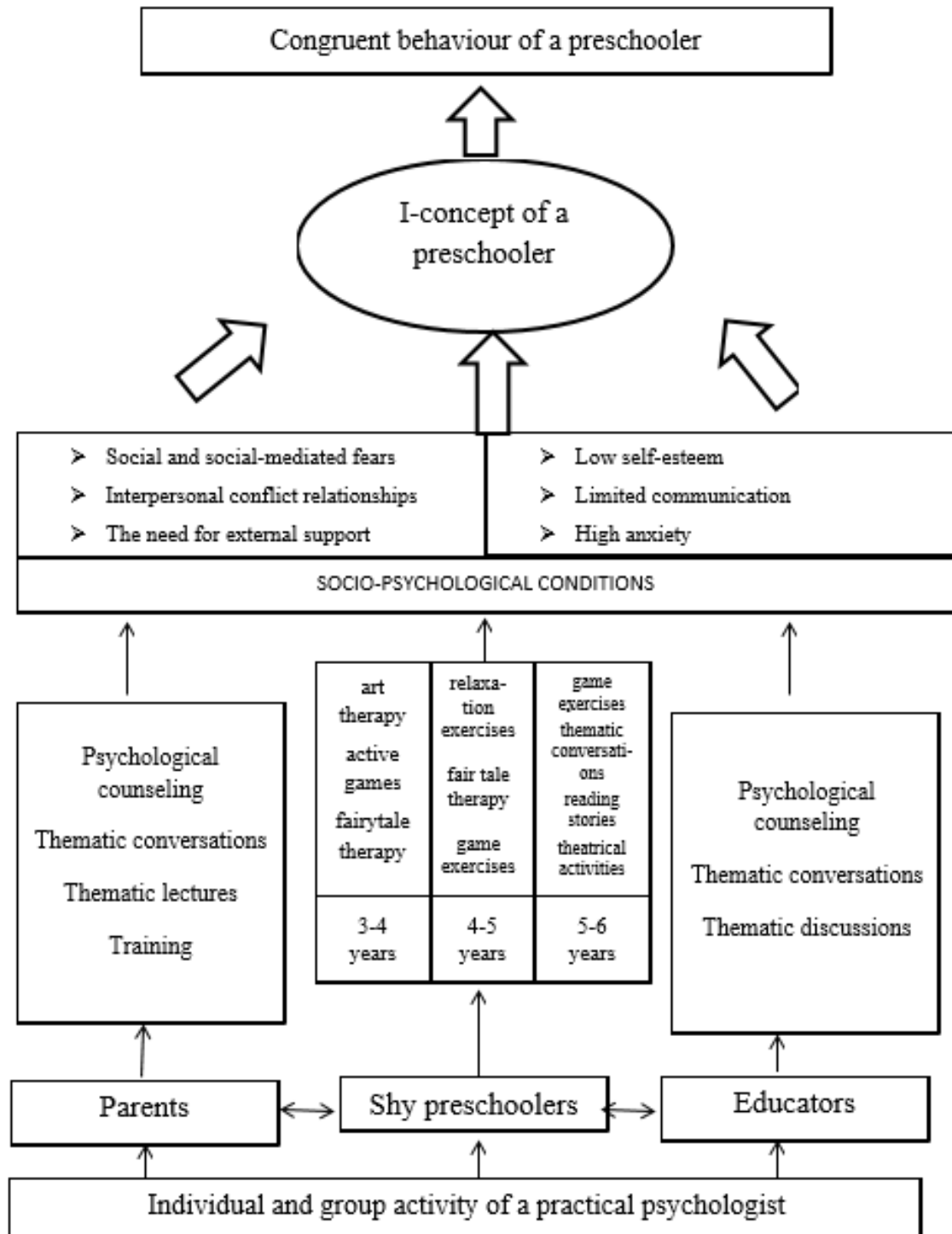

Figure 1. Model of psychological technology to reduce preschooler shyness

Correctional and developmental work carried out with children consisted of various forms, methods and techniques of psychological influence, which are focused on the gradual formation of shameless behaviour of the child through the correction of socio-psychological conditions of child development. The psychologist's work with preschoolers involved group and individual forms of work, as well as the involvement of parents and teachers in cooperation with a specialist at each stage of correctional and developmental work.

The psychotechnology of working with the personal shyness of a preschooler had several successive stages, which were implemented in the period from 3 to 6 years of the child.

The first stage, which lasted from 3 to 4 years of the child's life, was aimed at working with interpersonal conflict relationships of the preschooler. The work, with the use of moving games, relaxation exercises, art therapy, music therapy, etc., involved the preschooler to understand his emotional state, eliminate negative feelings and emotions, identify fears and more.

The second stage of psychological technology to overcome shyness in preschoolers focused on 4-5 years of the child's life and included the work of a psychologist with the child's social fears, anxiety and the formation of the need for external support of others. This stage was realized with the help of art therapeutic techniques, fairy tale therapy, game exercises, etc. and provided for the reduction of anxiety, identification and overcoming of social fears, the development of motivation, communication, camaraderie, the ability to interact with others, overcoming the unfounded fear of adults.

The third stage of psychological work was implemented with children aged 5-6, which is aimed at developing communication skills and positive self-esteem of the preschooler. This stage of work included fairy tale therapy, reading stories, thematic conversations, sketches, active games, exercises, children's participation in theatrical performances and more. Such exercises helped to reduce anxiety, insecurity, fear of public speaking, contributed to the formation of positive perceptions of the preschooler about themselves, their skills, developed the child's communication skills when interacting with peers.

The results of the formative experiment showed that in the experimental group the indicators of personal shyness in preschool children are as follows: *low level of shyness* in preschoolers increased by 14.63% (from 51.22% to 65.85%). Psychotechnology to reduce shyness in preschoolers helped to improve children's self-esteem, the formation of the child's self-confidence, responsibility, initiative in the children's team, energy, low levels of socially mediated fears, ease of establishing and maintaining contacts, the ability to offer storytelling and storytelling emotional openness, sociability. In the control group, the rates of low shyness before the experiment were 53.49%, after – 60.47%.

Preschoolers from the experimental group, whose behaviour depends on the situation, situational emotions and social circle, have an *average level of personal shyness*, which increased by 9.76 during the experiment (from 17.07 to 26.83%). Preschoolers with this level of personal shyness have an average level of self-esteem, retain their desire to avoid threatening situations, a little anxious, introverted, in communication

with peers can be both active, proactive, and passive, uninteresting. Behaviour depends on the child's cognitive interest, motivation, emotional involvement in the activity, as well as criticism of adults or personal attitudes of peers. In the control group, the average level of shyness before the experiment was 20.93%, after – 18.6%.

The *high level of shyness* in preschoolers in the experimental group decreased by 24.39% (from 31.71% to 7.32%) and is determined by personal insecurity, doubts about their actions, underestimation of their abilities, conformity, expectations of condemnation or criticism from others, emotional secrecy, oversensitivity and vulnerability, suspicion and distrust of adults and peers; avoid communication, although occasionally try to interact with other children in the group and watch them play closely, more confidently use shared toys, in interaction with the educator hesitantly, but ask for permission to engage in any play activities (before the experiment the child could just all day sit next to the teacher, and any suggestions of the game immediately alerted and rejected). In the control group, the high level of shyness before the experiment was 25.58%, after – 20.93%.

Conclusions. Evaluation of the effectiveness of the implemented program of psychological support showed that due to the proposed algorithm of work of a practical psychologist with parents, educators (counselling, lectures, etc.) and directed by the child (games, exercises, fairy tale therapy, art therapy techniques, relaxation exercises, etc.) Subjects from the experimental group revealed significant positive quantitative and qualitative changes in the level of personal shyness. Analysis of the differences between the indicators before and after the exposure showed that positive significant changes occurred in the experimental group for all indicators of shyness in preschool children.

References

1. Арефьева Т. А., Галкина Н. И. Преодоление страхов у детей / Т. А. Арефьева, Н. И. Галкина. – М.: Психотерапия, 2009. – 272 с.
2. Богачкина Н. Застенчивый малыш. Москва: Научная книга, 2007 – 306 с.
3. Галигузова, Л.Н. Психологический анализ феноменологии детской застенчивости Текст. / Л.Н. Галигузова. // Вопросы психологии. 2000. – №5. –С. 28-38
4. Зимбардо Ф. Застенчивый ребенок / Ф. Зимбардо, Ш.Рэдл; пер. с англ. Е. Долинской. – М.: АСТ Астрель, 2005. – 294 с.
5. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Путь к волшебству: (теория и практика сказкотерапии): книга для заботливых родителей, психологов, педагогов, дефектологов и методистов. Санкт-Петербург : «Златоуст», 2012. 349 с
6. Корсакова Н. А. Музыкальная терапия в музыкальном благополучии дошкольника / Н. А. Корсакова // Воспитатель ДОУ. – 2016. – № 2. – с. 29.
7. Максименко Д.С. Різнокольорове дитинство: ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія. Максименко Д.С. – К.: Центр учбової літератури, 2018 – 192 с.
8. Ткач Р. М. Сказкотерапия детских проблем. Санкт-Петербург: «Речь»; Москва: «Сфера», 2008. – 118 с.

УДК: 159.9.019

Деревянко С. П.
Национальный университет «Черниговский колледж»
имени Т. Г. Шевченко

СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ В УКРАИНЕ

Derevyanko S. P.
National university «Chernihiv collegium»
named after T. G. Shevchenko

MODERN DEVELOPMENT COGNITIVE PSYCHOLOGY IN UKRAINE

Аннотация.

В статье представлены результаты анализа современных исследований проблематики когнитивной психологии, которые проводятся в Украине. Систематизированы результаты исследований лаборатории когнитивной психологии Института психологии имени Г. С. Костюка, лаборатории фундаментальных и прикладных проблем общения Института социальной и политической психологии, научно-исследовательской лаборатории когнитивной психологии Национального университета «Острожская академия». Сделано обобщение, что современные исследования научных центров сконцентрированы на изучении определенной когнитивистской проблематики – психологическая герменевтика и проблема понимания (Институт психологии имени Г. С. Костюка), когнитивная психология общения (Институт социальной и политической психологии), интерференция и метапамять, иллюзии мышления (Национальный университет «Острожская академия»).

Abstract.

The article presents the results of the analysis of modern studies of cognitive psychology, which are carried out in Ukraine. The results of research of the laboratory of cognitive psychology of the Institute of Psychology named after GS Kostyuk, the laboratory of fundamental and applied problems of communication of the Institute of Social and Political Psychology, the research laboratory of cognitive psychology of the National University "Ostroh Academy" are systematized. It is generalized that modern research at scientific centers is focused on the study of certain cognitive problems - psychological hermeneutics and the problem of understanding (Institute of Psychology named after G.S. University "Ostrog Academy").

Ключевые слова: когнитивная психология, когнитивизм, научные центры изучения когнитивной психологии, когнитивный подход в психологии.

Keywords: cognitive psychology, cognitivism, research centers for the study of cognitive psychology, cognitive approach in psychology.

Проблема когнитивизма в психологии активно обсуждалась учеными еще в середине XX ст. Активному интересу представителей науки к этой проблематике способствовало два основных события: создание Дж. Миллером и Дж. Брунером при Гарвардском университете Центра когнитивных исследований, направленного на изучение когнитивных процессов, а также издание У. Найссером фундаментальной работы «Когнитивная психология» [1]. Со временем в психологии все более явно обрисовывалась новая парадигма относительно изучения психических явлений, которая трансформировалась в когнитивное направление в психологической науке.

На сегодняшний день исследование проблематики когнитивной психологии является наиболее актуальным в связи с неожиданным всплеском интереса ученых к новым когнитивным явлениям, которые расширили тезаурус современной науки – «эмоциональный интеллект», «эмоциональный искусственный интеллект», «социальный эмоциональный искусственный интеллект» [2-4] и др. По сути развитие современной когнитивной психологии направлено на внедрение когнитивных явлений

в самые разные сферы жизнедеятельности человека. В связи с этим, считаем своевременным и актуальным анализ научных разработок в Украине, посвященных проблематике когнитивной психологии.

Цель данной статьи: анализ и систематизация результатов исследований когнитивистской проблематики научными центрами в Украине.

На сегодняшний день можно выделить три крупных научных центра, в которых проводятся обширные исследования по проблемам когнитивной психологии: лаборатория когнитивной психологии Института психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины под руководством Н. Чепелевой и С. Рудницкой; лаборатория фундаментальных и прикладных проблем общения (ныне лаборатория психологии политико-правовых отношений) Института социальной и политической психологии НАПН Украины под руководством В. Казмиренко; научно-исследовательская лаборатория когнитивной психологии Национального университета «Острожская академия» под руководством И. Пасечника, Р. Каламаж.

Исследования лаборатории когнитивной психологии Института психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины. Лаборатория была создана в 1999 под руководством Н. В. Чепелевой и на протяжении своего функционирования презентовала результаты исследования четырех научно-исследовательских тем: «Теоретико-методологические основания психологической герменевтики» (1999-2003 гг.); «Социально-психологические факторы понимания и интерпретации личного опыта» (2004-2007 гг.); «Понимание и интерпретация жизненного опыта как фактор развития личности» (2008-2012 гг.); «Самопроектирование личности в дискурсивном пространстве» (2013-2016 гг.); «Дискурсивные технологии самопроектирования личности» (2017-2019 гг.) [5; 6].

Также лаборатория издает сборники научных трудов «Актуальные проблемы психологии. Психологическая герменевтика», ежегодно готовит тематические выступления и мастер-классы сотрудников лаборатории на психологической секции международной научной конференции «Язык и культура».

Следует отметить, что именно лаборатория когнитивной психологии Института психологии имени Г. С. Костюка инициировала новое направление исследований в отечественной психологии – психологическую герменевтику (как проблематику понимания и интерпретации человеком окружающей действительности).

Обобщая вышесказанное можно выделить проблемные области исследований лаборатории когнитивной психологии Института психологии имени Г. С. Костюка: репрезентация окружающего мира в сознании человека; проблема понимания и интерпретации письменного текста; исследование социально-психологических факторов понимания и интерпретации личного опыта; изучение психологических механизмов осмысления себя, собственного опыта.

Исследования лаборатория фундаментальных и прикладных проблем общения Института социальной и политической психологии НАПН Украины. В рамках научно-исследовательской темы «Теоретико-методологические принципы и прикладной потенциал когнитивной психологии общения» (эта проблематика разрабатывалась лабораторией фундаментальных и прикладных проблем общения на протяжении 2008 – 2012 гг. под руководством В. П. Казмиренко) были разработаны методические рекомендации относительно подготовки и проведения когнитивно ориентированных тренингов общения [7]. В частности, Духневич В. М. проанализировал прикладные вопросы технологий подготовки и проведения когнитивно ориентированных тренингов общения, обосновал принципы конструирования таких тренингов, предложил авторский подход к разработке программы тренинга, описал связанные с ним социально-психологические эффекты [7].

Также лабораторией был разработан, и в дальнейшем апробирован, комплекс диагностических

методик, направленных на выявление типов дисфункциональных когнитивных деструкций, которые делают проблематичным процесс общения и развитие коммуникативных способностей личности.

На протяжении 2008 – 2012 гг. лабораторией под руководством В. П. Казмиренко были презентованы разнообразные методические разработки по конструированию профессиональных коммуникативных кейсов, которые включали техники активизации вербальных паттернов, призванных способствовать повышению качества когнитивных аспектов общения.

Следует отметить, что когнитивная составляющая общения методологически рассматривается учеными лаборатории как совокупность различных динамических и феноменологических условий протекания процессов понимания и взаимопонимания. На основе данного подхода В. Духневичем, О. Осадько, З. Сиверс и др. представителями лаборатории были подготовлены фундаментальные научные пособия и методические разработки в области когнитивной психологии общения [8; 9; 10].

Исследования научно-исследовательской лаборатории когнитивной психологии Национального университета «Острожская академия». В Национальном университете «Острожская академия» 19 февраля 2009 г. состоялась первая в Украине Международная научная конференция «Современные исследования когнитивной психологии», на которой с докладом выступил доктор психологических наук университета Упсала (Стокгольм) Ульф Фредрик Джонсон, поддержавший идею ректора Академии Пасичника И. Д. о создании лаборатории когнитивной психологии в стенах этого научно-учебного центра. На конференции также были проведены секционные заседания относительно проблематики когнитивной психологии (когнитивные стили в структуре в структуре индивидуальных характеристик личности, роль когнитивных техник в процессе самореализации личности и др.), и был издан сборник, вместивший наиболее яркие научные выступления участников конференции [11].

В том же 2009 г. усилиями ректора академии Пасичника И. Д. лаборатория когнитивной психологии начала свое функционирование. Руководителем лаборатории – Волошиной В. О. курируется ряд научно-исследовательских проектов, направленных на изучение психологических особенностей функционирования когнитивных процессов личности в условиях учебной деятельности.

Совместно с учеными Стокгольмского университета сотрудниками лаборатории были проведены два важных экспериментальных исследования в контексте изучения «testing effect» и проблематики особенностей образной и семантической памяти. Под руководством Пасичника И. Д. организованы и реализованы научно-исследовательские программы с привлечением грантовой поддержки: проект «Психологические особенности влияния мониторинга метапамяти личности на прогностическую валидность усвоения, воспроизведения и сохранения учебного материала у студентов ВУЗов» (2012-

2014 г.) и проект «Интерференция как феномен памяти и метапамяти» (2015-2019 гг.).

Выводы. Таким образом, данные теоретико-методологического исследования показали, что современные исследования научных центров в Украине сконцентрированы на изучении определенной когнитивистской проблематики – психологической герменевтики и проблем понимания в лаборатории когнитивной психологии Института психологии имени Г. С. Костюка; когнитивных аспектов психологии общения в лаборатории фундаментальных и прикладных проблем общения Института социальной и политической психологии НАПН Украины; интерференции и метапамяти в научно-исследовательской лаборатории когнитивной психологии Национального университета «Острожская академия».

Список литературы

1. Дерев'янюк С. П. Когнітивна психологія: навч. посібник. Чернігів, 2012. 184 с.

2. Дерев'янюк С. П., Примак Ю. В., Ющенко І. М. Штучний інтелект та емоційний штучний інтелект як феномени сучасної когнітивної психології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: Науковий журнал. Острог, 2020. Вип. 11. С. 115–119.

3. Йонк Р. Сердце машины. Наше будущее в эру эмоционального искусственного интеллекта. Москва, 2019. 464 с.

4. Schuller D., Schuller B. The Age of Artificial Emotional Intelligence. Computer. 2018. Vol. 51. № 9. P. 38-46.

5. Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду/ за ред. Н. В. Чепелевої. Київ, 2008. 256 с.

6. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості / за ред. Н. В. Чепелевої. Кіровоград, 2013. 276 с.

7. Духневич В. М. Прикладні питання технологій підготовки та проведення когнітивно-орієнтованих тренінгів спілкування: методичні рекомендації. Київ, 2014. 84 с.

8. Активізація когнітивних процесів у спілкуванні: методичний посібник / за ред. В. П. Казміренка. Київ, 2011. 268 с.

9. Засади когнітивної психології спілкування / наук. ред. В. П. Казміренка. Кіровоград, 2013. 389 с.

10. Соціальний діалог у вимірах когнітивного спілкування. Кропивницький, 2018. 232 с.

11. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія та педагогіка». Острог, 2009. Вип. 11.

SOCIAL COMMUNICATION

УДК: 81'37:070:004.77

Микитів Г. В.

Запорізький національний університет

DOI: 10.24412/2520-6990-2021-693-16-18

СЕМАНТИКА АРХЕТИПНИХ СЛІВ-СИМВОЛІВ У СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ КОНТЕКСТІ

Mykytiv H. V.

Zaporizhzhia National University

SEMANTICS ARCHETYPAL WORDS-SYMBOLS IN MODERN MEDIA CONTEST

Анотація.

У статті систематизовано наукові погляди стосовно понять архетипного символу та символічного словесного образу як усвідомленого втілення архетипного смислу; проаналізовано семантичний контекст архетипної символіки, особливості якої розкрито на основі асоціативної інтерпретації реалій навколишнього світу; виявлено засоби їх творення в сучасному медіатексті; встановлено особливості їх функціонування; окреслено лексико-асоціативне поле; розкрито механізми формування архетипних словесних образів-символів. Представлений матеріал є частиною комплексного дослідження архетипної символіки в сучасному інформаційно-медійному просторі.

Abstract.

In article systematized scientific views about archetypal symbols and symbolic verbal image as conscious incarnation archetypal sense; analyzed the semantic context, features of which are disclosed on the basis of associative interpretation realities of the world; methods of their creation in the current media text were discovered; the features of their functioning are established; outlined lexico-associative field; the mechanisms of formation of archetypal verbal images-symbols are revealed. The presented material is part of a large study of archetypal symbolism in the modern world.

Ключові слова: символ, стилістема, архетипний символ, образ-символ, лексико-асоціативне поле, семантика.

Keywords: symbol, stylistema, archetypal symbol, image-symbol, lexico-associative field, semantics.

Архетипи формувалися на тому етапі мислення, коли людина оперувала магічною образністю та символікою, надаючи великого значення аналогії та бінарним протиставленням. Дослідженням архетипів займалися ще Платон, Данте, Бруно, Августин, Гете, Манн та інші мислителі. На сьогодні простежується множинність підходів до дефініції архетипу, який досліджується в культурології, філософії, психології, літературознавстві, мовознавстві, психолінгвістиці та інших. Зокрема, поняття архетипу в психології актуалізується К. Юнгом, який визначає архетипи як засадничі структури колективного підсвідомого, які виходять за межі етнічного та національного буття та становлять основу загальнолюдської символіки. Філософи С. Кримський та Ю. Павленко пов'язують архетипи з історико-культурним процесом, початок якого пов'язується зі становленням Homo sapiens. У дослідженнях філософсько-культурологічного плану для вивчення національних феноменів культури, історії, буття тощо використовувались уявлення про архетипні прообрази, позачасові символічні схеми, категоріальні структури. У такому контексті розглядають культуру С. Кримський, М. Мамардашвілі, О. Потебня, В. Кононенко, Г. Померанц, П. Гуревич, К. Юнг.

Осмыслити наукові відкриття й зробити висновок про те, що «архетипи не тільки поширюються через традицію, мову й міграцію, але виникають

спонтанно в будь-який час, у будь-якому місці без будь-якого зовнішнього впливу» вдалося узагальнити К. Юнгу [4, с. 214].

За твердженням К. Юнга, архетипи постають концентрованим вираженням психічної енергії, яку актуалізує об'єкт. Водночас архетипи як категорії символічної думки переходять в образну мову [5, с. 254].

Учені розглядали питання походження архетипів, здебільшого, як предметну даність символічного світу. Тому поняття архетипу також інтерпретується нами в загальнофілософському розумінні як такий різновид універсалії, що характеризує наскрізні для культури символічні форми зв'язку індивідуального досвіду та суспільної свідомості людини. Відповідно, слово як архетип української культури асоціюється з найважливішими особливостями національної мови, національного менталітету та шляхів розвитку нації.

Ми розуміємо архетипи також як наскрізні інваріантні структури із символічною основою, що пронизують весь розвиток національних культур та світової цивілізації. Такий підхід до розуміння архетипів знаходимо у працях українських філософів [1; 2].

Один із аспектів аналізу архетипів колективного несвідомого, який, на нашу думку, вартий уваги дослідників, повинен бути пов'язаний із поняттям символу. Символ містить щось невідоме,

приховане, тобто його семантика не повністю пізнана, і вона може бути взагалі непізнаваною, якщо первинне значення дуже змінилося або загубилося. Український філософ, культуролог, психолінгвіст О. Потебня становлення символів пов'язував з еволюцією семантики слів, становленням і забуттям їх внутрішньої форми, виникненням нових слів.

Філософ О. Лосєв зауважував, що символ містить узагальнений принцип дальшого розгортання згорнутого в ньому змісту. Дослідниця В. Маслова ототожнює зміст символу із семантичною спіраллю, що містить широкий спектр значень: як імпліцитних, так і шкали семантичних субститутів, тобто запрограмованою заміною одного значення іншим. Отже, символ має особливу логіку розгортання власного змісту. Якщо він утрачає таку безкінечну смислову перспективу, то руйнується. Те саме відбувається за умови втрати культурно-часової перспективи. Можливим є оновлення символу за умови його образної трансформації та переінтерпретації в іншій понятійній сфері культури [3, с. 296].

Семантика символів є багатошаровою, адже її недостатньо звести до дефініції, оскільки за визначенням також стоїть символ, символічний образ та архетипний символ часто більш інтелектуалізований.

У сучасному медійному контексті простежуємо поліфункціональність архетипних символів. Зокрема, воєнні дії на Сході України в інформаційному просторі репрезентовані за допомогою таких образів-символів, як **Донецьк, Луганськ, лінія розмежування, зона АТО/ООС, порушення режиму тиші, ворог, захисник, зброя** тощо: *На Донецькому напрямку з гранатометів різних типів обстріляні українські позиції в Опитному, Новотроїцькому, Лебединському, Старогнатівці, Мар'їнці та Гнutowому; Зокрема, на донецькому напрямку із забороненої 122-мм артилерії противник вів вогонь по позиціях ЗСУ в Широкиному, а з 120- та 82-мм мінометів, гранатометів, великокаліберних кулеметів та озброєння БМП по укріпленнях поблизу Павлополя та Гнutowого; Зокрема на луганському напрямку з 82 мм мінометів агресор вів вогонь по захисниках населеного пункту Новолуганське, а з гранатометів та великокаліберних кулеметів – по наших укріпленнях поблизу Луганського. Символічно марковані топоніми Лебединське, Старогнатівка, Мар'їнка, Гнutowе, Широкине, Павлополь формують у свідомості українців територію, на якій відбуваються воєнні дії.*

Такою ж символічною семантикою наділені словосполучення **штаб/зона АТО, лінія розмежування**: *У штабі АТО запевняють, що ситуація по всій лінії розмежування сторін контрольована українськими військовими; За даними штабу, обстановка в зоні АТО на лінії розмежування сторін має тенденцію до загострення.*

Глибокою асоціативністю наділені архетипні образи-символи **ворога, агресора, окупанта**: *За три доби бойовики російсько-окупаційних військ понад 100 разів порушили режим припинення вогню*

та вчоргове зірвали розведення сил і засобів сторін у Станиці Луганській; На Луганському напрямку противник з гранатометів та великокаліберних кулеметів обстріляв українські позиції поблизу населеного пункту Троїцьке, а стрілецьку зброю застосував неподалік Щастя; Зі стрілецької зброї окупанти обстрілювали позиції сил АТО поблизу шахти Бутівка, Кам'янки та тричі – біля Мар'їнки; Командування окупаційних формувань ОРДЛО пообіцяло не порушувати перемир'я.

Архетипним символом, що концентрує в собі найвищий ступінь ідейного навантаження в сучасних медіатекстах, виступає образ **українського воїна, захисника, оборонця**: *Внаслідок ворожого вогню жоден український захисник не постраждав; Збройні сили України висловили готовність дотримуватися режиму тиші; Також під вогонь з великокаліберних кулеметів потрапили оборонці Талаківки, Кам'янки, Мар'їнки і Верхньоторецького, а з БМП – Гнutowого, Талаківки і Піщевика. Образи в медіатексті посилюють естетично-національну символізацію світосприйняття.*

Із негативно-оцінними конотаціями на позначення архетипного символу **зброя** в сучасному інформаційному просторі виступають образи різних видів ворожого озброєння: *Зокрема на луганському напрямку з 82 мм мінометів агресор вів вогонь по захисниках населеного пункту Новолуганське, а з гранатометів та великокаліберних кулеметів – по наших укріпленнях поблизу Луганського; Також зі стрілецької зброї противник відкривав вогонь по опорних пунктах сил АТО неподалік Широкиного, шахти Бутівка та Кам'янки; Зокрема, на донецькому напрямку із забороненої 122-мм артилерії противник вів вогонь по позиціях ЗСУ в Широкиному, а з 120- та 82-мм мінометів, гранатометів, великокаліберних кулеметів та озброєння БМП по укріпленнях поблизу Павлополя та Гнutowого.*

Можемо стверджувати, що архетипні образи-символи є продуктивними для медіатексту, оскільки викликають довіру до інформаційного контексту, апелюючи до підсвідомості читача. Через їх використання автор тексту залучає до сприйняття повідомлення особистісні переживання читача, посилюючи емоційний вплив інформації.

У лексико-семантичній полі **лінія розмежування, зона АТО/ООС, порушення режиму тиші, ворог і зброя** входять назви конкретних понять із негативним емоційним значенням *війна, небезпека, агресія, бойові дії, загибель* тощо.

Отже, архетипному символу в сучасному інформаційному просторі притаманна багатозначність, існування якої зумовлюється актуалізацією у свідомості мовців тих чи тих прототипних атрибутів. Образи-символи сприяють кращому усвідомленню семантичних відношень у мові, допомагають встановити зв'язок лексики та ментальних особливостей народу. Використання слів-символів відтворює комплекс національних уявлень, світобачення, формує картину світу українців.

Список літератури

1. Кримський С. Б. Архетипи української культури : Феномен української культури : зб. наук. праць / С. Б. Кримський. – К. : Фенікс, 1996. – 477с.
2. Кримський С. Б. Эпистемология культуры / С. Б. Кримський, Б. А. Парахонский, В. М. Мейзерский. – К. : Наукова думка, 1993. – 216с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711с.
4. Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг ; пер. А. А. Спектор. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2005. – 400 с.
5. Юнг К. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Юнг // Божественный ребенок: Аналитическая психология и воспитание. – СПб. ; М. : Олимп ; ООО «Изд-во “АСТ-ЛТД”», 1997. – 400 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

Даминова Фазода Ирисовна

Преподаватель Самаркандского государственного института иностранных языков

А.С.ПУШКИН — ОСНОВОПОЛОЖНИК СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Daminova Fazoda Irisovna

Lecturer at Samarkand State Institute of Foreign Languages

A.S. PUSHKIN - BACKGROUND OF THE MODERN RUSSIAN LITERATURE LANGUAGE

Анотация.

Александр Сергеевич Пушкин (1799-1836) — величайший русский поэт. Сегодня мы рассмотрим малоизвестные факты о Пушкине в контексте его биографии. Он был настолько талантлив, что вдохновлял своими произведениями Гоголя и невольно поучаствовал в создании более 4000 произведений искусства, музыки и литературы. Вот, что Достоевский писал о нем: «Он первый подарил нам образцы художественной русской красоты, которые исходят прямо из русской души». Вот, что говорил Гоголь: «Пушкин — уникальное и, возможно, единственное выражение русской души». По количеству написанных о нем книг Пушкин занимает 19 место за всю историю человечества. Он находится позади Иисуса и Вагнера, но опережает Ганди и Бетховена.

Abstract.

Alexander Sergeevich Pushkin (1799-1836) - the greatest Russian poet. Today we will consider little-known facts about Pushkin in the context of his biography. He was so talented that he inspired Gogol with his works and involuntarily took part in the creation of more than 4,000 works of art, music and literature. This is what Dostoevsky wrote about him: "He was the first to give us samples of artistic Russian beauty that come directly from the Russian soul." Here is what Gogol said: "Pushkin is a unique and, perhaps, the only expression of the Russian soul." By the number of books written about him, Pushkin takes 19th place in the entire history of mankind. He is behind Jesus and Wagner, but ahead of Gandhi and Beethoven.

Ключевые слова: Изображение, поэзия, дуэль, эстетика, основоположник литературы, глубокую трагедию.

Keyword: Image, poetry, duel, aesthetics, the founder of literature, deep tragedy.

Дети читают сказки Пушкина в детстве, а юноши увлекают своих друзей его стихами. Либералы дорожат над его скептицизмом и иронией. Националисты приписывают ему большой вклад в создании русской идентичности. Романтики воздыхают над его любовными стихами. Верующие находят духовность в его произведениях. И все россияне считают его отцом русской литературы. [1:311] По всей России именем Пушкина названы улицы, дворцы, площади, города и музеи. Дом, в котором он жил — национальная святыня.

Пушкин учился в императорском лицее в Царском Селе, под Санкт-Петербургом. Там он вступил в контакт с революционерами-декабристами, которые устроили восстание против царя в 1825 году, но молодой Александр не участвовал в их попытке государственного переворота. Также он писал необычные стихи на политические темы, которые привлекали внимание литературного истеблишмента и тайной полиции.

Пушкин писал "творческими взрывами". В одном из них, который длился шесть недель, он закончил «Капитанскую дочку», написал «Медного всадника», переработал пьесу Шекспира «Мера за меру», перевел баллады поэта Мицкевича и написал «Сказку о мертвой царевне и Семи Богатырях». Стиль Пушкина. Пушкинские работы известны

своей ясностью, грацией и мощью, а также способностью сочетать романтическую сентиментальность и глубокую трагедию. Как большой поклонник Байрона, Пушкин писал с легкостью, экономичностью и точностью, используя огромное богатство звуков, рифм и ритмов. [2:112]

Первые стихи Пушкина появились в печати в 1913 году. За годы учебы в средней школе он написал около 120 стихотворений и 2 эпоса (незаконченных). Поэму, посвященную прощальной ночи с лицеем, высоко оценил Г.Р. Державин, предсказавший, что Пушкин станет великим поэтом. Позже, под влиянием либеральных настроений в российском обществе, Пушкин написал такие стихи, как «Свобода» (1817), «Чаадаев» (1818), «Деревня» (1819).

Пушкин интересовался историей России в 30-е годы прошлого века, прилежно изучал причины восстания Пугачева, побывал в местах его восстания и написал русские народные песни, сказки и легенды. Пушкин эффективно использовал эти материалы о восстании Пугачева в своих «Историях Пугачева» (1833), Дубровского (1832-33) и «Капитанской дочери» (1833-36). Вследствие интереса к русскому фольклору Пушкина «Сказка о попе и слуге его Балде» (1830), «Сказка о царе султани» (1831), «Сказка о рыбаке и рыбке» (1833),

«Сказка о золотом петушке» (1834) и орошенная фольклорными мотивами, такими как творчество Пушкина.

Пушкин 1831 г. Летом он был вынужден работать в государственных учреждениях по обстоятельствам. Работая в Министерстве иностранных дел, он воспользовался возможностью поработать в государственных архивах, чтобы написать историю Петра Великого. Работа с архивами позволяет Пушкину точно разъяснять сложные вопросы русской истории и современности. Он критически оценивает природу политической системы, «нового просвещения», европейских стран и убежден, что феодальная система прогнила. Эпос Пушкина «Медный всадник» - результат такой перемены в его мировоззрении. Переход России к новому капиталистическому этапу развития отражен в «Пиковой даме» Пушкина (1833).

В пушкинской русской поэзии все жанры поэзии, такие как касида, марсия, шляпа, писались по строгим правилам, установленным классицизмом. В отличие от лирической поэзии Итси, Пушкин преодолел границы и стилистические различия между поэтическими жанрами петербургского периода и открыл новые художественные горизонты для развития русской поэзии (Руслан и Людмила, 1820).

Осмысление Пушкина в русской культуре делится на два направления — художественно-филологическое, эссеистическое, основателями которого были Николай Гоголь и Аполлон Григорьев (в этом ряду — многие русские писатели, включая Фёдора Достоевского, Марину Цветаеву и Александра Солженицына, и философы), и научное историко-биографическое, заложенное Павлом Анненковым и Петром Бартевым. Расцвет научной пушкинистики в России начала XX века связан с созданием Пушкинского дома в 1905 году, Пушкинского семинария в 1908 году, появлением серийных публикаций о Пушкине.[3:19] В советское время в условиях ограничений изучения идеологии Пушкина большое развитие получила пушкинская текстология и исследования его стиля. Ряд важных достижений связан с пушкинистикой за рубежом (Польша, Франция, США и др.), в том числе в русской эмиграции.

Заключение:

Многие произведения Пушкина переведены на узбекский язык (Борис Годунов, Дубровский, Кавказский пленник Чолпоном (1936-37), Евгений Онегин Ойбеком (1937), Бахчисарайский фонтан Усмоном Насиром (1937). «Капитанская дочка») Абдулла Каххор (1939), «Руслан и Людмила» Миртемира (1948).

В 1831-32 Пушкин принимал активное участие в «Литературной газете», издаваемой его друзьями, и боролся за торжество народничества и реализма в литературе. После долгой борьбы, в 1836 г. В апреле вышел первый номер журнала «Современник». По мере того, как заслуги Пушкина перед русской литературой росли, а его творческая деятельность приобретала новые масштабы, темные силы вокруг него начали объединяться и активизироваться. В результате у него произошла дуэль с Я. Дантесом, и великий русский поэт был убит.[4:23]

Роль Пушкина в судьбе русской культуры огромна. Он не только заложил основы новой русской литературы, но и внес большой вклад в формирование русского литературного языка. Становление и развитие реализма и народничества в русской литературе, а также ряда поэтических жанров тесно связаны с именем Пушкина.[5:67] Среди других родственных литератур творчество Пушкина оказало значительное влияние на развитие узбекской литературы XX века.

Литература:

1. Васкин А. А. Я не люблю московской жизни, или Что осталось от пушкинской Москвы. — М., 2010. — 320 с.
2. Волович Н. М. Пушкинские места Москвы и Подмосковья. — М. : Московский рабочий, 1979. — 231 с. : ил.
3. Алексеев М. П. Пушкин: Сравнительно-исторические исследования / Отв. ред. Г. В. Степанов, В. Н. Баскаков. — Л.: Наука. Ленинградское отделение, 1984. — 476 с.
4. Непомнящий В. С. Дар: Заметки о духовной биографии Пушкина // Новый мир : журнал. — 1989. — № 6. — С. 256—260.
5. Последний год жизни Пушкина / Составление, вступительные очерки и примечания В. В. Кунина. — М.: Правда, 1988. — 704 с. — 400 000 экз.
6. <https://uz.m.wikipedia.org>

УДК 801.81:398.8(=161.2)(075.8)

Копаниця Л.М.*доктор філологічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри фольклористики*[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-693-21-26](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-693-21-26)**АНТРОПОЛОГІЯ ГУМОРУ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЕТИЧНОЇ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ
КАРТИНИ «ПРИРОДНОГО СВІТУ» В УСНІЙ ЛІРИЦІ****Koranytsia L.***Doctor of Philology, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Professor of the Department of Folklore Research***ANTHROPOLOGY OF HUMOR AS A CHARACTERISTIC OF THE POETIC FORM OF
EXPRESSION OF THE PICTURE OF THE "NATURAL WORLD" IN ORAL LYRICS****Анотація**

У статті пропонується аналіз специфіки української народної пісні гумористичного чи сатиричного змісту, яка виражає свою концепцію світу і людини, що перетворює її на самостійний жанровий різновид ліричної пісні. Проаналізовано джерело гумору в жартівливих піснях, особливості ідейного змісту в них, втіленого в темі, конфліктах, характерах, емоційному пафосі творів, які диктують і деякі своєрідні риси художньої мови. Охарактеризовано шляхи і способи поетичної текстуалізації в жартівливих піснях картини "природного світу".

Abstract

The article offers an analysis of the specifics of Ukrainian folk songs of humorous or satirical content, which expresses its concept of the world and man, which turns it into an independent genre of lyrical song. The source of humor in humorous songs, features of ideological content in them, embodied in the theme, conflicts, characters, emotional pathos of works, which dictate some peculiar features of artistic language, are analyzed. The ways and means of poetic textualization in humorous songs of the picture of the "natural world" are described.

Ключові слова: жартівливі пісні, ефект реальності, комізм, емоційний пафос, афористичність словесного й музичного виразу, семантичний підтекст.

Keywords: humorous songs, the effect of reality, comedy, emotional pathos, aphorisms of verbal and musical expression, semantic subtext.

Легка, життєрадісна й запальна атмосфера спільної розваги, відпочинку, свята супроводжує специфічну за своїм змістом та емоційним колоритом групу творів української пісенності – жартівливі пісні, пісенні твори гумористичного чи сатиричного змісту. Чимало з них мають літературне походження. На противагу пісням ліричним, особливо пісням про кохання, зміст, манера виконання, коротка оперативна пісенна форма жартівливої пісні завжди розраховані на аудиторію: щоб розважити, розвеселити слухачів, у легкій формі дати урок моралі, життєвої поведінки навіть у безвихідні моменти життя.

Вважати самостійним пісенним жанром жартівливу пісню не можна, оскільки ні за своєю побутовою функцією, ні за особливостями поетики, яка у більшості рис співпадає з ліричними піснями різних тематичних циклів та піснями до танцю, вона не має достатньої кількості ознак самобутності. Жартівливі пісні зазвичай не мають якихось міцних зв'язків із конкретними моментами суспільного чи родинного життя, як пісні власне ліричні або танецьні, і виконуються поміж них на громадських і родинних святах, гуляннях, за святковим столом. З іншого боку, відомо, що на зразки народної сміхової культури багата обрядова пісенність. Сьогодні ж, свідчить фольклористика, обрядові пісні сміхової тональності побутують переважно як словесно-музичні позаобрядові твори. Загалом гумор і сатира

властиві багатьом жанрам усної народної творчості: казкам, анекдотам, переказам, загадкам, прислів'ям, приказкам, бувальщинам. Але жартівлива пісня все ж має свою специфіку, виражає свою концепцію світу і людини, що перетворює її на самостійний жанровий різновид ліричної пісні. А відтак, особливості її ідейного змісту, втіленого в темі, конфліктах, характерах, емоційному пафосі творів, диктують і деякі своєрідні риси художньої мови.

Виникнення жартівливої пісні у східних слов'ян у другій половині XIII – першій половині XVII ст. пов'язують із традиціями синкретичного мистецтва мандрівних акторів – скоморохів («веселих людей»), напівпрофесійних лицедіїв-мімів, співаків, музикантів, танцюристів, клоунів, фокусників, акробатів, борців, дресирувальників [5]. У середньовічних пам'ятках зустрічаються такі назви цих лицедіїв, як ігrecь, судець, світець, сопільник, плясець, глушець, глумотворець, сміхотворець, перелесник і як синонім – скоморох, хоча етимологію цього слова остаточно не з'ясовано. Джерелом мистецтва скоморохів була народна творчість. Скоморохи були постійними учасниками народних свят, обрядів, ігор, розважали людей жартівливими піснями, драматичними сценками, «глумами» – творами соціально-сатиричного характеру. Ф. Колесса в «Історії української етнографії», не опублікованій за життя автора, пише, що у поширюванні пісень та

музичних інструментів скоморохи грали роль посередників між селом і містом, поміж боярським двором і селянською хатою. Одні із скоморохів жили життям безпритульних мандрівців, інші ж, що стояли на службі вельмож, мали свої постійні осідки [4]. Подорожуючи по сусідніх слов'янських і не-слов'янських землях, скоморохи не тільки склали оригінальні гумористичні пісні, але також пересажували на український ґрунт популярні баладні та анекдотичні теми.

Рукописні співаники XVII – XVIII ст., знайдені В. Перетцом, І. Франком, М. Возняком, В. Гнатюком, М. Грушевським, зафіксували велику кількість ліричних пісень жартівливого, а іноді й еротичного змісту. Чимало з цих пісень має літературне походження. Це були витвори школярсько-дяківського кола, канцеляристів, людей нижчих духовних звань, двірських козаків-співаків, що склали й активно поширювали жартівливі вірші-пісні часто навіть фривольного характеру, найкращі з яких перейшли в усну традицію і стали народною піснею.

Важливу роль у творенні й поширенні жартівливої пісні, а зокрема, великих сюжетно розгорнутих гумористичних пісень, з епічних викладом, з повторами й варіаціями, відігравали і народні професійні співаки-кобзарі, в репертуарі яких «гуртоправські», «пияцькі», «гультяйські» та «срамні» пісні посідають не менш значне місце, ніж думи та історичні пісні, псалми і канти. У XIX ст. у репертуарі кобзарів, лірників зафіксовані такі загальновідомі жартівливі пісні, як «Дворянка», «Міщанка» («Як задумав мужичок»), «Теща», «Кисіль», «Попада», «Про Хому і Ярему», «У сусіда хата біла», «До вдовиці я ходив», «Омелечко», «У місяці сентябрі випала пороша», «Химеричка» та ін. Хоча вже з другої половини XIX ст. ці «простацькі» пісні, як називав їх славнозвісний кобзар О. Вересай, почали виходити з кобзарського репертуару. Жартівлива пісня від XVI – XVIII ст. – доби, яку Ф. Колесса справедливо вважав золотим віком української народної пісні [3, с. 84], відзначається великим багатством змісту та поетичних форм.

Витоки української гумористично-сатиричної пісні йдуть насамперед від життєвої конкретики. Тому особливо багато пісень веселого або жартівливого змісту присвячено моментам домашнього побуту і доброзвичайності. Зазвичай жартівливі пісні розробляють сімейно-побутові теми в усьому різнобарв'ї життя. Це – недоліки характеру та поведінки окремих постатей, концентрація на якійсь фізичній або моральній якості, невеликі, короткі любовні пригоди, зокрема у стосунках молоді, і теми подружнього життя, повороти долі й різні сімейні аномалії, гумористичні та навіть абсурдні ситуації, стосунки між сусідами, кумами тощо. Адже джерелом пісні і, звичайно, джерелом гумору в ній було буденне життя, спостережливо схоплені побутові подробиці, часом суперточні й відверті. Однак не обходячи сфери побутової, морально-психологічної, гумор переходить у сферу політичну, соціальну, і нині продуктивно поповнює репертуар жартівливих пісень.

Про саму дійсність, тобто про наслідувальницьке спрямування жартівливої пісні, не можна судити без уваги на образи, котрі надають поетичній картині «природного світу» ефект реальності, афористичність словесного й музичного виразу, семантичний підтекст із натяками й недомовками. Серед героїв жартівливої пісні найчастіше зустрічаються легковажні дівчата й вайлуваті парубки, жінка й чоловік, чоловіки-п'яниці й чоловіки-залицяльники, ліві та безпорадні жінки, баби й діди, тещі й зяті, невістки й свекрухи, кум і кума.

Особливу групу серед жартівливих пісень становлять ті витвори усної поезії, темою яких є зображення стосунків між молодими людьми. Жартівлива пісня щедро й багатобарвно зобразила молодь у коханні: від змалювання дівочої й парубочої вроди («Попід терном стежечка», «Ой не стой под окном», «Ой на току, на току курята чубаті», «Через село гусак летів», «Що за парубочок, що набік чубочок», «Нема в світі докола», «Думай, думай»), відбитків різних життєвих ситуацій і вчинків – закликів на вулицю, недоречних залиць і взаємопізнань, принаджувань («Та просив мене Герасим, Герасим», «Ой лугами йдем», «Добри вечір, дівчино, куди йдеш», «Ой у нашому селі», «Дівчинонько чорнобровая», «Час додому, час») до зображення зустрічей, поцілунків, комічних освідчень у коханні та невдалих женихань, безглузких суперечок між хлопцем і дівчиною («Та не люблю я ні Стецька, ні Грицька», «Жито, мати, жито, мати, жито – не полова», «Марусенька по гриби ходила», «Ой у саду-винограду зацвіла лілія», «Ой піду я до млина, до млина», «А я свому миленькому виполю барвінок», «Ходив, ходив по току», «Оженився дурень та взяв глупувату», «Ой не стій під вікном», «На вулицю не піду і вдома не всиджу»).

Текстуалізація в жартівливих піснях світу юнацтва – оприявлення мрій і природних бажань, почуттів та намірів, темпераменту та поведінки молодих людей – стає для молоді однією з форм пізнання світу людських стосунків, здобуття нових знань, засвоєння досвіду спілкування і, звичайно, саморозуміння. Можна сказати, що весела, пронизана м'яким гумором і легким жартом пісня найчастіше ставала для молоді своєрідною грою, пісенними перекорами та змаганням у дотепності, майстерності співів різних молодіжних «вулиць», кутків чи сіл, що віддавна знайоме з веснянкових ігор та хороводів, весільної пісенності – так звані «передирки», що виконувались як приспівки до танцю:

Ой дівчино, дівчинонько,

На що ти подобна?

Оченьта – як горщата,

Голова – як довбня.

Ой дівчино, дівчинонько,

Ой де твоя хата?

Вглянь, серце, у віконце –

Яка ти носата!

У піснях «Грицю, Грицю, до роботи», «Як пішов Косьмина голий по дорозі, босий по морозі», «Як послала мене мати», «Гандзю, Гандзю кучерява», «Ой за лісом, за дубиною», «Та орав мужик

край дороги» та багатьох інших дівчата й хлопці кепкують з лінивих і безпорадних, дурних і недотепних, язикатих і недолугих, пихатих, нескромних і легковажних.

Наприклад, пісня «Очеретом качки гнала» заголює комічно абсурдну рису вдачі героїні – хтивість. Але ми не сприймаємо осудливо ні відвертий монолог дівчини, ні її амбіції безсоромного демонстрування своїх найбільш дражливих потягів. Навпаки – ми сміємося над цією анекдотичною особливістю темпераменту героїні, над якоюсь навіть її безвихідною приреченістю, адже жартівлива пісня ніби згладжує, нівелює крайній сексуалізм дівчиці й надає слухачеві право зробити вільний вибір :

*Очеретом качки гнала,
Спотикнулася та й упала,
За те ж мене мати біла,
Щоб я хлопців не любила,
А я ж хлопців не любила,
Тільки Петра та Данила,
Грицька, Хведька і Романа,
Марка, Йвана та Дем'яна,
Степана і Тимофія,
І Гаврила, і Овдія,
Антон і Михайла,
А другим щот загубила.*

І до того ж веселий спів створював ліричний настрій, сприяв взаємопізнанню та обопільній злагоді, допомагав розкрити інтимні почуття. Словом, жартівлива побутова пісня розповідала про все, що тривожило молоді серця.

Найважливішим у жартівливій пісні є спосіб вираження у художній дійсності «біографії» людських стосунків – дотепно, дошкульно, двозначно, – відмінний від реального і серйозного, який можна назвати особливою цінністю цього жанрового різновиду пісенності. У стилі ми можемо простежувати своєрідність пісень в образотворенні, у відображенні прихованих аналогій, наприклад, – інтерес до тілесно-еротичного і травестійно-пікантного. У композиційній техніці ту ж стилістичну своєрідність жартівливих пісень аналізуємо на рівні звукової організації народнопісенного вірша – повтори початку рядка, звукова гра, звуконаслідування звучання музичного інструмента, заохочувальні вигукі:

*Дзень, брязь на бандуру;
Як вискочить баба здуру,
Як ухопить боки в руки,
Як ударить в закаблуки:
Гей-га! – примовляла. –
Бо я з роду так гуляла,
Та й весела була!*

Однак треба знову звернутися до антропології гумору, яка має вирішальне значення для характеристики форми вираження світу в усній ліриці. Жартівлива пісня щедро, часом із нотками співчуття, жально й розчарування, відобразила сферу родинного життя. Пісня висміює дріб'язкові сімейні незгоди, пусті суперечки та сварки чоловіка з жінкою («Поза гаєм, поза лугом», «Чоловік сіє жито, жінка каже: мак, мак», «Дала мені моя мати козу з

козенятком», «Чого, мила, губи дмеш»). Вона не обминає подружню зраду, нерівне подружжя:

*Який чорт мені дав
На старість жениться?
Краще вік бурлакувать,
Ніж з жінкою возиться.* } 2

*Чоловік вже йде з двору,
А жінка йде у комору,
Меду-вина наливає,
На козаченька моргає.* } 2

Пісня колоритно змальовує легковажних жінок і чоловіків, сатирично зображує п'яниць і гульвіс, показує химери дідів та бабів, лінивість жінки («Ой задумав старий дід, задумав женитися», «Ой під вишнею, під черешнею», «Оженився дурень», «Гаєм, хлопці, гаєм, хлопці», «Ніхто не винен, сама я, сама я, сама я», «Був у мене муж, був і чоловік», «Чорнявая молодичка кивала на мене», «Ой на горі шарварок», «Ой діду, діду, та коли ти вмреш?», «Ой в місяці октябрі», «Сірий кінь, нова бричка»), поблажливо, з легким гумором розказує про невгамовних вродливих молодлиць, які зраджують нелюбому чоловікові («Чоловіче, я слаба», «Спить Хома у млині, Хомі в млині спитьсья»), веде перед слухачами історію веселої й завзятої молодої вдовиці («Удовицю я любив», «Перепеличенька повдовіла»).

Ще розмаїтіша тематика жартівливих пісень про порушення норм трудової моралі. Численні й прерізні гумористичні пісенні відгуки викликає не тільки легковажне ставлення до праці, але й всілякі невміння, недбалість, незграбність, неоковирність у роботі. Із позицій свого естетичного ідеалу народ оцінює окремих індивідів по тому, як вони ставляться до праці. Працьовитість визнається вище зовнішньої краси, лінощі завжди висміюються:

*Чи я не хазяйка,
Чи не господиня?
Сім день хати не мела,
Печі не топила.
Сватай мене, дячку,
Премудрую швачку:
Рушник на кілочку,
Сміттячко в куточку.*

Особливо дотепністю характеризуються пісні про кумів. Як відомо, хрестити дитину запрошують кого-небудь із родичів, найближчих друзів, часом колишніх закоханих. Із роду батька й матері обирають кумів у північних районах України, а на Правобережжі – одним із хрещених ставав хтось із сусідів, знайомих. На Лівобережжі орієнтувалися переважно на «чужих» людей, вважаючи, що «свої – й так рідня, а чужі – будуть родичі» [1, с. 76]. За участю кумів відбувалися хрестини, пострижини, а згодом і весілля похресника чи похресниці. Хресні батьки мусили бути християнами, тобто хрещеними в церкві, та перебувати у законному церковному шлюбі. У різних етнографічних регіонах України існували різні звичаї кликати до своїх дітей хресних батьків, але найчастіше кума й куму брали з різних сімей – «з різних хат», людей шанованих і

заможних, які добре виховували своїх власних дітей. Коли кумів брали одну пару зі своєї рідні, то це означало заборону членам їхніх сімей брати шлюб між собою. Як правило, між хрещеними й рідними батьками дитини, між кумами, зав'язувалися тісніші родинні чи приятельські стосунки, що відбилося у прислів'ях – «Куми рідніші, як брати», «Батьки – суджені, а куми – люблені», «Жінка суджена, а кума люблена». Про всі ці сакральні й узвичаєні сторони життя сільської родини співається і в жартівливих піснях про кумів.

У гумористичних піснях про кума й куму змальовуються зустрічі й залицання кума до куми, висміюються прикрі непорозуміння між жінками-кумами, виводиться перед слухачами кум-залицяльник і кум-п'яниця, кума, котра полюбає гострити язика («Очерет тріщить», «Чи я в мужа не жона?», «На долині шум, шум», «На городі буркун родить», «Ой кум до куми раненько іде», «Да прийшов кум до куми», «Ой і вчора в куми», «На городі будяк»).

Ідеалом жартівливих пісень є не якийсь вигаданий, нафантазований взірць, а людина жива й правдива, народжена для простого й реального життя. Саме такими змальовані кум та кума в нехитрій структурою і змістом пісні «Кум до куми залицявся», яку записала від полтавського бандуриста Софія Тобілевич – акторка, перекладачка й фольклористка, дружина видатного драматурга Івана Карпенка-Карого:

*Кум до куми залицявся,
Посіять конопельки обіцявся.
Він сіяв, присівав,
Присіваючи, казав:
– Ти, кума, ти, душа,
Кругом кума хороша!*

У власне звертаннях кума до куми маємо описову картину, що фіксує моменти вирощування, збирання, оброблювання конопель аж до прядива, і гру побутових деталей, вкрай економні психологічні нюанси (теплі привітання, полюбовне й злагодне ставлення), що в пісні повторюються і при тім динамізуються. Те, що це ласкаві слова й поміч не абиякі, а з певним підтекстом, надихають кума на все настійніші залицання, які в пісні виявляються невигадуливо й дотепно. Жартівливих пісень, схожих будовою й змістом до пісні «Кум до куми залицявся», в пісенному репертуарі українського фольклору чимало. Це пісні «Ой посіяв мужик та й у полі ячмінь», «Не стій, дубе, не гуди», «За городом козу пасла», «Виорю толоку, посію гороху», «Ой на горі калина».

За кожним разом, аналізуючи українські народні пісні ми зосереджуємося на різноманітні сюжетних ситуацій і мотивів, зображенні драматичних подій і курйозних випадків у житті людини, невпинних поневірянь людини та її залежності від примхливої долі, фіксуємо множинність різних емоційних і психологічних реакцій людини на різні випадки із життя – тобто те, що є реальним, породженим дійсністю. Справді, саме в контексті реальності можна побачити специфіку усної поезії. Однак аналіз пісенного твору підтверджує, що насправді і реципієнту, і досліднику пісні доступний не

зміст, генерований реальним об'єктом, а якийсь образ, метафора, символ, ритміка й мелодика, за якими криється справжня сутність світу й буття людини в цьому світі.

Теза про роль художньої форми в інтерпретації жартівливої пісні знаходить свою підтримку передусім у понятті комізму. У пісні комічними є зміст, персонажі, їхня поведінка, бажання та наміри, монологи й діалоги героїв. У пісенних творах на сміховий ефект скерована композиція і тропи, стилістичні фігури, ритміка, звукова інструментовка. Уже від кількох століть жартівлива пісня виробила надзвичайно багатий художньо-поетичний арсенал комізму від змісту до художнього стилю з численними гумористичними прийомами та емоційним співвідношенням тексту й мелодії. В одних випадках сміх викликають гумористичні сюжетні ситуації, які пісня схоплює у повсякденні («Зелена верба, кучерява груша», «Як оддала мене мати заміж», «Березина, осичина», «Ой цок чобіток», «Як у мене чоловік»):

*Ой червоний бурячок, а зелена гичка,
Сватав мене мужичок, а я й невеличка.*

*Сватав мене мужичок, думав мене взяти,
Давав мені новий серп: «Іди в поле жати!»*

*А я той новий серп закину за грубу,
А я в батька не жала і в тебе не буду.*

*Ой не бери мене в поле, бо болить головка,
Ой не кидай мене вдома, бо боюся вовка.*

*Де ж я тебе посаджу, моя кукурузко,
Як на печі гаряче, а в припічку вузько?*

*Ой на печі гаряче, а на землі блохи,
Ходім, серце, у садок, погуляєм трохи.
«Ой червоний бурячок, а зелена гичка»*

В інших – використовується прийом підкресленої несосвітності, ситуації небуденної, неможливої насправді, уявленої й комічної у своїй невідповідності нормам звичного життя, як у пісні «У Києві на базарі»:

*У Києві на базарі
Жінки своїх чоловіків продавали.
Як прийдеться до ладу,
То я й свого поведу,
Залигавши,
Із лик мотузок насукавши,
Взяла свого миленького залигала
Та привезла та до Дарниці...*

Часом об'єктом зображення обираються дрібні й малозначущі речі, пригоди, комічні сцени й описуються удавано серйозно («Як ішов я з Дебречина додому»).

Своєрідну групу жартівливих пісень складають пісні-нісенітниця, які ще відносять до розважальних пісень («Тепер же нам три радості», «Ой впав комарик із дубочка», «Два ведмеді, два ведмеді», «Гарбуз варю, гарбуз печу», «Бив мене муж»). Найчастіше це невеличкі поетичні твори, побудовані за принципом нанизування залежних одна від одної

подій, вчинків, положень, які, за своєю суттю, абсурдні, алогічні:

*Миш книш прокусила,
Муха борщ розлила,
Півень коня задавив, –
Нічим їхать до млина.*

*Батькові постолі
На льоду згоріли,
Материні коноплі
На печі попірили.*

*Тепер же я ні с'як ні так –
Сирота зостався:
Мати санки іспалила,
Що з печі спускався.*

У нісенітницях комізм полягає в тому, що людям, тваринам, звичним предметам приписується незвичне, невластиве, нереальне, фантастичне. Іноді в таких піснях комічний ефект не носить ніякого викривального підтексту. Вірогідно, говорить фольклорист М. Дмитренко, окремі зразки цієї жанрової групи первісно мали магічне значення, виконуючи разом із тим і певну соціальну функцію [2, с. 177]. У поодиноких випадках поетичним засобом осміювання в жартівливій пісні виступає зла іронія, гостра сатира («Чи не той то Омелько»).

Цілком на рівні загального емоційного тону жартівливих пісень і система словесної та музичної поетики. Головні образи текстів пісень пов'язані з прямим чи символічним зображенням щастя, гарздів, здоров'я, енергії, молодості. А мова та загальний поетичний стиль – прості й реалістичні:

*Коли любиш, люби дуже,
Як не любиш, не жартуй же,
Не завдавай серцю туги,
Не візьмеш ти, взьме другий* } 2

*А не другий, взьме третій,
А не третій, то четвертий,
Не четвертий, взьме п'ятий,
Краще тебе, ще й багатий.* } 2

Властива жартівливим пісням переважно діалогічна й монологічна будова є дуже давньою – бере свої початки від обрядово-ігрової та хороводної поезії – і виступає типовою формою композиційної структури твору, важливим гумористичним засобом самовикриття чи характеристики героя. Чимало жартівливих пісень побудовано у вигляді діалогу між парубком і дівчиною, дочкою і матір'ю, сином і батьком, чоловіком і жінкою («Дівчинонько чорнобрива», «Ой за лісом, за дубиною», «Чи я тобі не казала», «Дівка в сінях стояла», «Грицю, Грицю, до роботи», «Ой здорова, дівчино, чи ти спиш», «Тетяно, Тетяно, вари галушки» та ін.). Діалогічна будова пісні надає гумористичним творам особливості динаміки й надзвичайної рельєфності зображеної комічної події, як, наприклад, у славнозвісній пісні «Да куди їдеш, Явтуше» або в пісні «Купи мені, мій миленький»:

*– Купи мені, мій миленький, рябу запаску,
Та зносю я, козаченьку, за твою ласку!
– У, дурна!*

*Піди в лісок та вирви лопушок,
Та будеш така гарна, які в платті.*

Діалогічна форма викладу – одна з найпоширеніших і в сучасній жартівливій пісенності.

Оскільки жартівлива пісня – лаконічна, як правило, позбавлена розгорнутого сюжету із зав'язкою і розв'язкою, то не подія дає пісні сюжет, а комічно забарвлені деталі, фіксація комічних сцен, певних конкретних людських рис, виняткових ситуацій. Смісл пісні ні на хвилину не втрачає своєї правдивості зображення та ясності. Її завдання – створити образ-гротеск, образ-карикатуру, підкреслити не тільки вади персонажів пісні, але і прищепити людям виразну, зрозумілу оцінку явищ дійсності:

*Ой їхав я поза током,
Зустрів дівку з одним оком.
Така гарна, така гожа,* }
Побий її сила божжа! } 2

*Ой їхав я із снопами,
Сидить дівка під копами.
Я на неї задивився,
Мені віз поломився.* } 2

У яскравій і розмаїтій поетичній тканині жартівливої пісні особливу роль виконують такі засоби досягнення комізму, як накопичення однотипних деталей, антитези, контрастування, іронічна самопохвала, гіпербола, літота, добір комічної деталі, а також різні стильові прийоми (паралелізми, повтори, наверхування, евфемізми). До традиційних пісенних засобів комізму відносять нанизування однотипних деталей, сукупність яких створює сміховий ефект. Найпоширеніші це: перелік імен і професій при змалюванні масових сцен («Нехай же нас Бог рятує»); великої родини, яка сприймається як аномалія («А в нашого Омелечка»); однорідне нагромадження різних процесів і дій («За що би нас пан Біг карав»); показ розгортання процесів за логікою і динамікою почуття («Удовицю я любив», «Ой кум до куми залицявся»).

Інакомовності, символіки жартівлива пісня майже не знає. І хоча деякі пісні побудовані на співставленні, на художньому паралелізмі, але паралелі ці відразу ж розкриваються. Яскравим зразком художнього вирішення теми за допомогою прерізних традиційних засобів досягнення комізму є, наприклад, пісня «Був у мене муж, був і чоловік»:

*Був у мене муж, був і чоловік, Три мірки горілки
– не п'яна була,*

*Прив'язав ниткою, бив соломинкою. По воду
йшла, задивилася,*

Та ще й не навчив. На тонкім леду завалилася.

*А я стала зла та й спати лягла: І з водою йшла,
коника вела,*

*Устала раненько, вмилася біленько Поводи
порвала, на хлопців моргала...*

Та й поснідала.

Із'їла вола та ще й барана,

Поряд з поетичною уважністю до деталей і конкретностей, пісня дбає про стильове оздоблення. Важливу роль у ній виконують фонетичні співзвуччя, які не прикметні для інших пісенних жанрів. Найчастіше звукова

інструментовка жартівливих пісень виконує завдання комізму:

*Гарбуз білий качається,
Чого старий чіпляється?
Причепився гарма-дарма,
Задивився, що я гарна!* } 2

*– Відчепися, дармоїде,
Бо до мене кращій їде!
А хоч їде, хоч не їде,
Відчепися, дармоїде!* } 2

Мелодії жартівливих пісень віддзеркалюють узагальнений зміст тексту пісні. Вони мають багато спільного з мелодіями танцювальних пісень – коломийки, метелиці, гопака, козачка. У жартівливих піснях незалежно від характеру виконання та їхньої структури іноді застосовують у кінці вокального періоду заохочувальні вигуки: «іх», «іха-ха», «уха-ха», «гопа-цупа», які надають пісні своєрідного колориту, підкреслюють її характерність. Наприклад, у багатьох піснях лірично-жартівливого характеру, які зустрічають в рукописних співаниках XVII–XVIII ст., був досить поширеним приспів «Ох, его ма!», що відкривав та закінчував строфу і надавав твору гумористичного ефекту. Загалом жартівливі пісні надзвичайно багаті словесним звукописом, засоби й функції якого суттєво відрізняються від аналогічних засобів у традиційній ліричній пісні. Це зокрема стосується частого використання у жартівливій пісні рими в усій її різноманітності.

Жартівливі пісні – найпоширеніший жанр усної поезії. Вони ввібрали в себе все життя народу, в них найповніше відтворені всі сторони народного світогляду: побутове, соціальне, морально-етичне мислення. Але сила української пісні не в логічності й переконливості слова, не в гостросюжетній розповіді або реалістичній картині життя, а в глибокій емоційності, у чарівливості поетичних порівнянь, у

пластичності ліричних образів, які постають із поєднання тексту й мелодії.

Жартівливі пісні специфічні ще й тим, що поряд з багатством народної мудрості, почуттів і невичерпним джерелом пам'яті етносу, в якому дбайливо зберігаються знання про життя народу в різні історичні часи, його побут, неписані закони співжиття, етичні, естетичні ідеали, вони яскраво відображають і ті події, котрі викликали ці думки, почуття й настрої. Отже, головне в пісні – трансляція усвідомлення об'єктивного буття, різноманітних явищ, подій і фактів реального життя, відображення ставлення до них, їх ідейно-емоційна оцінка через образ-переживання. Ці переживання покликані до життя різними фактами дійсності й дуже багатоманітні: інтимні, побутові, морально-етичні, соціальні тощо. Можливо, саме тому в сучасній співочій практиці народні пісні гумористичного чи сатиричного змісту продовжують активно змінюватись і розвиватись.

Список літератури

1. Гаврилюк Наталя. Народження дитини // Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядник Л. Орел. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – С. 69–83.

2. Дмитренко Микола. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. – К.: Часопис "Народознавство", 2001. – 576 с.

3. Колесса Ф.М. Українська народна пісня на переломі XVII–XVIII вв. // Колесса Ф. М. Фольклористичні праці. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 84–90.

4. Колесса Філарет. Історія української етнографії / НАН України. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; передмова Г. А. Скрипник. – Київ, 2005. – 368 с.

5. Фаминцын А.С. Скоморохи на Руси. – Санкт-Петербург, типография Э. Ангольд, 1889. – 191 с.; Волошин І.О. Джерела народного театру на Україні. – К.: Держвидав, 1960. – 228 с.

JURISPRUDENCE

УДК 347.736.3

Васильченко Елизавета Игоревна
студент*Новосибирский Государственный Университет*
Институт философии и права[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-693-27-29](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-693-27-29)

СОВМЕСТНОЕ БАНКРОТСТВО СУПРУГОВ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Vasilchenko Elizaveta Igorevna
Student*Novosibirsk State University*
Institute of philosophy and law

JOINT BANKRUPTCY OF SPOUSES: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT

Аннотация.

Практика банкротства физических лиц, ставшей возможной с 2015 года, выявила ряд существенных пробелов в законодательном регулировании. Одним из них является возможность совместного банкротства супругов. Множественность должников перед кредитором запрещена законодательно, однако судебная практика показала востребованность данной процедуры, создав ряд прецедентов, заслуживающих внимания.

Abstract.

The practice of bankruptcy of individuals, which has become possible since 2015, has revealed a number of significant gaps in legislative regulation. One of them is the possibility of joint bankruptcy of the spouses. The multiplicity of debtors to the creditor is prohibited by law, but judicial practice has shown the relevance of this procedure, creating a number of precedents that deserve attention.

Ключевые слова: банкротство физических лиц, совместное банкротство супругов, множественность должников, судебный прецедент, законодательная инициатива.

Keywords: bankruptcy of individuals, joint bankruptcy of spouses, multiple debtors, judicial precedent, legislative initiative.

С 1 октября 2015 г. законодательство Российской Федерации о банкротстве пополнилось новой процедурой - процедурой банкротства граждан, не имеющих статуса индивидуального предпринимателя. Федеральный закон от 26 октября 2002 г. № 127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)» (далее - Закон о банкротстве), дополнен главой X, определяющей особенности, условия, порядок и последствия банкротства физического лица.

Практика применения данной процедуры, выявила ряд существенных пробелов в законодательном регулировании. Одним из них является возможность совместного банкротства супругов. Необходимо отметить, что до настоящего времени неполнота законодательства в этой части не устранена.

Немного прояснил ситуацию относительного совместного банкротства супругов Верховный Суд РФ в 2018 году.

В абзаце 2 пункта 10 Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 25 декабря 2018 г. №48 «О некоторых вопросах, связанных с особенностями формирования и распределения конкурсной массы в делах о банкротстве граждан» указано, что в целях процессуальной экономии и для упрощения порядка реализации имущества, удовлетворения требований кредиторов суд может рассмотреть вопрос

об объединении двух дел о несостоятельности супругов.

По сути, в настоящее время, это все, что имеется из разъяснений высшего суда относительно совместного банкротства супругов. Также стоит отметить, что в упомянутом постановлении речь идет исключительно об объединении уже возбужденных дел о банкротстве супругов в одно производство, а не о возбуждении единого дела о банкротстве супругов по их заявлению.

Действующий закон исходит из того, что имущество супругов не является цельным имущественным комплексом, включающим в себя вещи, имущественные права и общие долги супругов, а как набор отдельных объектов прав. Общее имущество супругов подлежит реализации в деле о банкротстве гражданина. В конкурсную массу включается часть средств от реализации общего имущества супругов, соответствующая доле гражданина-должника, остальная часть этих средств выплачивается супругу (или бывшему супругу) должника (п. 7 ст. 213.26 Федерального закона от 26.10.2002 № 127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)»). Таким образом, существующая процедура реализации общего имущества супругов полностью игнорирует права супруга, не являющегося должником. Платежеспособный супруг не вправе выкупить свою долю в общем имуществе, он вынужден терпеть

продажу всего общего имущества на торгах. Участие же в торгах приведет к необходимости внесения полной стоимости продаваемого актива в конкурсную массу супруга – должника.

Рассмотрение дела о банкротстве в разных судебных процессах, иногда даже судах разных субъектов федерации, позволяют недобросовестным должникам скрывать от кредиторов реальное имущественное положение должника. Нередки случаи принятия на себя одним из супругов общих обязательств или обязательств второго супруга, а также передачи активов третьим лицам, в целях избежания обращения взыскания за счет общего имущества. Особенно актуальны данные нарушения в условиях правового регулирования, когда у финансового управляющего отсутствует возможность получить сведения в органах, осуществляющих учет прав на имущество (УФРС, ГИБДД и т.п.) относительно сделок, совершенных не должником.

Одновременно с этим закон не учитывает, что у супругов практически всегда имеются общие долги. Например, это фактически все ситуации, в которых оба супруга или один из них являются заемщиками по кредитным договорам. Общие долги у супругов возникают по коммунальным платежам, несмотря на то, что в качестве получателя коммунальных услуг в соответствующем договоре фигурирует только один из супругов.

В пункте 3 статьи 39 СК РФ указано, что общие долги супругов при разделе общего имущества супругов распределяются между супругами пропорционально присужденным им долям. Следовательно, оценить состояние общего имущества супругов можно лишь тогда, когда имеется представление не только об имуществе супругов, но и о долгах.

Банкротство граждан, в соответствии с действующим законодательством, может быть осуществлено только в отношении конкретного лица, не допуская множественности должников в арбитражном процессе по делу о банкротстве. В связи с этим, супруги, имеющие как собственные, так и общие долги и неспособные их погасить, вынуждены проходить две процедуры банкротства.

В отсутствие нормативного регулирования суды по-разному подходят к рассмотрению таких дел. Большинство судов дела о банкротстве супругов не объединяют в одно производство, ссылаясь на ранее упомянутый запрет множественности должников перед кредитором. Например, Девятый арбитражный апелляционный суд в определении по делу №А40-86984/17 от 13.06.2019 г. отказал в объединении дел банкротстве двух супругов в одно производство, мотивируя это только тем, что объединение дел в одно производство – это право, а не обязанность суда. Еще одним основанием для отказа в объединении дел является сложность в доказывании общности возникших обязательств. Если супруги не проживали вместе или полученное было использовано не на нужды семьи, процедура совместного банкротства невозможна.

Однако уже существуют показательные примеры, когда целая семья была признана банкротом. Одно из первых дел, когда целая семья была признана банкротом, рассмотрено Арбитражным судом Новосибирской области (А45-20897/2015). На тот момент никаких разъяснений вышестоящих судов относительно возможности введения процедуры банкротства в отношении двух граждан-должников одновременно в одном деле еще не было, а закон никак не регулировал такие ситуации. Суд принял совместное заявление супругов и признал их впоследствии банкротами, указав при этом, что принимает во внимание тот факт, что законодательством РФ не предусмотрена процессуальная возможность возбуждения дела о банкротстве в отношении двух и более должников. При вынесении решения суд исходил из того, что супруги имели единых кредиторов и общие активы, то есть совместно нажитое во время брака имущество, на которое могло быть обращено взыскание. Было также отмечено, что возбуждение двух отдельных дел о банкротстве лишь привело бы к увеличению судебных расходов.

Так было положено начало судебной практике о банкротстве супругов.

Несмотря на отсутствие законодательно закреплённой возможности совместного банкротства супругов, судебная практика показала востребованность данной процедуры, а также выявила проблемы, которые требуют решения.

К ряду этих проблем относится, во-первых, слишком высокая стоимость процедуры банкротства, вызванная дублированием одних и тех же процедур. Во-вторых, противоречащие друг другу судебные решения препятствуют единообразному пониманию и применению законодательства о банкротстве. В-третьих, в рамках нынешнего законодательства имущество супругов не рассматривается в качестве единого комплекса, что напрямую усложняет процесс реализации имущества супругов и формирования конкурсной массы.

Законодатель уже обратил внимание на проблемы, порождаемые невозможностью совместного банкротства супругов. На данный момент в Государственную Думу РФ поступила инициатива о легализации совместного банкротства, и, как следствие, дополнении и изменении ряда законодательных актов. Заявление смогут подать сами супруги или кредитор по общему долгу. Также законопроект предлагает механизм защиты имущественных прав одного супруга при банкротстве. Для этого доля должника будет выделена в общем имуществе, и только потом на нее можно будет обратить взыскание.

Хотя на данный момент законодательство о банкротстве граждан возможность совместного банкротства не предусматривает, правоприменительная практика уже показала, что такой механизм может быть востребован. Очевидно, законодателю стоит обратить внимание на этот пробел в праве и определить условия, при наличии которых может быть возбуждено единое дело о банкротстве супругов.

Список литературы:

1. Амелин А.В. Совместное банкротство супругов: актуальные проблемы // Хозяйство и право. 2018. N 1(492). С. 106 – 112.
2. Будылин С.Л. Все мы делим пополам. Банкротство граждан и семейное имущество в России и за рубежом // Вестник экономического правосудия Российской Федерации. 2015. N 4. С. 90 - 126.
3. Волгина О.А., Хисамова Р.В. Совместное банкротство супругов в России: как осуществить

его на практике и какая от этого польза // Закон. 2017. N 2. С. 65 - 74.

4. Данилов Д.А. О совместном банкротстве супругов // Семейное и жилищное право. 2018. N 1. С. 47 - 48.

5. Ломакина П.А. Общие обязательства супругов в деле о банкротстве одного из них // Вестник экономического правосудия Российской Федерации. 2018. N 5. С. 90 - 119.

УДК 351.744.2

Христов О.Л.

Дніпропетровський державний університету внутрішніх справ

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-693-29-32](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-693-29-32)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Khrystov O.L.

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

FOREIGN DOSVID OF LEGAL REGULATION VIKORISTANIA GROMADKOSTI PID HOUR OF OPERATIONAL-ROZSHUKOVO PROTIDI MALICIOUSNESS

Анотація.

Стаття присвячена дослідженню зарубіжного досвіду правового регулювання використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинам з метою визначення можливостей його використання у вітчизняній законотворчій діяльності. Автор здійснив аналіз відповідних положень оперативно-розшукового законодавства США, деяких країн Співдружності Незалежних Держав, Балтії та Західної Європи. Констатував, що загалом нормативного закріплення набула така форма використання допомоги осіб у протидії злочинності, як конфіденційне сприяння та переважно на оплатній основі.

Представляють інтерес положення законодавства зарубіжних країн, які передбачають можливість залучати громадян за їх згодою до підготовки проведення оперативно-розшукових заходів та (або) участі в них, в тому числі до оперативного впровадження та спеціальних операцій, регламентують їхні права та обов'язки у зв'язку зі здійсненням ними оперативно-розшукової діяльності, особливо право осіб, які надали таке сприяння, та членів їх сімей на соціально-правовий захист.

Додатково обґрунтовано доцільність запровадження в Україні інституту конфіденційного інформування правоохоронних органів про вчинення латентних злочинів, а також ініціативного надання конфіденційної інформації, необхідної для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

Запропоновано з метою забезпечення відповідного правового регулювання здійснення партнерської, а не виключно допоміжної функції громадськості у протидії злочинності закріпити в новій окремій статті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» використання громадськості під час оперативно-розшукової протидії злочинності, на безоплатній основі, зокрема, осіб, які не є негласними позазахисними працівниками цих підрозділів, а також їх соціального та правового захисту з боку держави.

Abstract.

The article is devoted to the study of foreign experience of legal regulation of public use by criminal police units in combating crimes in order to determine the possibilities of its use in domestic lawmaking. The author analyzed the relevant provisions of the operational and search legislation of the United States, some countries of the Commonwealth of Independent States, the Baltic States and Western Europe. He stated that in general, such a form of using the assistance of persons in combating crime as confidential assistance and mainly on a paid basis has become normative.

Of interest are the provisions of the legislation of foreign countries, which provide for the possibility of involving citizens with their consent in the preparation of operational and investigative measures and (or) participation in them, including operational implementation and special operations, regulate their rights and responsibilities. in connection with their implementation of operational and investigative activities, especially the right of persons who provided such assistance and members of their families to social and legal protection.

In addition, the expediency of introducing in Ukraine the institute of confidential informing of law enforcement agencies about the commission of latent crimes, as well as the initiative to provide confidential information necessary for the investigation of serious and especially serious crimes.

It is proposed to enshrine in the new separate article of the Law of Ukraine "On Operational and Investigative Activities" the use of the public during operational and investigative counteraction to crime, on a free basis, in particular, persons, in order to ensure appropriate legal regulation, who are not covert freelancers of these units, as well as their social and legal protection by the state.

Ключові слова: громадськість, правове регулювання, зарубіжний досвід, протидія злочинності, підрозділи кримінальної поліції.

Keywords: public, legal regulation, foreign experience, crime prevention, criminal police units.

На сьогодні важлива роль громадськості у протидії злочинності визнана як на міжнародному, так і на національному рівні в законодавстві багатьох країн світу. Особливо актуалізується потреба у залученні громадськості до протидії злочинності на партнерських засадах з поліцією під час проведення Конгресів ООН з попередження злочинності і кримінального правосуддя [1].

В Україні органи державної влади також приділяють увагу правому регулюванню ініціатив громадськості щодо протидії злочинності, проте можливості її використання для виконання задач оперативно-розшукової діяльності все ще не визначені у чинному законодавстві в достатній мірі для забезпечення бажаного результату у виді зниження рівня злочинності (здійснення ефективного впливу на злочинність).

Окремі питання нормативного забезпечення участі громадськості у запобіганні злочинності відображені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених: О.М. Бандурки, А.Г. Богаритьова, В.С. Батиргарєєвої, В.І. Борисова, В.В. Голіни, О. Козаченка, М.Г. Колодяжного, С.Ю. Лукашевича, О.В. Шахматова, С.С. Шрамка та ін. Проте проблема правового регулювання використання громадськості під час оперативно-розшукової протидії злочинності в сучасній юридичній науці досліджена фрагментарно.

Мета статті – визначення можливостей використання у вітчизняній законотворчій діяльності досвіду правового регулювання використання підрозділами кримінальної поліції громадськості під час протидії злочинності в окремих зарубіжних країнах.

Аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання залучення громадськості до запобігання злочинності вважаємо за доцільне почати з пострадянських країн, в яких спостерігаються схожі з Україною тенденції у структурі та динаміці злочинності, зокрема, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Узбекистан та Республіки Казахстан, Російської Федерації. Насамперед, слід зазначити, що порядок і форми залучення оперативними підрозділами громадськості до протидії злочинності в цих країнах визначений у спеціальному законі, що регламентує здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Зокрема, органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність в Республіці Білорусь, мають право залучати осіб до сприяння на конфіденційній основі, як і в Україні. Разом з цим в Законі Республіки Білорусь «Про оперативно-розшукову діяльність» цей інститут отримав більш детальне оформлення, на відміну від вітчизняного законодавства. У контексті досліджуваної проблематики на особливу увагу заслуговує законодавче закріплення можливості залучати громадян за їх згодою до підготовки проведення оперативно-розшукових заходів та (або) участі в них, в тому числі до оперативного

впровадження, їх прав і обов'язків у зв'язку зі здійсненням ними оперативно-розшукової діяльності, а також положень щодо забезпечення їх захисту в окремій Главі 8 «Сприяння громадян органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та їх захист» [2].

За законодавством Республіки Вірменія до підготовки та проведення оперативно-розшукових заходів також можуть залучатися повнолітні та дієздатні особи за їх згодою – на безкоштовній чи платній основі за контрактом, зі збереженням конфіденційності співробітництва. При цьому органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані забезпечити захист цих осіб і членів їх сімей, якщо є небезпека реальної загрози їх життю та здоров'ю, обумовлена їх співробітництвом з цими органами [3].

Відповідно до статті 12 Закону Республіки Узбекистан «Про оперативно-розшукову діяльність» органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають право встановлювати співробітництво з особами, які виявили бажання надати сприяння на конфіденційній основі; використовувати за згодою юридичних або фізичних осіб службові чи жилі приміщення, які їм належать, транспортні засоби та інше майно [4].

В Республіці Казахстан законодавець також передбачив можливість залучення громадян за їхньою згодою до підготовки та проведення оперативно-розшукових заходів (в тому числі за контрактом) із збереженням за їхнім бажанням конфіденційності співробітництва з органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також надання їм соціального та правового захисту [5].

Під час вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності органи, які уповноважені її здійснювати на території Російської Федерації, мають аналогічне право встановлювати відносини співробітництва з особами на конфіденційній основі, гарантуючи їм соціальний і правовий захист. Нормативному врегулюванню цих відносин присвячена окрема Глава IV «Сприяння громадян органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність» Федерального Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» [6].

Таким чином, можна констатувати, що в національному законодавстві зазначених країн про оперативно-розшукову діяльність знайшло своє відображення лише така форма використання допомоги осіб у протидії злочинності як сприяння на конфіденційній основі за контрактом, що відповідає змісту обох Модельних законів «Про оперативно-розшукову діяльність», прийнятих на десятому та двадцять сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД у 1997 р. і 2006 р. відповідно [7, 8].

Як позитив, слід відзначити, що законодавство цих країн, на відміну від вітчизняного, передбачає

право осіб, які надали таке сприяння, та членів їх сімей на соціально-правовий захист. Зокрема, у разі виникнення дійсної загрози протиправного посягання на життя, здоров'я чи майно громадян у зв'язку з їх сприянням органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, або членів їх сімей.

Аналогічно це питання вирішено і в законодавстві країн Балтії. Наприклад, в Естонії, де проведення оперативно-розшукових заходів врегульовано Кримінально-процесуальним кодексом (Глава 3-1). Зокрема, відповідно до частини 5 статті 126-1 цього Кодексу такі заходи можуть проводитись особами, залученими до негласного співробітництва [9].

Разом з цим слід наголосити, що на сьогодні без нормативно-правового вирішення залишається питання щодо форм використання громадськості під час оперативно-розшукової протидії злочинності, на безоплатній основі, зокрема, осіб, які не є негласними позаштатними працівниками цих підрозділів, а також їх соціального та правового захисту з боку держави.

Законодавство США також сприяє участі громадськості у протидії злочинності, зберігаючи конституційне право на «цивільний арешт» та передбачаючи участь представників місцевих громад у численних державних програмах із запобігання злочинності у різних формах, серед яких є надання інформації про вчинені злочини [10, с. 198]. В межах даного дослідження на особливу увагу заслуговує проект «Зупини злочинця», в межах якого особи, які надають будь-які відомості про вчинений латентний злочин, отримують грошову винагороду.

Більше того, правовими актами США щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності, в тому числі таємних операцій ФБР, прямо передбачено право офіцера спеціального призначення спиратися на сприяння конфідентів – приватних осіб, а також встановлені межі допустимості протизаконних дій в ході такої операції, як з боку кадрового секторного співробітника, так і приватних осіб, що надають таке сприяння [11, с. 203–204].

Схожі риси з практикою США залучення громадськості під час протидії злочинності має досвід Великої Британії, наприклад, щодо масштабного впровадження проекту «Сусідське спостереження», в межах якого громадськість у співробітництві з поліцією об'єднує свої зусилля в організації добровільного спостереження за будинками сусідів і друзів з метою протидії крадіжкам та іншим злочинам [10, с. 96–97].

Варто відзначити позитивний досвід країн-учасниць Європейського Союзу, які також приділяють велику увагу роботі поліції з особами, які здійснюють конфіденційне сприяння під час здійснення завдань оперативно-розшукової діяльності. Наприклад, в Німеччині, яка протягом останніх років має найбільші успіхи у практиці протидії злочинності серед країн-учасниць Європейського Союзу, нормативно визначені дві основні категорії негласних співробітників (конфідентів) – інформатор, який за власним бажанням (без системи) надає інформацію

правоохоронним органам на умовах конфіденційності (аналог вітчизняних оперативних контактів), та довірена особа, яка протягом тривалого часу (систематично) співпрацює з правоохоронним органом на умовах конфіденційності та здійснює збирання інформації про злочинну діяльність (аналог вітчизняних агентів) [12, с. 76].

У відповідності до чинного вітчизняного законодавства до викривачів корупції, для яких передбачена можливість отримання матеріальної винагороди, на відміну від довірених осіб у Німеччині не висувається така вимога, як «систематичність взаємодії». З цього приводу в юридичній літературі слушно зауважується, що в Україні доцільно запровадити не лише інститут викривачів корупції, а й інститут конфіденційного інформування правоохоронних органів про вчинення інших латентних злочинів, а також ініціативного надання конфіденційної інформації, необхідної для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів [12, с. 77].

На користь обґрунтованості такого підходу свідчать результати проведеного нами в межах даного дослідження опитування практичних працівників, які на запитання: «Чи доцільно встановити матеріальну винагороду (заохочення) для представників громадськості, які залучаються до протидії злочинності?» – 85 % працівників територіальних підрозділів кримінальної поліції та 92 % працівники підрозділів СР відповіли «так». На запитання: «За виконання яких дій доцільно встановити матеріальну винагороду?» (передбачалося кілька варіантів відповідей) – 83 % працівників територіальних підрозділів кримінальної поліції та 82 % працівники підрозділів СР відповіли «пошук, отримання і повідомлення інформації про злочинну діяльність».

Разом з цим, більш перспективним напрямом підвищення ефективності оперативно-розшукової протидії злочинам вважаємо державне стимулювання та заохочення різноманітних громадських ініціатив, активізацію та налагодження співробітництва на безоплатній основі. Адже мінімізація рівня злочинності для створення та підтримання безпечного життєвого простору в державі є загальною метою і органів охорони правопорядку, і українського громадянського суспільства.

Таким чином, проведений аналіз та узагальнення зарубіжного і національного досвіду правового регулювання використання громадськості під час оперативно-розшукової протидії злочинності свідчить про те, що цей інститут потребує проведення подальших наукових розробок і більш широкого впровадження в оперативно-розшукову протидію злочинності.

Висновок. З метою забезпечення відповідного правового регулювання здійснення партнерської, а не виключно допоміжної функції громадськості у протидії злочинності в Україні національне оперативно-розшукове законодавство потребує удосконалення в напрямі закріплення інституту використання громадськості під час оперативно-розшукової протидії злочинності, на безоплатній основі, зокрема, осіб, які не є негласними позаштатними

працівниками цих підрозділів, а також їх соціального та правового захисту з боку держави.

Бібліографічні посилання:

1. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Нью-Йорк: ООН. 2016. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/R_ebook.pdf (дата звернення: 01.07.2020).
2. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Беларусь от 15 июля. 2015 г. № 307-3. URL: <https://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=H11500307&p1=1> (дата звернення: 01.07.2020).
3. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Армения от 22 окт. 2007 г. URL: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=81018> (дата звернення: 01.07.2020).
4. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Узбекистан от 25 дек. 2012 г. №ЗРУ-344. URL: <https://lex.uz/docs/2106527> (дата звернення: 01.07.2020).
5. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Казахстан от 15 сент. 1994 г. № 154-ХІІІ. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_ (дата звернення: 01.07.2020).
6. Об оперативно-розыскной деятельности : Федеральный Закон Российской Федерации от 5 июля. 1995 г. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102037058> (дата звернення: 01.07.2020).

УДК 347.6

7. О модельном законе «Об оперативно-розыскной деятельности» : Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ N 10-12 от 6 дек. 1997 г. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901914312>. (дата звернення: 01.07.2020).

8. О модельном законе «Об оперативно-розыскной деятельности» : Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ от 16 нояб. 2006 г. №27-в URL: <http://docs.cntd.ru/document/902050857> (дата звернення: 01.07.2020).

9. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики : по состоянию на 7 мая 2020 г. URL: <https://v1.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/ugolovno-processualnyy-kodeks> (дата звернення: 01.07.2020).

10. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. 284 с.

11. Богатырев А. Г. Правовое регулирование оперативного внедрения в зарубежных государствах. Вестник Московского университета МВД России. 2015. № 3. С. 202–207.

12. Козаченко О. Міжнародний досвід правового регулювання негласного співробітництва Visegrad Journal on Human Rights. 2019. №1. С. 75–83. URL: http://vjhr.sk/archive/2019_5/part_1/11.pdf (дата звернення: 01.07.2020).

Ямщикова А. М.

магістрант 2 курсу

Ростовский государственный экономический университет
г. Ростов-на-Дону, РФ

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИМУЩЕСТВА БЫВШИХ СУПРУГОВ

Yamshchikova A.M.

2nd year undergraduate

Rostov State University of Economics
Rostov-on-Don, RF

SOME PROBLEMS OF THE LEGAL REGIME OF THE PROPERTY OF FORMER SPOUSES

Аннотация.

В статье исследуются основные подходы к правовому режиму совместно нажитого имущества после расторжения брака, рассматриваются положения действующего законодательства и судебной практики, а также опыт зарубежных государств по правовому регулированию правоотношений собственности бывших супругов. На основе проведенного исследования автор выделяет ряд существующих проблем в рассматриваемой сфере.

Abstract.

The article examines the main approaches to the legal regime of jointly acquired property after divorce, examines the provisions of the current legislation and judicial practice, as well as the experience of foreign countries in the legal regulation of property relations of former spouses. Based on the study, the author identifies a number of existing problems in the area under consideration.

Ключевые слова: расторжение брака, бывшие супруги, совместная собственность бывших супругов, прекращение общей собственности.

Keywords: divorce, ex-spouses, joint property of ex-spouses, termination of common property.

Сегодня вопросы правового регулирования имущественных отношений в семье приобретают особую значимость. Вступая в брак, как правило, многие молодежны не задумываются о судьбе будущего совместно приобретенного имущества. В период брака в отношении имущества супругов действует законный режим общей совместной собственности, который может быть прекращен путем заключения супругами брачного договора или соглашения о разделе общего имущества. Однако во многих случаях у супругов отсутствует брачный контракт, а вопросы раздела совместно нажитого имущества не всегда решаются супругами сразу на стадии расторжения брака. В связи с чем, после расторжения брака остро встают вопросы владения, пользования и распоряжения бывшими супругами совместно нажитым в период брака имуществом.

Основы регулирования отношений собственности заложены в части первой Гражданского кодекса Российской Федерации (далее – ГК РФ) [1], в котором определены общие положения о возникновении, изменении и прекращении права собственности на имущество, в том числе имущество супругов, некоторые аспекты общей совместной и долевой собственности.

Действующим Семейным кодексом Российской Федерации (далее – СК РФ) [2] конкретизированы и установлены основные составляющие института собственности супругов, в частности, определено, какое имущество относится к общей совместной собственности супругов, какое имущество может быть признано собственностью одного из супругов, каким образом производится раздел имущества супругов, охарактеризованы режимы имущества супругов (законный и договорный) и т.д.

Действующее законодательство РФ предусматривает право супругов на расторжение брака, которое является юридическим фактом прекращения семейных отношений. Правовые последствия расторжения брака в отношении собственности супругов действующий СК РФ напрямую не регулирует, что является основанием для дискуссии относительно судьбы супружеского имущества.

Здесь стоит отметить, что в зарубежных правовых порядках по-разному относятся к правовому режиму супружеского имущества после расторжения брака.

Например, ст. 68 Семейного кодекса Украины [5] прямо предусматривает, что расторжение брака не прекращает права общей совместной собственности на имущество, приобретенное за время брака. При этом распоряжение имуществом, которое является объектом права общей совместной собственности, после расторжения брака осуществляется совладельцами исключительно по взаимному согласию, в соответствии с Гражданским кодексом Украины. Гражданское законодательство Украины предусматривает необходимость получения нотариально удостоверенного согласия совладельцев на совершение сделки по распоряжению общим имуществом, которая подлежит нотариальному удостоверению и (или) государственной регистрации. А

также возможность оспаривания сделки по распоряжению общим имуществом, совершенной одним из совладельцев, в случае отсутствия у совершившего сделку лица необходимых полномочий (ст. 369 ГК Украины) [6]. Тем самым здесь какие-либо существенные различия между правомочиями собственности супругов и бывших супругов отсутствуют.

В Германии в период брака существует общность имущества супругов, которая автоматически прекращается в момент развода, трансформируясь в ликвидационную общность. Прекращение общности имущества представляет собой процесс раздела совместно нажитого имущества, оставшегося после погашения общих долгов. Ликвидационная общность управляется совместно (§ 1472 ГГУ) и существует до тех пор, пока есть общие долги. После погашения всех долгов оставшееся имущество распределяется между собственниками [11, с. 373].

В некоторых странах выделяется такой особый вид имущества, как общее семейное жилище, которое подчиняется специальному правовому режиму, в том числе в случае расторжения брака. Так, в Латвии, если супруг имеет несовершеннолетних детей, для заключения сделок с недвижимой вещью, являющейся семейным имуществом, обязательно разрешение суда [9, с. 18].

Что касается правового режима имущества бывших супругов в нашей стране, то распространенным мнением является то, что режим совместной собственности совместно нажитого в период брака имущества с расторжением брака сам по себе не прекращается, а продолжает существовать. Однако здесь существует две точки зрения относительно сущности данного режима совместной собственности.

Во-первых, ряд специалистов придерживается того, что правовой режим собственности супругов и бывших супругов идентичен и подчиняется нормам семейного законодательства. Соответственно, к бывшим супругам следует применять положения ст. 35 СК РФ о порядке владения, пользования и распоряжения совместным имуществом супругов [8, с. 138].

Другая точка зрения прямо противоположная: считается, что с расторжением брака между супругами, теперь уже бывшими, прекратились их доверительные семейные отношения. В связи с этим режим их совместной собственности подчиняется гражданскому законодательству, в частности ст. 253 ГК РФ [7, с. 57]. Данной позиции придерживается и Верховный Суд Российской Федерации.

К примеру, Судебная коллегия по гражданским делам Верховного Суда Российской Федерации в своем Определении от 10 декабря 2019 г. № 31-КГ19-8 отметила, что предметом регулирования семейного законодательства являются, в частности, имущественные отношения между членами семьи - супругами, другими родственниками и иными лицами. Семейное законодательство не регулирует отношения, возникающие между участниками гражданского оборота, не относящимися к членам

семьи. В связи с расторжением брака заявители перестали быть супругами, владение, пользование и распоряжение общим имуществом которых определялось положениями статьи 35 Семейного кодекса Российской Федерации, и приобрели статус участников совместной собственности, регламентация которой осуществляется положениями Гражданского кодекса Российской Федерации. Поэтому к спорным отношениям подлежит применению пункт 3 статьи 253 Гражданского кодекса Российской Федерации, а не норма статьи 35 Семейного кодекса Российской Федерации [4].

Здесь стоит отметить, что краеугольным камнем в спорах о соотношении совместной собственности «семейной» и «гражданской» является именно порядок распоряжения совместным имуществом, в частности, о необходимости получения нотариально удостоверенного согласия другого участника совместной собственности на распоряжение некоторыми видами имущества.

Пункт 3 статьи 35 СК РФ обязывает супруга получить нотариально удостоверенное согласие другого супруга для заключения сделки по распоряжению имуществом, права на которое подлежат государственной регистрации, сделки, для которой законом установлена обязательная нотариальная форма, или сделки, подлежащей обязательной государственной регистрации. В противном случае совершенная без необходимого согласия сделка может быть признана недействительной по иску другого супруга в течение года со дня, когда он узнал или должен был узнать о совершении данной сделки.

В то же самое время ст. 253 ГК РФ предусматривает право каждого из участников совместной собственности на совершение сделок по распоряжению общим имуществом, если иное не вытекает из соглашения всех участников. При этом, совершенная вопреки общей договоренности одним из участников совместной собственности сделка, связанная с распоряжением общим имуществом, может быть признана недействительной только если будет доказано, что другая сторона в сделке знала или заведомо должна была знать об этом (Здесь следует отметить, что вышеуказанные факты в действующей правовой реальности практически невозможно доказать, так как правила ведения реестра недвижимости не предусматривают возможности внесения доступных для третьих лиц особых отметок режима общей собственности, в том числе о запрете совершения сделок одним из участников совместной собственности без согласия остальных).

Уязвимым является положение бывшего супруга в случае смерти другого бывшего супруга. Так, ст. 256 ГК РФ устанавливает, что в случае смерти одного из супругов пережившему супругу принадлежит доля в праве на общее имущество супругов, равная одной второй, если иной размер доли не был определен брачным договором, совместным завещанием супругов, наследственным договором или решением суда. При этом пережившему супругу по его заявлению нотариусом выдается свидетельство о праве собственности на его

долю в общем имуществе в соответствии со ст. 75 Основ законодательства РФ о нотариате [3]. Как видно из вышесказанного, закон прямо не регулирует судьбу совместного имущества бывших супругов в случае смерти одного из них. Бывший супруг также лишен возможности бесспорного оформления своих прав на долю в нажитом во время брака имуществе путем обращения к нотариусу. Единственный выход для бывшего супруга в таком случае – это обращение за судебной защитой своего права.

Таким образом, несмотря на то, что действующее законодательство не предусматривает автоматического прекращения права общей совместной собственности в случае расторжения брака, правовой статус имущества бывших супругов нормативно прямо не урегулирован. Однако отдельные нормы в Семейном кодексе РФ, относящиеся к собственности бывших супругов, все-таки содержатся.

Так, п. 1 ст. 42 СК РФ предоставляет право супругам определить в брачном договоре имущество, которое будет передано каждому из супругов в случае расторжения брака, а ст.ст. 38, 39 СК РФ регулируют порядок раздела общего имущества супругов (который может быть осуществлен и после расторжения брака).

Тем не менее, отсутствие прямого регулирования собственности бывших супругов на практике приводит к явному дисбалансу в правомочиях собственности между супругами и бывшими супругами. Особенно это касается «титальных» и «нетитальных» собственников.

В частности, если право общей совместной собственности внесено в Единый государственный реестр недвижимости (далее – ЕГРН) в отношении обоих супругов, то для них фактически никаких различий в распоряжении имуществом не будет. Исходя из особенностей ведения реестра недвижимости, что в период брака, что в случае его расторжения, для совершения сделки по распоряжению объектом недвижимости одним из участников собственности потребуется доверенность от другого собственника на совершение соответствующих действий, которая должна быть нотариально удостоверена (ст. 185.1 ГК РФ).

В случае, когда в ЕГРН внесены сведения только в отношении одного из супругов, то соответственно в период брака от второго супруга требуется нотариально удостоверенное согласие на распоряжение недвижимостью. В случае же расторжения брака, такое согласие, исходя из практики Верховного суда РФ, не потребуется.

В качестве решения существующей проблемы неопределенности режима собственности бывших супругов П. Крашенинников высказал мысль о возможности законодательного закрепления определенного периода времени после развода, по истечении которого на общее имущество бывших супругов будет распространяться режим общей долевой собственности в силу закона с презумпцией равенства долей [10, с. 21]. Данная идея не лишена положительных сторон, связанных в первую очередь с определенностью правового положения имущества

бывших супругов, которые не прекратили общность имущества разделом. Применение правил о долевой, а не о совместной собственности в наибольшей степени соответствует положению людей, которые, как презюмируется, утратили статус семьи, а с ним и особые личные, доверительные отношения.

В любом случае, правовая неопределенность в сфере отношений собственности бывших супругов никоим образом не способствует защите ни самих бывших супругов, ни третьих лиц, а значит и стабильности гражданского оборота. Данная проблема требует решения на законодательном уровне с учетом накопленного собственного опыта, а также практики зарубежных государств.

Список использованных источников и литературы:

1. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 08.12.2020) // Российская газета. - 1994. - № 238-239.
2. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 № 223-ФЗ (ред. от 04.02.2021) // Российская газета. - 1996. - № 17.
3. Основы законодательства Российской Федерации о нотариате (утв. ВС РФ 11.02.1993 N 4462-1) (ред. от 30.12.2020) // Российская газета. 1993. - № 49.

4. Определение Судебной коллегии по гражданским делам Верховного Суда Российской Федерации от 10.12.2019 № 31-КГ19-8 [Электронный ресурс] // СПС КонсультантПлюс.

5. Семейный кодекс Украины от 10 января 2002 года № 2947 III (Текущая редакция принята: 03.11.2020) // Ведомости Верховной Рады Украины от 31 мая 2002 года, №21, статья 135.

6. Гражданский кодекс Украины от 16 января 2003 года № 435-IV (Текущая редакция принята: 03.11.2020) // Ведомости Верховной Рады Украины от 3 октября 2003 года, №40, статья 356.

7. Мананников О. В. К вопросу об имущественных правах бывших супругов // Закон. - 2017. - № 2. - С. 57 - 64.

8. Пьянкова А.Ф. Право общей совместной собственности супругов после расторжения брака: в поисках баланса интересов // Закон. - 2019. - № 12. - С. 138 - 147.

9. Рабец А. М. Семейное имущество: особенности правового режима (нормотворческий опыт отдельных стран Балтии) // Семейное и жилищное право. - 2017. - № 1. - С. 17 - 20.

10. Реформа режима супружеской собственности / Крашенинников П., Михеева Л., Рассказова Н. [и др.]. // Закон. - 2019. - № 12. - С. 20 - 32.

11. Филатова У. Б. Институт права общей собственности в странах романо-германской правовой семьи (Германии, Австрии, Швейцарии, Франции и России: сравнительно-правовое исследование): дисс. доктора юрид. наук. - М., 2015. - 437 с.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 377:331.5:656.61

Єжжокіна Ю. І.

аспірант Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, м. Київ

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-693-40-41](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-693-40-41)

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ РОБІТНИКІВ-МОРЯКІВ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Yezhokina Yu. I.

Postgraduate student of the Institute of Professional and Technical Education of the National Academy of Arts of Ukraine, Kiev

FORMATION OF LEGAL CULTURE MAYBUTNIKH ROBITNIKIV-MORYAKIV: METHODOLOGICAL ASPECT

Анотація.

У статті актуалізується проблема цілеспрямованого формування правової культури майбутніх робітників-моряків. Обґрунтовано розроблену методіку цілеспрямованого формування правової культури майбутніх кваліфікованих робітників-моряків, що є дидактично збалансованою системою, у якій пояснювально-ілюстративні, репродуктивні способи опанування правових знань, умінь, розвитку правових цінностей цілеспрямовано замінюються (після досягнення запланованих цілей) проблемним викладом, частково-пошуковими, дослідницькими методами. Запропоновано зазначену дидактичну закономірність реалізовувати засобами інтенсивних педагогічних технологій, формами проблемно-розвивального навчання, технологій правової самоосвіти, ІТ-технологій та ін.

Актуальність даного матеріалу полягає в тому, що виняткову важливість в умовах становлення Української держави набувають питання формування правосвідомості і правової культури особистості робітника-моряка, як невід'ємного елемента судноплавства.

Відзначаючи значущість результатів досліджень учених, варто підкреслити недостатню розробленість методіки формування та розвитку правової культури майбутніх робітників-моряків.

Метою дослідження є висвітлення методичних аспектів формування правової культури майбутніх робітників-моряків під час підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Для досягнення визначеної мети застосовано сукупність теоретичних методів дослідження: аналіз і синтез – з метою з'ясування стану та рівня розробленості досліджуваної проблеми; узагальнення – для формулювання висновків і розроблення методіки цілеспрямованого формування правової культури майбутніх робітників-моряків під час підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

В статті зроблено висновки, що в організації занять з правових дисциплін домінують форми правової самоосвіти та інтенсивні інтерактивні педагогічні технології, що спрямовує вектор розвитку правової культури учнів на поглиблене, творче засвоєння знань морського, трудового, цивільного та іншого права, розвиток правосвідомості майбутніх робітників-моряків, виховання їх законослухняної поведінки, досвіду розв'язання складних професійно-правових ситуацій.

Abstract.

In the statistic, the problem of the straightforward formulation of the legal culture of the maybutny robotic sailors is being actualized. Obruntovano rozroblenu techniqe tsilespryamovanogo formuvannya pravovoi culture maybutnih kvalifikovanih robitnikiv-moryakiv scho Je didactic zbalansovanoyu system at yakiy poyasnyvalno-ilyustrativni, reproduktivni method opanuvannya legal knowledge umin, rozvitku legal tsinnostey tsilespryamovano zaminyuyutsya (pislya dosyagnennya zaplanovanih tsiley) Subject vikladom, chastkovo-poshukovimi , pre-old methods. The didactic regularity of realizing with the help of intensive pedagogical technologies, forms of problem-developmental education, technologies of legal self-awareness, IT technologies and in.

The relevance of the given material is due to the fact that the importance in the minds of the formation of the Ukrainian state fosters the nutritional form of legal awareness and the legal culture of the specialness of a robotic sailor, as an element of shipbuilding.

In addition, the significance of the results in the early pupils, because of the lack of fragmentation of the methodology for the development of the legal culture of the future robotic sailors.

Methods of advancing the methodological aspects of the formulation of the legal culture of the future robotic sailors during the hour of training in the form of professional (professional and technical) education.

For the achievement of the significance of this, the number of theoretical methods of pre-development has been stagnated: analysis and synthesis - with the method of solving the problem, I will become the level of fragmentation of pre-lingual problems; public - for the formulation of visas and the breaking down of methods for the purposeful formulation of the legal culture of the future robotic sailors during the hour of preparation in the pledges of professional (professional and technical) education.

In statti зроблено visnovki scho in organizatsii take of legal distsiplin dominuyut FORMS pravovoi samoosviti that intensivni interaktivni pedagogichni tehnologii scho spryamovuc vector rozvitku pravovoi culture uchniv on pogliblene, Creator of zasvoennya knowledge morskogo, labor, tsivilnogo that inshogo rights rozvitok pravosvidomosti maybutnih robitnikiv-moryakiv, vikhovannya ikh law-and-hearing behavior, to the knowledge of the development of folding professional and legal situations.

Ключові слова: правова культура, майбутні робітники-моряки, проблемно-розвивальне навчання, технологія правової самоосвіти, IT-технологія.

Keywords: legal culture, robotic sailors, problem development, technology of legal self-awareness, IT technology.

Вступ. Морегосподарський комплекс є важливою складовою в структурі економічної системи будь-якої морської держави, в тому числі і України. Судноплавство – це індустрія, яка досягла, ймовірно, самого високого рівня глобалізації на сьогоднішній день, що призвело також і до значних соціальних змін у світі. Одночасно з численними нововведеннями в галузі, невід’ємний її елемент – моряки – також не стоїть на місці, підвищуючи навички і професіоналізм і набуваючи все більшу гнучкість у виконанні різних ролей та обов’язків на борту судна. В даний час існує ряд професій, які можна віднести до розряду особливо складних. Однією з таких професій є праця моряка. Специфічність діяльності моряків пов’язана із встановленням певного правового режиму щодо відповідності їх особистісних якостей та, природно, поведінки встановленим правом обмеженням – вимогам, правилам, дозволам, заборонам тощо. Правова культура особистості робітника-моряка вимагає вдосконалення, для чого необхідна розробка методичних аспектів формування правової культури.

Актуальність даного матеріалу полягає в тому, що на сучасному етапі становлення Української держави розвиток демократизму, зміцнення дисципліни і організованості залежать від сприйняття і розуміння прав і свобод, вміння їх використовувати. Виняткову важливість набувають питання формування правосвідомості і правової культури особистості робітника-моряка, готовності виконувати обов’язки і діяти у відповідності з законом, створення цілісного механізму правового виховання та правової соціалізації молоді. Інтерес пояснюється модернізацією освіти і правовими реформами, які передбачають наявність ґрунтовних правових знань суспільства.

Таким чином, питання розроблення ґрунтовної методики цілеспрямованого формування правової культури майбутніх робітників-моряків є вкрай актуальною.

Виклад основного матеріалу. Студіювання науково-методичних джерел переконує, що проблемі формування правової культури майбутніх робітників-моряків присвячено праці багатьох учених: питаннями розвитку професійних компетентностей майбутніх моряків опікувалися вчені О. Безбах, Л. Герганов, О. Дубинський, Т. Зайцев, М. Кулаков, Г. Сандюк, С. Томіліна, Н. Черненко та ін., аспекти формування правової культури особистості в освітньому процесі були предметом дослідження таких учених, як А. Абуталіпов, В. Безбородий, С. Болоніна, Г. Васянович, В. Владімірова,

М. Городиський, А. Губа, І. Дарманська, О. Дьоміна, І. Зеленко, В. Ільїна, Я. Кічук, Л. Мацук, О. Менюк, В. Олійник, О. Радкевич, О. Рем, І. Романова, О. Скакун, Г. Яворська, В. Ярмоленко та ін.

Відзначаючи значущість результатів досліджень учених, варто підкреслити недостатню розробленість методики формування та розвитку правової культури майбутніх робітників-моряків.

Метою дослідження є висвітлення методичних аспектів формування правової культури майбутніх робітників-моряків під час підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (далі ЗП(ПТ)О).

Для досягнення визначеної мети застосовано сукупність теоретичних методів дослідження: аналіз і синтез – з метою з’ясування стану та рівня розробленості досліджуваної проблеми; узагальнення – для формулювання висновків і розроблення методики цілеспрямованого формування правової культури майбутніх робітників-моряків під час підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Основними особливостями формування правової культури майбутніх робітників-моряків в ЗП(ПТ)О є [2; 5]:

- формування патріотизму та громадянськості, поваги до наданих прав, свободи і обов’язків особистості;
- розвиток правових мотивів учнів;
- сприяння вихованню високого рівня правосвідомості і правової культури;
- направленість на зміцнення правової ідеології, правової психології, правової культури, на дотримання встановлених правил поведінки, повагу людини, її прав і свобод.
- регулювання діяльності особистості;
- забезпечення законслухняності та правопорядку.

Розв’язання завдань щодо підготовки кваліфікованих робітників-моряків з високим рівнем правової культури, які відповідають вимогам роботодавців та сучасним викликам, безпосередньо залежить від змісту та організації освітнього процесу, оскільки саме у його перебігу проходить професійне становлення особистості, набуття майбутніми моряками навичок правомірної поведінки. При цьому особливого значення набувають технологія та методика опанування професії в цілому та правових дисциплін зокрема, вивчення яких озброює кожного учня необхідними правовими знаннями і вміннями, формує правову свідомість, правовий світогляд і ціннісні установки в професійній сфері.

Варто підкреслити, що розроблена методика має забезпечувати обґрунтовані педагогічні умови формування правової культури майбутніх робітників морського транспорту та цілісно розвивати визначені компоненти досліджуваної інтегральної властивості особистості – мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-вольовий.

Цілеспрямоване формування потреби учнів у професійно-правових знаннях забезпечується, передусім, інтенсивними інтерактивними педагогічними технологіями, методикою проблемно-розвивального навчання, методикою правового виховання. Природно, на формування мотивації учнів в оволодінні професійно-правовими знаннями та вміннями впливає і самоосвітня діяльність майбутніх моряків щодо ознайомлення з сучасними нормами адміністративного, цивільного, екологічного, морського права (зокрема, міжнародного) та ін.

На наше глибоке переконання, методика вивчення правових дисциплін має бути дидактично збалансованою. У ній методи навчання необхідно чітко підпорядкувати цілям оволодіння навчальним матеріалом та системно послідовно застосовувати пояснювально-ілюстративні, репродуктивні спо-

соби опанування правових знань, які повинні замінятися (після досягнення запланованих цілей) проблемним викладом, частково-пошуковими, дослідницькими методами [8]. Саме на такій послідовності включення учнів у різновиди навчально-пізнавальної діяльності засновані інтенсивні інтерактивні технології, що реалізують ідею навчання через діяльність (*action learning*).

Для ефективною реалізації інтерактивного навчання, педагог має чітко дотримуватися певних правил, зокрема [13; 15 - 17]: дати учням завдання для попередньої підготовки до інтерактивної вправи; здійснити хронометраж інтерактивного заняття, чітко спланувати етапи проведення вправи; застосовувати на занятті одну, максимум дві інтерактивні вправи; долучати всіх учасників заняття до продуктивної взаємодії, обговорення проблем, дискутування; розробити зрозумілі, об'єктивні критерії оцінювання результатів роботи учнів; критикуючи дії чи результати, не переходити до особистостей, не нав'язувати власну позицію; своєчасно оголошувати очікувані результати навчання.

У перебігу експериментальної роботи було встановлено, що суттєво активізують процес опанування учнями правовими знаннями і вміннями такі інтерактивні технології, що відображені в таблиці.

Таблиця

Сутнісні характеристики інтерактивних технологій, що застосовувалися в перебігу педагогічного експерименту

№ за/п	Назва, логотип	Характеристика, умови застосування
1	2	3
1	«Робота в парах» 	Для виконання навчальних завдань учні об'єднуються в пари. Регламентується час виконання завдань. Обов'язковим є обговорення варіантів рішень. Результати роботи оформляються у вигляді презентацій. Використовуючи інтерактивну дошку, учні, чергуючись, презентують напрацьовані матеріали. (<i>«Схарактеризувати основні положення Міжнародної конвенції про охорону людського життя на морі – СОЛАС – 74/83»</i>)
2	«Робота по троє» 	Для виконання навчальних завдань учні об'єднуються в команди по троє. Кожен має запропонувати свій варіант розв'язання завдання та обговорити його в команді. За визначений час команда має підготувати розв'язок завдання, створити презентацію та делегувати для виступу одного члена команди (<i>«Охарактеризувати порядок заходження іноземних військових кораблів у внутрішні морські води України»</i>)
3	«Робота у малих групах» 	Учні об'єднуються в міні-групи (команди) по 4-7 осіб. Регламентується час виконання завдань. В окремих випадках учні виконують певні ролі («капітан», «боцман», «старпом», «матрос» тощо). На завершення роботи команда презентує результати, (<i>«Здійснити аналіз положень Закону України «Про державний кордон України» 1991 р. щодо мирного проходження іноземних суден через територіальне море України (ст. 13, ст. 15, ст. 16)»</i>).
4	«Коло ідей» 	Ця інтерактивна технологія узагальнює роботу учнів у парах чи мікрогрупах. Технологію застосовують, коли всі групи мають виконувати одне й те саме завдання, що складається з кількох питань. Після завершення роботи в мікрогрупах командам пропонується презентувати лише одне рішення проблеми (одну ідею, одне положення, одну норму тощо). Викладач фіксує, коментує, оцінює відповіді, поки всі «ідеї» закінчаться. (<i>«Визначте підстави затримання Прикордонними військами України іноземних та українських суден»</i>)

продовження таблиці

№ за/п	Назва, логотип	Характеристика, умови застосування
1	2	3
5	«Велике коло» 	Учні і викладач сідають в коло. Викладач пропонує обговорити певну правову проблему (тему, питання, ситуацію тощо). Учні за бажанням висловлюють свої варіанти розв'язків проблеми, дискутують, критично оцінюють міркування колег, аргументують і доводять правомірність підходів і т. ін. (<i>«Визначити перелік протиправної діяльності у відкритому морі за Конвенцією ООН з морського права»</i>)
6	«Мікрофон» 	Є різновидом методу «Велике коло». Для обговорення правової проблеми, теми чи ситуації викладач ставить конкретне запитання і передає «мікрофон» (муляж) певному учневі – висловлюється той, хто тримає «мікрофон». Відповіді не коментуються і не критикуються. (<i>«Визначити вимоги Конвенції про працю в морському судноплавстві (КПМС-2006) до трудового договору моряка»</i>)
7	«Незакінчені речення» 	Є різновидом методу «Велике коло». Викладач пропонує учням завершити певну фразу. (<i>«Найважливішими Міжнародними правилами попередження зіткнення суден у морі 1972 р. (МППЗС) є ...»</i> ; <i>«Відкрите море – всі частини моря, які не входять ні до виключної економічної зони, ні до територіального моря або ...»</i>).
8	«Акваріум» 	Учні об'єднуються в міні-групи (команди) по 4-6 осіб і знайомляться із завданням. Одна з команд розташовується в центрі аудиторії і розпочинає розв'язувати проблему (3-5 хвилин). За цей час учні «центральної» команди мають обговорити проблему та дійти спільного рішення. Інші учасники заняття повинні тільки уважно слухати, не втручаючись в дискусію: після групового обговорення інша команда має зайняти місце в «акваріумі»; діяльність кожної команди має бути обговорена усією групою. (<i>«Коли можна визнати мирним проходження судна через територіальне море прибережної держави?»</i>)
9	«Карусель» 	Група розподіляється на дві підгрупи, учні формують два кола: внутрішнє і зовнішнє. При цьому кожний учень внутрішнього кола сидить спиною до центру, зовнішнього – обличчям. Внутрішнє коло учнів нерухоме, зовнішнє – рухливе. За сигналом викладача учні переміщуються на один стілець вправо, утворюючи щоразу нову комунікативну пару. Мета – пройти все коло, обговорити з кожним певну проблемну ситуацію, питання тощо. Наприкінці підводиться підсумок, визначаються найбільш продуктивні ідеї, гіпотези. (<i>«У Конвенції 1982 р. зафіксовано чітке розмежування кримінальної та цивільної юрисдикції держави прапора і прибережної держави щодо іноземного судна, що здійснює мирне проходження через територіальне море. Чи може прибережна держава проводити розслідування у зв'язку із злочином, скоєним на борту судна під час його проходження?»</i>)
10	«Дебати» 	Група знайомиться з проблемою і поділяється на протилежні табори (команди) щодо її розв'язання. Заздалегідь підготувавшись, кожна команда має переконати опонентів у правильності своєї позиції і схилити їх до думки про зміну позиції. Важливою при цьому є культура ведення дискусії. Оцінюють виступи учасників дебатів судді. (<i>Під час відпочинку на пляжі Олексій М. знайшов загублений господарем золотий браслет. Спочатку він вирішив забрати знахідку і стати її власником. Але, засумнівавшись, вирішив poradитися. Надайте Олексію М. юридичну консультацію. Як він має діяти, якими нормативно-правовими актами керуватися?»</i>)

Варто погодитися з А. Панфіловою [12] у тому, що при застосуванні інтенсивних технологій важливо визначити прогрес, рівень навчальних досягнень учнів на завершення навчання та зіставити результатами з цілями опанування курсом. Формат цієї дидактичної процедури може бути за моделлю ABCD:

– Auditore (A) – характеристика членів учнівської групи;

– Behavior (B) – яку поведінку мають демонструвати учасники заняття, розвиток яких умінь і навичок є дидактичною метою;

– Condition (C) – які умови проведення заняття маємо забезпечити;

– Degree (D) – який має бути результат навчання, який рівень навчальних досягнень мають демонструвати учні на завершення заняття.

Для ефективного формування правової культури майбутніх робітників-моряків важлива роль

належить проблемно-розвивальному навчанню правових дисциплін. Зупинимося на методичних особливостях вказаної технології навчання.

У нашому дослідженні кризь призму суті загальнодидактичних методів навчання спробуємо спроектувати технологічні засоби їх застосування для формування комплексу когнітивного складника правової культури майбутніх робітників морського транспорту.

Насамперед зазначимо, що успішне опанування знаннями залежить не тільки від педагогічно правильного визначення цілей і змісту навчання, а й від способів досягнення цих цілей – методів навчання. Поняття метод (*methodos*) у своєму загальному значенні є шлях, система способів та прийомів, які застосовуються людиною для досягнення певної мети. Методи навчання – це упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності викладача і учня, спрямовані на розв'язання освітніх завдань [1].

У свою чергу, методи чітко пов'язані з рівнями засвоєння змісту навчання, наприклад, правового матеріалу. І. Лернер [3, с. 192] переконливо доводить, що засвоєння знань здійснюється на декількох рівнях: усвідомленого сприймання і запам'ятовування, яке виявляється у точному чи близькому відтворенні навчального матеріалу; у застосуванні знань за зразком або в подібній ситуації; у творчому застосуванні знань, у новій, раніше не відомій учневі ситуації. Знаючи цілі навчання і, відповідно, види змісту освіти, можемо визначити методи, які маємо застосувати для продуктивного інтелектуального розвитку особистості учня.

Таким чином, методика проблемно-розвивального навчання як сукупність цілей, змісту, засобів розвитку інтелектуальних (і фізичних сил) учнів поєднує в собі такі методи оволодіння знаннями: пояснювально-ілюстративний, або інформаційно-рецептивний; репродуктивний; проблемний виклад; частково-пошуковий або евристичний; дослідницький. Коротко зупинимося на особливостях застосування вказаних методів навчання при вивченні майбутніми робітниками морського транспорту правових дисциплін.

Пояснювально-ілюстративний метод забезпечує засвоєння змісту навчання учнями на рівні *розуміння*. Нагадаємо, що згідно із теорією Блума, когнітивна (пізнавальна) сфера містить шість послідовних рівнів складності змісту навчального матеріалу: 1. *Знання* (knowledge) – здатність запам'ятати або відтворити факти (терміни, конкретні факти, методи і процедури, основні поняття, правила і принципи тощо) без необхідності їх розуміння. 2. *Розуміння* (Comprehension). Здатність розуміти та інтерпретувати вивчене. Це означає уміння пояснити факти, правила, принципи; перетворити словесний матеріал на, наприклад, математичні вирази; прогнозувати майбутні наслідки на основі отриманих знань. 3. *Застосування* (Application). Здатність використати вивчений матеріал у нових ситуаціях, наприклад, застосувати ідеї та концепції для розв'язання конкретних задач. 4. *Аналіз*

(*Analysis*). Здатність розбивати інформацію на компоненти, розуміти їхні взаємозв'язки та організаційну структуру, бачити помилки й огріхи в логіці міркувань, різницю між фактами і наслідками, оцінювати значимість даних. 5. *Синтез* (Synthesis). Здатність поєднати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю. 6. *Оцінювання* (Evaluation). Здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі [18].

В основі пояснювально-ілюстративного методу лежить психологічна закономірність засвоєння знань, суть якої в сприйманні і розумінні навчальної інформації і створенні на цій основі стійких когнітивних зв'язків. Отже, пояснювально-ілюстративний метод слугує для досягнення учнями лише першого рівня засвоєння правових знань. Для цілеспрямованого формування умінь і навичок застосовувати опановані знання на практиці варто їх закріпити в пам'яті учнів шляхом багаторазового відтворення отриманої інформації і повідомлених способів діяльності. Така репродуктивна діяльність учня можлива лише після того, як здійснено усвідомлене сприймання інформації.

Лише після цього навчально-пізнавальна діяльність учня переводиться у площину закріплення матеріалу – відтворення і багаторазового повторення. Для цього у процесі експериментальної роботи респондентам пропонувалися різноманітні вправи (під керівництвом викладача і для самостійного опрацювання), програмовані завдання тощо. При проведенні педагогічного експерименту на етапі формування репродуктивної навчально-пізнавальної діяльності учнів застосовувалися вправи, які виокремлюють на основі дидактичних функцій [10, с.126]. Зокрема, для актуалізації опорних правових знань і умінь застосовувалися: *підготовчі (попередні)* вправи, вправи на формування *мотивації учіння і засвоєння навчального матеріалу*; *попереджувальні, коментовані, пояснювальні* вправи, що застосовуються в умовах, коли правові знання ще недостатньо міцно засвоєні учнями; *тренувальні вправи (за зразком, інструкцією, завданням)* забезпечують формування умінь і навичок застосовувати правові знання в стандартних умовах; завдання учні виконують самостійно з початку і до кінця з наступною перевіркою і корекцією отриманих результатів; можливі підказування викладача, його вказівки щодо перевірки правильності дій тощо.

Відмітимо, що при опануванні учнями правовим матеріалом нами встановлено таку закономірність: якщо пояснювально-ілюстративний метод поєднувати з репродуктивними способами закріплення знань, то результативність професійно-правової підготовки майбутніх робітників морського транспорту (а відтак, і формування їх правової культури) підвищується. Але відмітимо: спочатку повідомляється правова інформація, яка осмислюється учнями, запам'ятовується, а вже потім шляхом багаторазового повторення пізнавальних дій формуються уміння і навички застосування знань у подібних, «стандартних» ситуаціях.

Суть проблемного викладу полягає у тому, що викладач «... ставить проблему, сам її вирішує, але

при цьому показує шлях розв'язку в його дійсних, але доступних для учнів суперечностях... показує зразки наукового пізнання, наукового розв'язання проблем, ембріологію знання, а учні контролюють впевненість цього руху, подумки слідкують за його логікою, засвоюючи етапи розв'язання цілих проблем [3, с. 197].

Отже, методичною особливістю методу проблемного викладу є те, що учень не тільки усвідомлює і запам'ятовує професійно-правову інформацію, а й подумки слідкує за плином думок викладача, стежить за діалектичним рухом думки до істини, логікою доведень правочинних рішень, прогнозує наступні кроки пошуку шляхів рішення проблеми і є, фактично, співучасником наукового пошуку.

Більш продуктивним з точки зору реалізації пізнавальної самостійності учнів є інший метод проблемно-розвивального навчання – частково-пошуковий або евристичний. Цей метод застосовують з метою поступового наближення учнів до самостійного розв'язання проблем, зокрема професійно-правових. Сутність частково-пошукового методу полягає у тому, що педагог заздалегідь планує етапи пошуку, розподіляє проблемну задачу на підпроблеми, а учні в напруженій інтелектуальній атмосфері розв'язують ці підпроблеми за допомогою навідних питань викладача. При цьому учні не планують етапи дослідження проблеми: це здійснює викладач, а учні лише частково задіяні до пошукової діяльності.

Натомість дослідницький метод спрямований не тільки на засвоєння правових знань, умінь та навичок, й для оволодіння досвідом творчої діяльності, розвитку пізнавальної самостійності учнів. Це підтверджують виділені І. Лернером функції, що виконує дослідницький метод, зокрема: творче застосування знань; опанування учнями методами наукового пізнання у процесі пошуку цих методів і їх застосування; формування творчої діяльності учнів; є умовою формування інтересу, потреби у такого роду діяльності, оскільки «... поза діяльністю мотиви, що виявляються в інтересі, не виникають» [3, с. 203]. Фактично, дослідницький метод є способом організації пошукової, творчої діяльності учнів щодо розв'язання нових для них професійно-правових проблем.

Отже, висвітливши можливості методів, виділених за характером пізнавальної діяльності учнів, маємо зробити висновок: концептуальним базисом вибору методики, технологій навчання є положення про те, що в перебігу засвоєння правових знань, умінь, навичок (а відтак, і формування правової культури) майбутніми моряками репродуктивні, виконавчі способи навчання мають цілеспрямовано, системно-послідовно замінюватися продуктивними, творчими способами навчально-пізнавальної діяльності.

Вкрай важливу роль в експериментальній методиці розвитку правової культури майбутніх робітників-моряків ми відводили самоосвітній діяльності у поєднанні з ІТ-технологіями. В «Енциклопедії освіти» Б. Корольов вказує, що самоосвіта – це «...

самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно-значущих освітніх цілей; ... є умовою розвитку, самоствердження, та самореалізації особистості і складовою навчання її протягом життя» [4, с. 798]. Зважаючи на зазначене, доміантною формою формування правової культури майбутніх робітників-моряків в авторській методиці розвитку досліджуваного феномена була права самоосвіта.

Услід за О. Радкевичем [14, с. 321] правову самоосвіту визначаємо як основну форму правового саморозвитку особистості працівника, що полягає в опануванні, поглибленні та поширенні правових знань, узагальненні досвіду розв'язання соціальних і професійно-правових ситуацій засобами системної самоосвітньої діяльності, спрямованої на правовий саморозвиток особистості, задоволення власних професійно-правових інтересів і об'єктивних потреб. При цьому маємо на увазі усвідомлений правовий саморозвиток майбутнього робітника-моряка: саморозвиток особистості може здійснюватися як у неусвідомлених нижчих формах (наслідування, імітація, стихійна адаптація, гра), коли людина не планує змінити себе власними зусиллями, так і у вищих усвідомлених, цілеспрямованих, вольових – самоосвіта, самовиховання, самостворення, самовдосконалення [7].

Не зупиняючись докладно на теоретичних аспектах самоосвіти, самовиховання, саморозвитку (зокрема правового) особистості, що докладно вписано у працях сучасних дослідників [9; 11], вважаємо за доцільне зупинитися на особливостях пропонованої методики правової самоосвіти майбутніх робітників-моряків. Насамперед, основною особливістю розробленої методики є її певна технологічність, поетапність. Зокрема, *перший етап* пов'язаний із формуванням в учнів інтересів, потреб та мотивів опанування сучасною правовою інформацією, передусім, у галузі морського, трудового, цивільного права та правового регулювання підприємництва. Майбутні робітники-моряки мають усвідомити важливість правового самовдосконалення, визначити власні можливості щодо правової самоосвіти, поставити мету і завдання правового саморозвитку.

Технологічно *другий етап* передбачає розроблення учнями програми правового саморозвитку. Особливу увагу тут варто звернути на реальність і дієвість заходів, запланованих для реалізації поставлених завдань самоосвіти і самовиховання. Саме на етапі планування вартує допомогти майбутнім робітникам-морякам визначитися з джерелами, методами, формами правового самовдосконалення, порадити, які соціально-правові риси та професійно-правові якості слід розвинути, на що звернути особливу увагу, у які терміни виконати ті чи інші завдання, які результати передбачити тощо.

Третій, продуктивний етап правового саморозвитку майбутніх робітників морського транспорту характеризується систематичним опануванням учнями новітніми правовими знаннями і вміннями, системно-послідовним розвитком таких особистісних якостей, як відповідальність, організованість,

порядність, справедливість, правова принциповість, терпимість, законослухняність та ін. Природно, цей процес вкрай важливий для становлення майбутнього робітника морського транспорту, а тому постійно має бути у полі зору педагогів. З огляду на це, важливо надати учням методичні рекомендації, настанови, поради щодо організації їх самоосвітньої діяльності. Зокрема, для проведення педагогічного експерименту з цілеспрямованого розвитку правової культури майбутніх робітників-моряків було розроблено методичні рекомендації для учнів, що включали поради щодо організації власного часу за правилами тайм-менеджменту, формування вольових якостей, умінь працювати з інформацією, розвитку інтелектуальних здібностей тощо.

4) На *четвертому, підсумковому етапі* передбачається самоконтроль та самокоригування учнями власних результатів правового саморозвитку. Здійснюючи самоспостереження самоосвіти та самовиховання, використовуючи рекомендовані педагогічними працівниками методи самоопитування, самоаналізу, учні регулюють свій правовий саморозвиток засобами таких методичних прийомів, як самонаказ, самопідбадьорення, самовплив, самозобов'язання, самокоригування тощо. За результатами такого самоконтролю усуваються недоліки в самостійній діяльності учня (особливо, за нашими спостереженнями, в організації власного часу), оптимізується його робота над розвитком власної особистості.

У процесі експериментальних досліджень констатовано, що продуктивній правовій самоосвіті сприяють педагогічні технології, які активізують навчально-пізнавальну діяльність учнів, інтенсивно розвивають пізнавальний і професійний інтерес майбутніх робітників-моряків, інтенсифікують процеси засвоєння і продуктивного застосування знань, формують здатність мислити неординарно, творчо. Для формування правової культури робітників-моряків під час проведення занять найбільш ефективними виявилися такі педагогічні технології, як: кейс-метод, технологія навчального проєктування (метод проєктів), імітаційні ігри, тренінги та ін.

Висновки. Обґрунтовано розроблену *методику* цілеспрямованого формування правової культури майбутніх кваліфікованих робітників-моряків, яка є дидактично збалансованою системою, у якій пояснювально-ілюстративні, репродуктивні способи опанування правових знань, умінь, розвитку правових цінностей цілеспрямовано замінюються (після досягнення запланованих цілей) проблемним викладом, частково-пошуковими, дослідницькими методами. Запропоновано зазначену дидактичну закономірність реалізовувати засобами інтенсивних педагогічних технологій, формами проблемно-розвивального навчання, технологій правової самоосвіти, ІТ-технологій та ін.

В організації занять з правових дисциплін домінують форми правової самоосвіти та інтенсивні інтерактивні педагогічні технології, що спрямовує

вектор розвитку правової культури учнів на поглиблене, творче засвоєння знань морського, трудового, цивільного та іншого права, розвиток правосвідомості майбутніх робітників-моряків, виховання їх законослухняної поведінки, досвіду розв'язання складних професійно-правових ситуацій.

Список літератури:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 421с.
2. Григорьева О.В., Наумова А.Н. Правовое воспитание как неотъемлемая часть образовательного процесса. Молодой учёный. 2014; 4: с.816-819. URL: <https://moluch.ru/archive/63/9791/>
3. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики. Учеб. пособие для слушателей ФПК директоров общеобразовательных школ, и в качестве учебного пособия по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / под ред. М.Н. Скаткина, 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1982. 319 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Ермакова Е.И. Правовое воспитание студентов колледжа в процессе профессионального образования. Дисс. ... канд. пед. наук. Москва, 2007.
6. Ільченко Н.В. Інтерактивні методи навчання. Завучу усе для роботи: науково-методичний журнал. 2011. Вип.7/8. С.19-22.
7. Коваленко Е.А. Усвідомлений саморозвиток особистості в сучасних умовах. URL: // <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/download/2149/1893/>.
8. Лузан П. Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. аграр. ун-т. Київ, 2004. 505 с.
9. Мося' І.А. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у процесі загальноосвітньої підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Національний авіаційний університет, 2014. 19 с.
10. Онищук В., Тимчишин Л., Федоренко І. Функції і структура методів навчання / За ред. В. О. Онищука. Київ: Рад. школа, 1979. 159 с.
11. Осипенко С.М. Розвиток самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівельної галузі: монографія / за наук. ред. П. Г. Лузана Київ: «ТОВ ЦК Компринт», 2019. 250 с.
12. Панфилова А. П. Инновационные педагогические технологии. Москва: Издательский центр «Академия», 2009. 192 с.
13. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: А.С.К., 2007. 144 с.
14. Радкевич О.П. Теорія і практика розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: монографія. Київ, Майстер Книг, 2020. 400 с.
15. Решетник П. М. Теоретико-методологічні основи технології навчання інженерно-технічних

дисциплін: монографія. Київ: ЦП «Компринт», 2013. 328 с.

16. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ: ВД «ЕКМО», 2011. 320 с.

17. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода. / Ю. Сурмин, А. Сидоренко, В. Лобода, А. Фурда, И. Катерыняк, Кеси Меер. / под ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю. П. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.

18. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: David McKay Company, 1956. 297 p.

References

1. Honcharenko S.U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. Kyiv: Lybid., [in Ukrainian].

2. Hryhoreva O.V., Naumova A.N. (2014). Pravovoe vospytanye kak neotъemlemaia chast obrazovatelnoho protsessa. Molodoi uchebnyi.; 4: s.816-819. URL: <https://moluch.ru/archive/63/9791/> [in Russian].

3. Dydaktyka srednei shkolы: Nekotorye problemy sovremennoi dydaktyky. Ucheb. posobyе dlia slushatelei FPK dyrektorov obshcheobrazovatelnykh shkol, y v kachestve uchebnoho posobyia po spetskursu dlia studentov ped. yn-tov (1982). / pod red. M.N. Skatkyna, 2.e yzd., pererab. y dop. Moskva.: Prosveshchenye. [in Russian].

4. Entsyklopediia osvity (2008). / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holovnyi red. V.H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].

5. Ermakova E.Y. (2007). Pravovoe vospytanye studentov kolledzha v protsesse professionalnoho obrazovanyia. Dyss. ... kand. ped. nauk. Moskva, [in Russian]

6. Ilchenko N.V. (2011). Interaktyvni metody navchannia. Zavuchu use dlia roboty : naukovometodychnyi zhurnal. Vyp.7/8. S.19-22. [in Russian].

7. Kovalenko E.A. (2014). Usvidomleni samorozvytok osobystosti v suchasnykh umovakh. URL: // <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/download/2149/1893/> [in Ukrainian].

8. Luzan P.H. (2004). Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia navchalno-piznavalnoi aktyvnosti

studentiv u vyshchykh ahrarnykh zakladakh osvity : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / Nats. ahrar. un-t. Kyiv [in Ukrainian].

9. Mosia' I.A. (2014). Formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u protsesi zahalnoosvitnoi pidhotovky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Natsionalnyi aviatsiinyi universytet [in Ukrainian].

10. Onyshchuk V., Tymchyshyn L., Fedorenko I. (1979). Funktsii i struktura metodiv navchannia / Za red. V. O. Onyshchuka. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].

11. Osypenko S.M. (2019). Rozvytok samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv mashynobudivelnoi haluzi: monohrafiia / za nauk. red. P. H. Luzana Kyiv: «TOV TsK Kompynt» [in Ukrainian].

12. Panfylova A.P. (2009). Ynnovatsionnye pedahohycheskye tekhnolohyy. Moskva: Yzdatelskyi tsentr «Akademyia» [in Russian].

13. Pometun O. (2007). Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].

14. Radkevych O.P. (2020). Teoriia i praktyka rozvytku pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity: monohrafiia. Kyiv, Maister Knyh [in Ukrainian].

15. Reshetnyk P.M. (2013). Teoretyko-metodolohichni osnovy tekhnolohii navchannia inzhenerno-tekhnichnykh dystsyplin: monohrafiia. Kyiv: TsP «Kompynt» [in Ukrainian].

16. Sysoieva S.O. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh: navchalno-metodychnyi posibnyk. NAPN Ukrainy, In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. Kyiv: VD «ЕКМО» [in Ukrainian].

17. Sytuatsionnyi analiz, yly Anatomia Keis-metoda.(2002)./ Yu. Surmyn, A. Sydorenko, V. Loboda, A. Furda, Y. Katermyiak, Kesy Meer. / pod red. d-ra sotsyolohycheskykh nauk, professora Surmyna Yu. P. Kyev: Tsentr ynnovatsyi y rozvytyia [in Russian]

18. Bloom B.S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: David McKay Company.

УДК 378.4:37.01

Levchuk Elena

K.ped.nauk, Docent,

Docent of Mathematics, physics and computer technology,

Vinnitsia National Agrarian University

MATHEMATICAL TRAINING OF ECONOMIC SPECIALISTS IN AGRICULTURAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Аннотация.

В статье доказывается, что на первый план в подготовке будущих аграриев выходит формирование математической компетентности. Она является составной профессионально-инновационной компетентности и позволит будущему специалисту качественно выполнять поставленные задачи в современной высокотехнологичной и интеллектуальноемкой профессиональной среде.

Теоретически обосновываются принципы внедрения интегративного математического содержания образования в систему целостной профессиональной подготовки экономистов-аграриев. Рассматриваются принципы, объединенные в комплекс, фундаментализации и профессионализации, целостности и предметной дифференциации, последовательности, научности и доступности.

Раскрывается сущность и содержание дидактического комплекса учебно-методического обеспечения интегрированной математической подготовки специалистов, его особенности и характеристики, как средства оптимизации профессиональной подготовки.

Предложенный подход существенно оптимизирует процесс профессиональной подготовки, поскольку, происходит уплотнение ее содержания, увеличение информационной емкости, появляются широкие возможности для гибкости и вариативности обучения.

Дидактический комплекс учебно-методического обеспечения интегрированной математической подготовки специалистов позволит будущим специалистам сформировать необходимые компоненты математического мышления: уровень, кругозор, культуру и методы, что является необходимым условием для формирования их профессиональной компетентности.

Abstract.

The article proves that the formation of mathematical competence comes to the fore in the training of future farmers. It is a component of professional-innovative competence and will allow the future specialist to qualitatively perform the set tasks in the modern high-tech and intellectually intensive professional environment.

The principles of introducing the integrative mathematical content of education into the system of integral professional training of agrarian economists are theoretically substantiated. The principles, combined in a complex, fundamentalization and professionalization, integrity and subject differentiation, consistency, scientific character and accessibility are considered.

The essence and content of the didactic complex of educational and methodological support of integrated mathematical training of specialists, its features and characteristics, as a means of optimizing professional training are revealed.

The proposed approach significantly optimizes the training process, because, there is a consolidation of its content, increasing the information capacity, there are ample opportunities for flexibility and variability of learning.

The didactic complex of educational and methodical support of integrated mathematical training of specialists will allow future specialists to form the necessary components of mathematical thinking: level, outlook, culture and methods, which is a necessary condition for the formation of their professional competence.

Ключевые слова: *интеграция, математическая подготовка, специальная подготовка агрария, экономическая подготовка, научно-методический комплекс.*

Keywords: *integration, mathematical training, special training of a farmer, economic training, educational and methodological complex, principles of teaching, innovative training.*

Formulation of the problem. The market economy significantly increases the requirements for the quality of training of graduates of agricultural universities. A modern highly qualified agrarian economist must be able to navigate freely in a diverse range of professional issues, competently set tasks, find optimal methods for solving them, be able to choose the right package of computer programs.

In connection with the global challenges facing the agricultural sector of Ukraine's economy, its reorientation to the European economic system, employers are making new demands on future professionals. The introduction and use of the latest intelligent equipment and technologies require fundamental and universal knowledge.

As a science of the objective causes of the functioning and development of society, economics uses a variety of quantitative characteristics and a large number of mathematical methods for studying these characteristics. Now the mathematical model as a tool of research and forecast of economic phenomena comes to the fore. Despite the fact that it is possible to actively use the mathematical apparatus only after mastering the necessary knowledge in the field of axiomatic mathematics, integrating within economic activities in the ag-

ricultural sector, knowledge from many fields (mathematics, biology, geography, chemistry, computer science, etc.), Future specialist thus it is possible to comprehensively cover the range of professional problems [1].

In this context, the role of fundamental knowledge, the basis of which is mathematical, is growing. In our opinion, in modern conditions a special place in higher agricultural educational institutions should be occupied by mathematical training, which is in fact invariant in relation to the professional training of specialists different profile. It is its components, being an integral part of agricultural education, deepen students' understanding of the place and importance of their profession in innovation, stimulate awareness of the possibility of using mathematical knowledge as a means of solving professional problems, social prestige of the profession, ie contribute to deepening professional worldview.

Therefore, the formation of mathematical competence as a component of professional and innovative competence comes to the fore in the training of future farmers, which will allow the future specialist to perform the tasks in a modern high-tech and intellectually intensive professional environment.

An essential characteristic of a market economy at the present stage is economic freedom, ie the ability to make independent decisions on the search and choice of form, type and scope of economic activity, methods of its implementation, product use and income. This requires new qualities in specialists: flexibility, mobility, breadth of thinking, reflection [2].

This requires constant updating of the components of vocational education, development and implementation of new pedagogical technologies between them and integration [3].

Implementation of the integration of the content of professional training of students of economic specialties of agricultural higher educational institutions can be carried out within the existing state regulations. It is obvious that mathematical training is the basis for training a specialist in any sector of the agricultural economy. Economic specialization is impossible without sound mathematical training.

In many disciplines of the professionally oriented cycle, mathematical knowledge serves as one of the foundations on which their content is built. Based on the comments, we believe that the integration of the content of mathematical and special training, which consists in changing the components and structure of the content, deepening existing and introducing new integrated knowledge and skills, should be based on the content of mathematics and disciplines. based on it: finance, statistics, econometrics, mathematical modeling of economic processes and the like.

Analysis of recent research and publications.

The problem of formation of professional-mathematical competence of specialists of different profile in higher education is considered in researches of O. Averena, R. Blokhina, G. Zhukova, G. Ilarionova.

In developing the theoretical and methodological aspects of the problem, scientific and methodological research on improving the methods of teaching mathematics to environmental students (N. Gavrish, T. Emel'yanova, O. Poltavskaya, T. Yarkho) was important for us.

In our study, we relied on the work of scientists who studied the problem of formation of mathematical knowledge, skills and abilities (M. Burda, M. Zhaldak, P. Erdniev, M. Ignatenko, T. Krylova, M. Metelsky, Z. Slepkan, A. . Carpenter, I. Teslenko, M. Shkil, N. Shunda).

Different levels of integration are considered in the theory of didactic integration. We focused on the analysis of the transformation procedure at the level of a particular discipline. In the process of forming an integrated course, we relied on both empirical and partly theoretical experience, based on the thesaurus approach described by Yu. Semin [4].

According to the model of integrative activity developed by M. Chapaev, the establishment of integrative relations involves the allocation of an integrative basis and analysis of the integrative potential of disciplines that are provided by the curriculum [5]. Accordingly, we analyzed the content of mathematical, natural science and vocational education, which showed that the content of the thesaurus is almost the entire content of mathematical training and related system of principles of invariance of natural sciences. Analysis of the

nature of integration relations between disciplines allowed us to conclude that in the first year as a fundamental basis can be mathematical disciplines, which in the process of integration play a systemic role. The introduction of logical-procedural operations into the content of mathematical training - unification of concepts, universalization and extrapolation of mathematical methods, as well as components of knowledge: concepts, laws, theories that have integrative potential contributed to the strengthening of integration ties. In the process of creating the integrated content of the course, we used the main mechanisms of integrative activity, described by J. Piaget: assimilation, accommodation, balance [6].

It was also established that due to the possibility of computer modeling of natural processes, the circumstances that previously hindered the convergence of mathematics and natural sciences were eliminated, which contributed to the emergence of a new quality of mathematics education - vocational guidance. It is the achievement of this quality that allows vocational education to combine training and production components. In the process of the described methodical complex the system-forming factor became productive activity, as approach to professional.

The selection of the integrated content of mathematical training is not yet a guarantee of solving the problem of integration of professional training. It is important to determine \rightarrow how, to what extent and in what sequence to introduce this content into the holistic process of vocational education and achieve the goals. To do this, it is necessary to define a system of norms that regulate the formation of the content of education, taking into account its integration. Principles can act as such norms. I. Kozlovska notes: "A necessary condition for the effectiveness of an integrative approach to learning is the analysis of the interaction of integrative ideas with the basic principles of didactics" [7, p.75]. The question of the principles of development of integrative courses in vocational education is raised by J. Sobko. He notes: "compliance with the requirements of the principles of development of integrative courses in vocational education, strengthens the relationship of general education, general technical and vocational training of students" [8, p.122].

Formulation of the goals of the article. To substantiate the system of principles that regulate the formation of integrated content of mathematical training in the system of professional training of future economists-farmers.

To reveal the essence and content of the didactic complex of educational and methodical support of integrated mathematical training of specialists, built in compliance with these principles. Justify its features and characteristics as a means of optimizing the training of specialists.

Main material presentation. In this article we will demonstrate the ways of formation of innovative competence of future farmers during the study of mathematical disciplines in the conditions of deepening integration relations in the system "science-education-production".

The process of formation of a new educational formation in terms of intellectual saturation of professional activity is accompanied by transformations of specialized training in the direction of problem-oriented with universal fundamental training, which provides opportunities for self-education, retraining, change of professions.

Given the above, an important principle of building a model of the future economist-agrarian is the principle of advance training in comparison with the pace of change in professional activity.

We believe that the ideas of professional-competence model of teaching mathematical disciplines to specialists of economic profile, which is based on deep integration with the disciplines of the economic cycle and implemented through the introduction of modern information technology in the educational process based on its information and computer support interpret and apply in the training of farmers [9, p.14].

When studying mathematics, various components of students' readiness for future professional activity are manifested. Solving mathematical problems requires the use of many mental skills: to analyze a given situation, compare data and what is sought, to construct the simplest mathematical models, carrying out a thought experiment; synthesize, selecting useful information, systematizing it; briefly and clearly, in the form of text, symbolically, graphically express their thoughts; objectively evaluate the results when solving the problem, summarize the results of the problem, investigate the special manifestations of a given situation. All this requires a deepening of ideas about the basics of the organization of mathematical education in agricultural universities, which provides the acquisition of knowledge and skills in unity with the development of "core" personality traits. At the same time, it is important to reveal some general provisions of improving the professional training of specialists by means of general scientific disciplines on the material of teaching subjects of the mathematical cycle.

Teaching mathematics stimulates awareness of its role as the foundation of special disciplines; deepens the understanding of the need to master the skills of synthesis of general and special knowledge for their application in practice; contributes to the understanding of the role of general scientific methods of cognition in solving production problems (analogies, generalizations, abstractions, algorithms, ascents from the abstract to the concrete, etc.); promotes the mastery of operations of heuristic, prognostic thinking, necessary for professional activity; encourages to transform general methods of cognition into professional ones; awakens the desire to use the learned methods of cognition in practice; promotes the development of generalized methods of analysis of specific processes in nature. In this regard, the French mathematician A. Poincaré emphasized another aspect of the formation of a mathematical culture of thinking: "The main purpose of teaching mathematics is to develop certain abilities of the mind, and between these abilities, intuition is not the least valuable. Thanks to her, the world of mathematical images is intertwined with the real world ... " [10, p.346].

"The principles of teaching established in pedagogy... are generalized, and in some cases their use requires more detailed clarification, which is mostly the subject of research" [11, p.108]. Given the problem we have raised, we propose adapted already formed in pedagogical science, the principles combined into a complex.

Such principles include: the principle of fundamentalization and professionalization, integrity and subject differentiation, continuity, scientificity and accessibility. The set of principles in their interaction is designed to regulate the resolution of all major contradictions that arise in the process of introducing new technologies in the training process. In general, it can be argued that the principles govern the resolution of conflicts between training objectives and the conditions in which these objectives are implemented.

Leading among these principles is the principle of fundamentalization and professionalization. However, it can be a means of integrating vocational education only in conjunction with other principles. The principle of fundamentalization and professionalization not only in a new way allows you to organize the content of training, but also gives it new qualities. It is system-forming in a set of principles of formation of the integrated content of education. This principle is also important because it reflects both the ultimate goals of the process of improving the content of mathematical training as a component of holistic training, and a means to achieve them.

Consider each of the principles in more detail. The principle of fundamentalization and professionalization reflects the dialectical unity of two trends in vocational education, which lie on one line. However, they have different directions. On the one hand, strengthening the applied, professional orientation of education qualitatively improves the training of specialists. However, the professional mobility of the future specialist is limited, due to the narrow focus of such training.

On the one hand, the strengthening of fundamental training contributes to the general cultural and intellectual development of the individual, but does not allow to speak about the completion of training, and hence the professional competence of the specialist.

This principle regulates the ratio of fundamental and applied in the content of holistic professional education in the process of studying general education, general professional and special disciplines; indicates the links between fundamental and applied and ways of introducing fundamental content into the educational process; directs to the simultaneous formation of fundamental and professional knowledge, skills and personal qualities of the future specialist.

In terms of training, which combines general and special training into a single whole, the emphasis is on special types of combination until the full integration of fundamental and applied as a holistic system. The fundamental elements of the content of education are highlighted: knowledge, methods of activity, personal qualities organically fit into the disciplines of the respective cycles - general education, general professional, special.

If "the principle is a general guiding norm of action, and the rule is a norm of action that has a specific working value" [12, p.81], then, as a concretization, we also highlight the rules.

In accordance with the principle of fundamentalization and professional orientation, in order to introduce integrated mathematical content into the educational process, the following rules should be followed.

1. Include in the content of vocational education knowledge, skills, abilities, personal qualities that are the basis of professional competence (professional readiness, intellectual and cultural development of the individual, which are necessary for both professional activities and for continuing education).

2. To allocate fundamental knowledge in the mathematical content of training for the purpose of their further in-depth study.

3. Based on integration, include fundamental mathematical knowledge in the disciplines of general and special cycles.

4. The content of the scientific-fundamental component to include mainly in mathematics.

5. The content of the professional-fundamental component should be included in the relevant disciplines of the general professional and special cycles.

The principle of integrity and differentiation regulates the contradiction between the integrity of the result (professional competence of the specialist) and, divided into parts, differentiated by disciplines, professional education. Integrated education, as the basis of the content of vocational education, undoubtedly strengthens its integrity. However, such education, having its own structure and internal relationships, is an independent system, which is also characterized by integrity. Integrated education is not limited to one methodological discipline. It is divided into different disciplines of vocational education, however, without violating the integrity of these disciplines.

In accordance with the principle of integrity and subject differentiation, in the case of the introduction of integrated mathematics education in holistic vocational education should be guided by the following rules.

1. The introduction of integrated mathematics education should not violate the integrity of vocational education and its content.

2. Introduce into the content of education not only integrated knowledge, but also integrated ways of working (skills) and integrated values that are part of holistic education.

3. In academic disciplines it is necessary to introduce the material that strengthens its integrity and at the same time strengthens ties with other disciplines.

4. Integrated content should not be a growth that overloads disciplines.

5. It is possible both the direct implementation of integrated mathematics education and contextual, which is characteristic of the formation of integrated activities and integrated values.

The principle of continuity reflects the relationship of past, present and future. It regulates the gradual transition from one quality to another. The essence of continuity in the content of education is the idea of gradualness and consistency - from small to large, from

simple to complex, from elementary to complex, and then to the system. What is clear before helps to understand the following. Continuity helps to ensure the homogeneity of the content, eliminates the appearance of unnecessary in it, removes outdated, contradictory elements for this system of knowledge. In the context of our study, it should be noted that part of the integrated mathematical knowledge was studied in secondary school. However, as practice shows, most school graduates do not have integrated knowledge. This fact has led us to the need to include in the course of mathematics integrated topics, sections, in order to restore and form integrated mathematical knowledge and skills. On the other hand, the content of this course is also subject to the principle of continuity, both in the internal connection of the elements and in the external, ie the use of integrated knowledge in other disciplines. The principle of continuity in order to implement the integrated content of education involves the management of rules.

1. Introduce those knowledge and skills that are consistent with the existing content, as well as previous and next.

2. Use previous knowledge as a support for the formation of new ones.

3. Preservation of old knowledge in the system of new ones. Creation of new as development of old.

4. The integrated content of mathematical training should contain mutually agreed elements of the old and the new.

5. Ensure compatibility, smooth transition between the content of secondary and vocational school education.

6. Professionally integrated content of mathematics education should promote the study of special disciplines.

7. Introduce promising knowledge and skills in order to create an "intellectual stock" and a basis for continuing education throughout life.

8. If necessary, develop content and implement an integrated course that will provide quality system training.

Mathematical knowledge cannot be divided into primary and secondary knowledge. They all contribute to the formation of mathematical competencies. The sequence of topics is traditionally determined by the logic of the discipline.

For example, mastering the theory of differential calculus as abstract mathematical knowledge, students do not understand the described applied function of mathematics, which narrows the possibilities of mastering the ability to describe agronomic processes with mathematical models, the possibility of professional thinking. This, in turn, reduces the value attitude to mathematics as the most important means of professional activity, forms a negative attitude towards it, which impoverishes the entire system of professional orientations.

The study showed that the students who learn each new section of mathematics as new knowledge, without making generalizations with previously studied, do not see analogies in the structures and applications of the studied theories, do not seek to identify basic

knowledge, do not predict its application. They are usually poorly acquainted with the essence of mathematical generalizations, analogies, algorithms, because they do not understand, do not realize the effects that mathematical methods have on the formation and development of professional thinking.

Conversely, understanding the new possibilities of professional activity, based on a broader mathematical basis, students later seek to master the theory of optimization, control, linear and dynamic programming.

The principle of scientificity and accessibility indicates the need to build the content of the discipline in accordance with scientific ideas and achievements in science, taking into account the intellectual, cognitive abilities of students studying this discipline. The content of education should reflect a holistic picture of the world, patterns of development of nature, society, man, methods of scientific knowledge. The content of integrated mathematical training should correspond to the logic of the science of mathematics.

The rules for implementing this principle in the formation of the content of integrated mathematical training in the system of holistic vocational education have the following formulations.

1. Introduce scientific fundamental knowledge and methods into the content of education.
2. Ensure compliance of the content of the discipline with the relevant field of science (subject area).
3. Use scientific methods and strive for unambiguity of scientific terms used in scientific knowledge and teaching.
4. Do not violate the logic of the discipline in the process of introducing the necessary integrated knowledge.
5. Modern scientific achievements that are integrated should be included in the content of education, if it is possible to adapt this knowledge to the existing level of training and the possibility of their assimilation by students.
6. Provide an adequate level of volume and degree of theoretical complexity of the content of integrated mathematical training for students to understand.
7. The content of education should encourage further knowledge.

The principles of forming the content of integrated mathematical training, specified by the relevant rules, are implemented at all stages of formation: assessment of the use of integrative potential of existing disciplines, changing the structure and composition of training content, checking the effectiveness of training integration, correction of integrated mathematical training.

Based on these principles, we have built a scientific and methodological complex of mathematical training of future economists-farmers.

The complex allows to provide training that meets modern requirements for training.

The purpose of the educational complex is:

- implementation of integrated study of higher mathematics and elements of special economic disciplines based on mathematics;
- formation of detailed ideas about economic reality in the branches of agro-industrial complex, its deep fundamental basis;

- construction of a reliable base for future economists-agrarians to gain further professional knowledge;
- development of students' independence and ability to apply theoretical material to the quantitative analysis of practical problems;

- development of system thinking;
- formation of information culture;
- formation of abilities and needs to expand and deepen the system of interconnected knowledge and spread them to connections with other disciplines;
- formation of generalized personal skills and abilities, which have, first of all, a practical orientation.

The course, built on an integrated basis provides the following educational tasks:

- acquaintance with the main sections of higher mathematics, which are necessary for modeling professional tasks;
- Demonstration of the relationship between mathematics and economics;
- development of skills of application of mathematical methods for the analysis of professional problems;
- formation of skills for selection and simplest information processing.
- The developed complex contains didactic materials (curricula of meta-subjects with integrated content "Mathematics for economists-agrarians" and "Mathematical modeling in agrarian economy", graphs of modular control, blocks of tests, test tasks, exam tickets) and didactic set of textbooks and methodical instructions that contain theoretical material, tasks for practical classes and independent work, reference materials.

In the context of the coronavirus pandemic (COVID-19), distance learning courses have become a forced and almost the only emergency alternative to the classical organization of the educational process around the world. During quarantine, when most educational institutions are completely or partially closed, this encouraged educators to creatively study effective distance learning practices and find optimal ways to achieve educational outcomes in a particular educational system. In this regard, we supplemented the methodological complex with a video lessons course created and tested during distance learning and provided students with open access to materials.

Due to which a number of advantages are achieved: the ability to study anytime anywhere, at your own pace, without separation from the main activity, the creation of an individual educational trajectory, the availability of educational materials, cheapness.

The content of the didactic complex is formed on the basis of normative documents, which are now guided in the process of training, studying the main trends of production activities of graduates in accordance with the prospects and priorities of scientific, technical, socio-economic and sociocultural development. combined with the principles of modular learning using new information technologies. The essence of the didactic complex corresponds to the content of a full-fledged manual, defined by V. Bezpalko as a complex information model of the pedagogical system [13]. It describes the functioning of this system, provides the

content of training, taking into account the general didactic requirements, determines the organizational forms of training for which it is intended.

The didactic complex is an open subsystem of the didactic system, ie it remains possible to supplement it with in-depth textbooks, add new textbooks with integrated content from other disciplines, based on them to create optional courses, such as "Introduction to the specialty".

The complex is based on textbooks: "Mathematical analysis for economists-farmers", "Mathematical workshop for economists-farmers. Series", "Probability theory for economists-farmers", "Mathematics for entrants to agricultural universities" [14-17], which contain the information part of the training modules. In the process of their creation, the following requirements were met: the manual should serve as an organizer of systematic cognitive activity of students, a means of management in their independent cognitive activity. These requirements were implemented on the basis of the optimal combination of accessibility and scientificity, breadth and depth of teaching, rigor and clarity.

The manual "Mathematical Analysis for Agricultural Economists" was created to implement a modular organization of education using new information technologies based on the integration of higher mathematics and economics. It compactly presents the mathematical apparatus, contains examples of the application of mathematics in economics, most of which are illustrated by solutions in the Mathcad environment. Wherever appropriate, economic interpretation of mathematical concepts is given, mathematical formulations of economic laws are given, and applications of higher mathematics in economics are considered.

The manual contains separate sections, which are devoted to the basics of work in the latest version of the mathematical software package Mathcad-14, tasks for independent work, modular control tasks, test tasks.

The presented material belongs to the sections: differential calculus, functions of many variables, integral calculus, series, elements of probability theory and mathematical statistics.

A feature of these manuals are practical tasks that visualize abstract concepts with specific examples. These tasks are of the following types: 1) tasks that precede the study of new mathematical concepts and create a problem situation; 2) tasks that promote better understanding and assimilation of new concepts; 3) tasks that form the skills and abilities to apply the theories in related disciplines; 4) professionally oriented, which are close in content to special disciplines and instructive areas of possible application of the studied.

The following conditions contribute to the consolidation of information, increase its capacity, based on the principles of integration and optimal visualization: the complexity of the theoretical material, the use of the same symbols in related disciplines and the algorithmic method of presenting the material. In this case, the external conditions of material compaction are the modularity of construction (arrangement of modules around fundamental mathematical concepts) and the use of new information technologies.

The didactic complex is characterized by multifunctionality and variability. The textbooks contain didactic materials that go beyond state standards. The selection of educational material and its structure allows it to be successfully used by students with different levels of training.

As already noted, the training material is characterized by complexity. In the textbooks of the didactic complex, this principle is widely used in cases where the availability of teaching material does not suffer.

The next feature is flexibility as the ability of the didactic complex to respond quickly and mobile to adapt to rapidly changing external conditions, to manage the learning process with the transition to self-learning. Because the content of the course is consistent with the method of modular teaching - it allows it to vary and refine taking into account the specifics of the chosen profession, student requests, the peculiarities of local labor markets, the capabilities of the educational institution and others.

Textbooks, their structure and construction have allowed the widespread use of a system of concentrated learning, which requires a holistic approach to knowledge acquisition, ie certain organizational forms of learning.

We see the most effective implementation of this complex on an activity basis, which involves the use of various forms of work. For example, uniting students in permanent or temporary groups and in the form of a game modeling elements of future professional activity. The training course may include several types of activities (invention, production, research, design, etc.).

The complex has a practical and creative focus and aims to take into account the personal qualities of students.

For professionally-oriented disciplines, the complex can most effectively perform the functions of an orientation course, which should develop students' understanding of the relationship with other disciplines, the specifics of the profession.

Here is an example of didactic elaboration of the material, within the mentioned complex, a course of higher mathematics. We found that the dynamics of development of any economic system is complex, multifaceted, contradictory, so the research uses mathematical modeling. Such models help to identify system-forming factors and on the basis of knowledge of their laws - to describe the relevant processes. A feature of modeling cycles of economic dynamics is the provision of formalized functions of discrete form. Taking the continuity of time, in the course of the analysis of any process, however, discreteness is artificially created: the process is divided into segments at the level of size - years, quarters, months, weeks, days. So there is a time series, ie several or many numerical quantities for different, but equal in size periods of time. Mathematical description of such cycles allows to solve a number of important problems:

- study of internal processes of the phenomenon;
- study of the behavior of cycle parameters under the action of variable values of factors;
- use of data in current and future plans;

- construction of a system of models, consistency and synchronization of its information with the process control system.

In order to formalize such cycles, a number of mathematical methods are traditionally used - trend selection, spectral analysis, difference transformations, regression and interactive analysis, the method of calculating the numerical characteristics of random variables.

At the same time, in recent years, among scholars studying long-term trends in economic dynamics, there is growing support for the need to develop more sophisticated methods for studying periodic oscillations. The need to use new mathematical models, which are similar to those already common in the study of dynamical systems in physics, biology, ecology, psychology, linguistics, is recognized in many works on the theory of long waves. For example, in the study of macroeconomic dynamics, a system of Volter-Lotka differential equations was used, which describes the "predator-victim" model in ecology [18]. It is interesting primarily because the studies of these scientists were the beginning of the so-called mathematical ecology. In this model, the change in population size is fluctuating, which is often observed in nature.

Cyclic or oscillatory dynamics finds its correspondence in most real processes. Currently in economic research appear investment, business and technological cycles, employment cycles. In economic theory, there are cases when classical and neoclassical models of economic growth lead to cyclical solutions. Within these models can be explained fluctuations in major macroeconomic changes: national income, capital, employment.

In view of the study, we have expanded the sections - "Differential equations", "Series", including topics - "Systems of ordinary differential equations. Voltaire-Lotka model" and "Trigonometric Fourier series".

Considering the concept of the function of one variable as a basic one, we do not limit ourselves to its study by methods of differential calculus, but immedi-

ately move on to solving professionally-oriented problems, using their inherent records and notation. In the next step, we draw analogies with the concept of the function of two, three and many variables, enhancing the effect of visual images, using the mathematical software package Mathcad.

In this case, implementing the principle of professional orientation, during the training of students of the Faculty of Agronomy of VNAU, we draw parallels with the concepts used in cartography and geodesy. The ability to automate calculations and data visualization in the Mathcad environment (Fig.1,2) gave the lesson a creative nature. At almost all stages, students had the opportunity to make their own "discoveries", to see a graphic illustration of theoretical calculations. This is illustrated by the following examples.

Example 1. Suppose that the function of demand for goods A is $x_1 = f(p_1, p_2) = 25 - 2p_1 + p_2$. Where p_1 - the price of goods A , p_2 - price of goods B .

Find the partial exponents of elasticities for $p_1 = 3$, $p_2 = 1$.

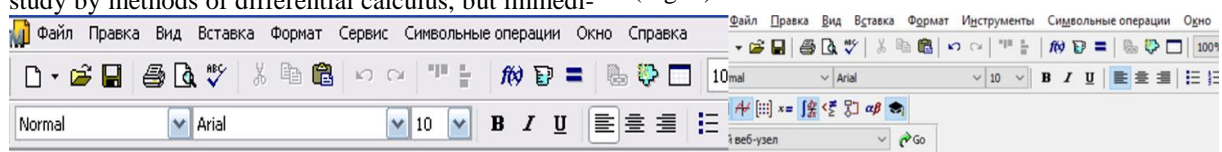
Solution. We have: $E_{11} = \frac{-2p_1}{25 - 2p_1 + p_2}$,

$E_{12} = \frac{p_2}{25 - 2p_1 + p_2}$. For $p_1 = 3$, $p_2 = 1$, obsessed

$$E_{11} = \frac{-6}{20} = -0,3.$$

This means that when the price of a good A increases by 1% and the price of the good B remains the same, then the demand for the good decreases by 0,3% . Similarly, $E_{12} = \frac{1}{20} = 0,05$ that is, if the price

of goods B increases at 1% a constant price of goods A demand for goods A increases by about 0,05% (Fig. 1).

Знайдемо частинні показники еластичностей:

$$E_{11}(p_1, p_2) := \frac{p_1}{25 - 2p_1 + p_2} \left[\frac{\partial}{\partial p_1} (25 - 2p_1 + p_2) \right] \quad E_{11}(p_1, p_2) \rightarrow -\frac{2p_1}{p_2 - 2p_1 + 25}$$

$$E_{12}(p_1, p_2) := \frac{p_2}{25 - 2p_1 + p_2} \left[\frac{\partial}{\partial p_2} (25 - 2p_1 + p_2) \right] \quad E_{12}(p_1, p_2) \rightarrow \frac{p_2}{p_2 - 2p_1 + 25}$$

Знайдемо частинні показники еластичностей для: $p_1 := 3$ $p_2 := 1$

$$E_{11}(p_1, p_2) \rightarrow -\frac{3}{10} \quad E_{12}(p_1, p_2) \rightarrow \frac{1}{20}$$

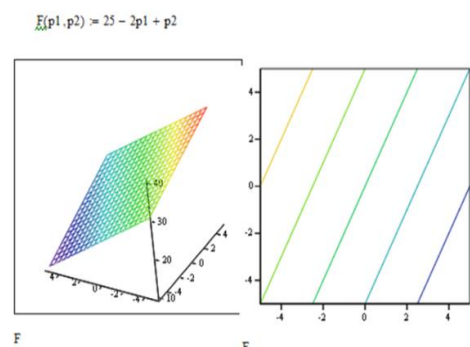

Fig. 1 Visualization of the data to example 1

Example 2. Let two types of goods x and y be made. Their prices are respectively $p_1 = 8$,

$p_2 = 10(y.m.od.)$, and the cost function $S = x^2 + xy + y^2$. Find the maximum profit.

Solution. Write down the income function $R = 8x + 10y$. Profit Pr is the difference between income R and expenses S . If we write the profit function: $Pr(x, y) = 8x + 10y - x^2 - xy - y^2$.

The resulting function is a function of two variables for which the maximum must be found. Find the stationary points: from the condition of local extremum $\frac{\partial Pr}{\partial x} = 8 - 2x - y$; $\frac{\partial Pr}{\partial y} = 10 - x - 2y$.

We obtain a system of equations: $\begin{cases} 2x + y = 8, \\ x + 2y = 10. \end{cases}$

the solution of which is a pair of numbers (2;4). Thus the stationary point has coordinates (2;4).

Therefore, the point $M(2;4)$ is suspicious of the extremum. $A = \frac{\partial^2 Pr}{\partial x^2} = -2 < 0$, $B = \frac{\partial^2 Pr}{\partial x \partial y} = -1$,

$C = \frac{\partial^2 Pr}{\partial y^2} = -2$, a $AC - B^2 = 3 > 0$ - maximum at this point. $Pr_{max} = Pr(2;4) = 28$.

(Fig. 1).

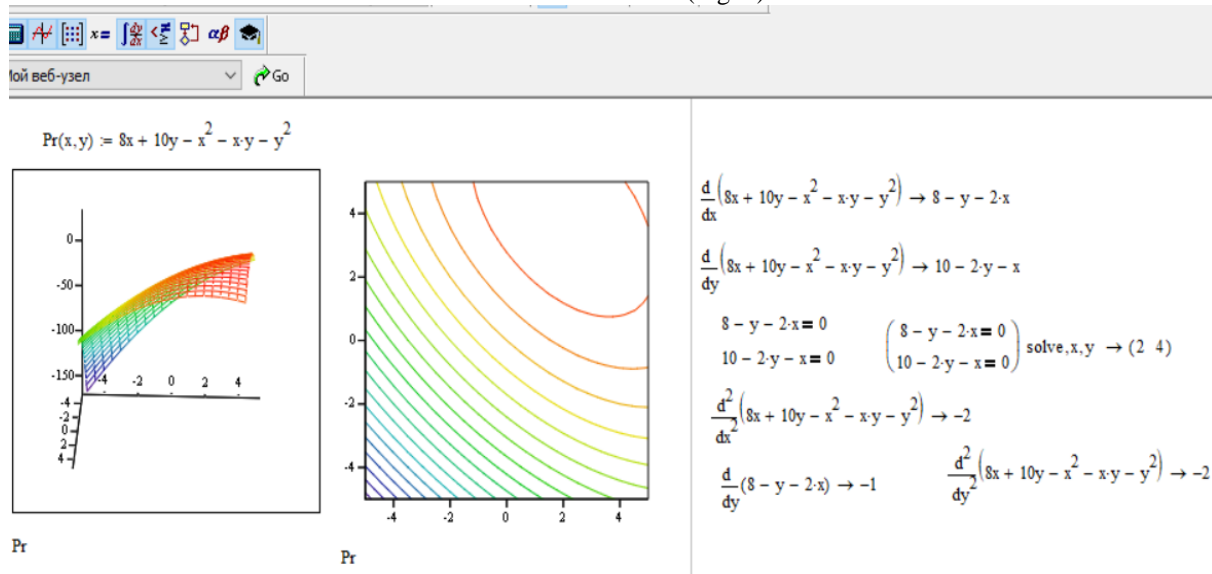

Fig. 2 Visualization of the data in example 2

It is important that in the process of preparing students in the All-Ukrainian research and training consortium, the need to use mathematical methods to students have the opportunity to demonstrate not only teachers but also specialists of research farms during excursions and training practices. In this case, it is the need for geodetic calculations during professional activities in the agricultural sector. In senior courses, students can directly apply the results and test them in practice.

But already in the first year we establish integration relations at the level of abstract and professionally-oriented concepts: the graph of the function of two variables (some surface) - the terrain (a set of irregularities of the earth's surface); level lines, the equation of which, where (lines of intersection of the graph with parallel planes) - horizontal (closed curved line connecting points with the same height). We emphasize that the horizontal can be represented as follows from the intersection of the earth's surface with the horizontal plane. Using the Mathcad system, we compare the types of digital terrain models with the corresponding graphs of functions.

At the next stage, considering the concept of extremum, we make a mathematical model for solving optimization problems, using methods of differential calculus to study the function of one and two variables, and transfer them to solve professionally-oriented groups of problems.

Experiments to involve students in the situation of learning through analogies, generalizations, combining basic knowledge in holistic theories have shown that the development of professional readiness of future farmers most effectively contributes to the acquisition of mathematical knowledge: a) in conjunction with the algorithms of their applications; b) by synthesizing them with systems of general scientific and professional knowledge; c) for the systematic implementation of information technology in the educational process.

At the same time, it is important to realize the integrative role of acquired mathematical knowledge in the theory of processes occurring in nature, as recent trends are to strengthen the integrative role of mathematics in science, in the formation of new areas of scientific knowledge that enrich agricultural practice.

Thus, the ability to identify basic methods of analysis of phenomena ensures success not only in the development of new technology, in the development of new technologies, devices in future professional activities. The system of such influences is characteristic of the assimilation of other general scientific knowledge, which indicates the general didactic nature of the conclusion about the influence of the process of assimilation of mathematical knowledge on the readiness for professional activity.

Based on the above, we consider the mathematical competence of farmers as an element of professional

innovative educational process, organized on the basis of mastering systematic mathematical scientific knowledge and methods of implementing mathematical methods in agriculture which involves mastering the content of mathematical disciplines based on methods, forms and teaching aids. promote the development of intellectual skills, analytical thinking, form communicativeness, reflexivity and a creative approach to solving problems as close as possible to future agricultural activities.

Thus, the process of teaching mathematics as one of the leading general scientific disciplines should be focused on the formation of the whole structure of readiness, expand the future specialist's understanding of the integrative role of mathematics in the formation of new general scientific directions, deepen methodological training and understanding of general scientific methods.

At the same time, it should be remembered that agricultural educational institutions of the research type create new opportunities for the integration of training. In the All-Ukrainian research and training consortium, co-founded by VNAU, students have the opportunity to directly apply fundamental knowledge, theoretical developments and test in practice in research farms.

Thus, the study of the latest trends in economics is reflected in the content of the mentioned didactic complex of training future professionals, namely in the study and mastery of innovative approaches to modeling cyclical processes in economics.

Conclusion. Thus, the set of principles of fundamentalization and professionalization, integrity and subject differentiation, continuity, scientificity and accessibility, in their interaction, is an effective tool in resolving and resolving all major contradictions that arise during the introduction of integrated mathematical content of education in training future professionals.

The proposed approach significantly optimizes the process of professional training, because, there is a consolidation of its content, increase information capacity, there are ample opportunities for flexibility and variability of learning.

Didactic complex of educational and methodical support of integrated mathematical training of specialists as a basis of their professional training.

References:

1. Artemenko I. Ekonomichne mislennya yak predmet naukovogo analizu / Inna Artemenko // Neperervna profesijna osvita: teoriya i praktika: Naukovo-metodichnij zhurnal. – K.: MDGU, 2003. – Vipusk 1. – S.173-177.
2. Svistun V. I. Psihologo-pedagogichni umovi udoskonalennya ekonomichnoї pidgotovki studentiv vishchih agrarnih zakladiv osviti: dis... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Svistun Valentina Ivanivna . – K., 1999. – 287 s.
3. Belyaeva A.P. Integrativno-modul'naya pedagogicheskaya sistema professional'nogo obrazovaniya / Antonina Pavlovna Belyaeva. – SPb-Radom : Institut proftekhobrazovaniya RAO, 1997. – 226 s.
4. Semin YU. N.. Teoriya i tekhnologiya integracii sodержaniya podgotovki v tekhnicheskome vuze: Dis... d-ra. ped. nauk: 13.00.08. – Izhevsk, 2001. – 403 s.

5. Chapaev N. K. Struktura i sodержanie teoretiko-metodologicheskogo obespecheniya pedagogicheskoy integracii: Dis... dokt. ped. nauk: 13.00.01. – Ekaterinburg, 1998. – 562 s.

6. Piazhe ZH. Izbrannye psihologicheskie trudy: Perevod s anglijskogo i francuzskogo/ Vstupitel'naya stat'ya V.A.Lektorskogo, V.N.Sadovskogo, E.T.YUdina. – M.: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 1994. – 680s.

7. Kozlovs'ka I. M. Teoretiko-metodologichni aspekti integracii znan' uchniv profesijno- tekhnichnoї shkoli (didaktichni osnovi) / Irina Mihajlivna Kozlovs'ka. – APN Ukraїni; Institut pedagogiki i psihologii profesijnoї osviti / S.U.Goncharenko (red.). — L. : Svit, 1999. — 301s. — Bibliogr.: s. 279-299.

8. Sobko YA.M. Teoretichni ta metodichni osnovi integrativnih kursiv u profesijno-tekhnichnij osviti: Monografiya / YArosl8v Maksimovich Sobko. – L'viv: Spolom, 2007. – 332 s.

9. Naukovo-metodichni osnovi matematichnoї osviti studentiv ekonomichnih special'nostej vishchih navchal'nih zakladiv: Avtoref. dis... dokt. ped. nauk: 13.00.04 / L.I.Nichugov's'ka; Nacional'nij pedagogichnij universitet im. M.P.Dragomanova. — Kiiv, 2005 – 20s.

10. Puan Kare A. O nauke. –M.: Nauka, 1983. – 560s

11. Romanovs'kij O.G., Romanovs'ka O.O. Vzaemozv'yazok pedagogichnih i sinergetichnih principiv u virishenni pedagogichnih zavdan' // Suchasni informacijni tekhnologii ta innovacijni metodiki navchannya u pidgotovci fahivciv: metodologiya, teoriya, dosvid, problemi // Zb. Nauk.pr. – Vipusk 16 / redkol.: I.A.Zyazyun (golova) ta in. – Kiiv-Vinnicya: DOV "Vinnicya", 2008.– 496s.

12. Malafik I. V. Didaktika: Navch. posib. dlya stud. vishch. navch. zakl./ Ivan Vasil'ovich Malafik. — K.: Kondor, 2005.– 398 s. – Bibliogr.: v kinci rozd.

13. Bepal'ko V.P. Pedagogika i progresivnye tekhnologii obucheniya / Volodimir Pavlovich Bepal'ko. – M.: IZD-vo in-ta prof. obr.-ya, 1995. – 336s.

14. Levchuk O.V. Matematichnij analiz dlya ekonomistiv-agrariiv. Integrovaniy kurs / Olena Volodimirivna Levchuk. – Vinnicya: RVV VDAU, 2008. – 141 s.

15. Dubchak V.M., Levchuk O.V. Teoriya jmovirnostej dlya ekonomistiv-agrariiv: navchal'nij posibnik / V.M.Dubchak, O.V.Levchuk. – Vinnicya: RVV VDAU, 2005. – 92 s.

16. Dubchak V.M., Levchuk O.V. Matematichnij praktikum dlya ekonomistiv-agrariiv / V.M.Dubchak, O.V.Levchuk. Ryadi: navchal'nij posibnik. – Vinnicya: RVV VDAU, 2007. – 128 s.

17. Dubchak V.M., Levchuk O.V. Matematika dlya abiturientiv agrarnih vishchih navchal'nih zakladiv: navchal'no-metodichnij posibnik / V.M.Dubchak, O.V.Levchuk. – Vinnicya.: RVV VDAU, 2006. – 104 s.

18. Plotinskij YU.M. Matematicheskoe modelirovanie dinamiki social'nyh processov / YUrij Mendeleevich Plotinskij. – M.:Izd-vo Mosk.gos. un-ta, 1992. – 130s.

Уста-Азизова Дилноза Ахраровна,
канд. пед. наук, доцент
Нормухамедова Мадина,
студентка

Содикова Дильфуза
студентка

Ташкентский педиатрический медицинский институт
Узбекистан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕТОДИКИ И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В СИСТЕМЕ МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Usta-Azizova Dilnoza Akhbarovna,
Cand. ped. Sciences, Associate Professor
Normukhamedova Madina,
student

Sodikova Dulfuza
student

Tashkent Pediatric Medical Institute
Uzbekistan

PEDAGOGICAL METHODS AND WAYS TO IMPROVE THEM IN THE MEDICAL EDUCATION SYSTEM

Аннотация.

В статье представлена информация о педагогических методиках профессионального образования. В вузах Республики Узбекистан, выпускающих квалифицированные медицинские кадры для системы здравоохранения, а также, для эффективного использования и пути их совершенствования в системе медицинского образования, применяются педагогические методики, отвечающие современным государственным стандартам образования.

Abstract.

The article provides information on pedagogical methods of vocational education. In the universities of the Republic of Uzbekistan, which produce qualified medical personnel for the health care system, as well as, for their effective use and ways to improve them in the medical education system, pedagogical methods are used that meet modern state educational standards.

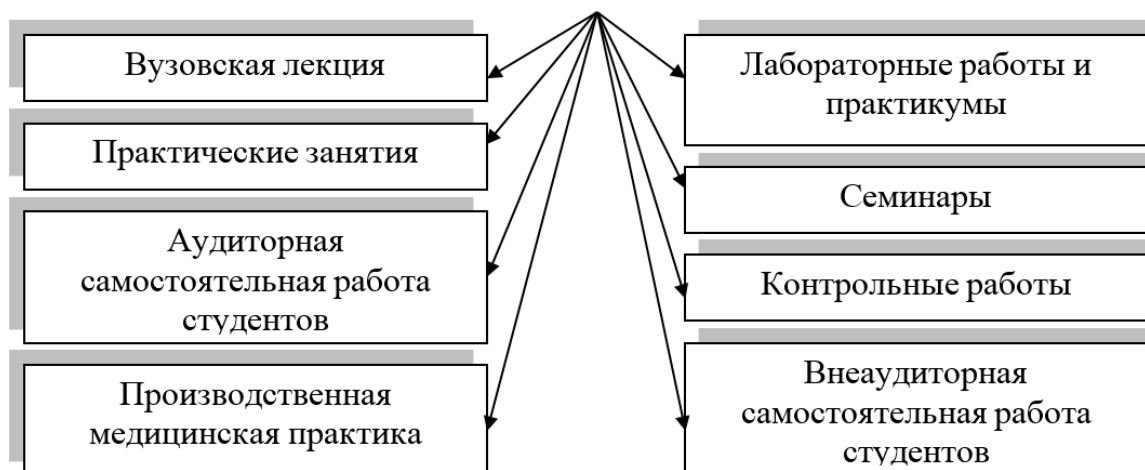
Keywords: pedagogical methods, lecture, teaching material, education.

Ключевые слова: педагогические методики, лекция, учебный материал, образование.

В настоящее время в вузах Республики Узбекистан, выпускающих квалифицированные медицинские кадры для системы здравоохранения, а также, для эффективного использования и пути их совершенствования в системе медицинского образования, применяются следующие педагогические методики, отвечающие современным государственным стандартам образования.

Схема 1.

Педагогические методики профессионального образования

Вузовская лекция - (от лат. lectio – чтение) монологическое изложение преподавателем учебного материала, которая вовлекает обучающихся в непосредственный контакт, для поддачи информации по изучаемой дисциплине.

Лекция представляет собой органическое единство метода и формы обучения. Она вовлекает учащихся в процесс внимательного слушания, визуального наблюдения вспомогательных средств, конспектирования и одновременно организует целостное, законченное учебное занятие. Лекции являются одной из важнейших форм учебных занятий и составляют основу теоретической подготовки обучаемых. Цель - дать систематизированные основы научных знаний по дисциплине, раскрыть проблематику, состояние и развитие конкретной области медицинской науки, сконцентрировать внимание на наиболее сложных и узловых вопросах.

В методическом отношении лекция представляет собой систематическое проблемное изложение учебного материала, какого-либо вопроса, темы, раздела, предмета. Систематический курс лекций, в котором последовательно излагается материал по учебной программе включает традиционно вводные, установочные, ординарные, обзорные и заключительные лекции.

Устное сообщение разворачивается во времени, когда студент-медик либо занят фиксацией его без предварительной обработки и понимания, либо пытается сначала понять и обработать, а затем кратко зафиксировать. В первом случае много времени уходит на малополезную запись текста под диктовку, вслед за речью преподавателя, звучащей в нормальном темпе и понятном изложении. Часто бывает и наоборот: и темп ускоренный, и речь не вразумительна. Во втором случае, осуществляется активная работа внемлющего по пониманию, но порой невозможна качественная или детальная фиксация содержания лекции. Ни темп, ни ритм речи не поддается, как правило, коррекции со стороны обучаемого. Понимание и уяснение содержания учебного материала из устных сообщений лектора является всегда сложным делом.

Лекция не должна быть слишком сложной или чрезмерно насыщенной различными медицинскими фактами. При выбранной форме занятия может случиться, что преподаватель не уложится в отведенное на лекцию время. Представление о том, что педагог должен обязательно успеть на занятии все запланированное, считается ошибочным, может даже и крайне вредным. Ведь многие студенты из-за спешки преподавателя перестают воспринимать ход событий, при этом они вынуждены присутствовать на уроке, фактически отсутствуя на нем. Чрезмерная поспешность при обучении может существенно уменьшить его пользу, а это совсем нежелательно и даже опасно в медицинском образовании. Занятия должны быть результатом творчества, как педагога, так и всех студентов-медиков.

Семинар – форма проведения занятий, ориентированная на активное включение студентов-медиков в диалог с преподавателем, обеспечение условий для упорядочивания теоретического материала; реализации теоретических знаний в практической деятельности выработки умений; контроля знаний.

Для эффективного достижения целей семинара преподаватель должен учитывать следующие факторы: свою подготовленность, в том числе владение техникой вопросов и ответов; состояние учебной группы: мотивацию, особенности ее организации и психологического климата, учебной готовности к семинару – уровень предзнаний и учебных умений студентов-медиков; техническую оснащенность учебного процесса.

Переход к семинарской форме занятий знаменует собой смену трансляционной схемы взаимодействия на коммуникационную, переход от монолога к диалогу, от объектного способа работы с аудиторией к работе с ней как с полноправным субъектом общения, учет ее интересов и способов работы.

Семинары являются активной формой учебных занятий и широко используются при преподавании всех учебных медицинских дисциплин. Семинары строятся, как правило, на основе живого творческого обсуждения, товарищеской дискуссии по рассматриваемой тематике. В действительности, как указывают многие педагоги, основным недостатком семинарских занятий в настоящее время заключается в пассивности слушателей, в создании видимости активности путем предварительного распределения вопросов и выступлений, в отсутствии подлинно творческой дискуссии.

Лабораторные работы – этот вид занятий имеет большое значение для медицинских специальностей. Осуществлять их можно, когда требуется удаленный доступ по компьютерным сетям к лабораторным установкам или центральному компьютеру, моделирующему эксперимент или когда необходимо произвести доставку портативного лабораторного практикума «на дом или рабочее место». Предпочтительным по дидактическим и экономическим соображениям является применение виртуального лабораторного практикума.

Лабораторные занятия представляет собой введение в лабораторный практикум и предполагает знакомство с измерительными приборами, методами измерения различных величин, методикой статистической обработки результата, графическими или какими-либо иными методами представления полученных результатов. Особое внимание при этом уделяется пониманию обучающимися таких фундаментальных понятий лабораторных работ как «цель работы», «задачи эксперимента», «выводы» из полученных результатов, рекомендации по их использованию. Лабораторные работы имеют ярко выраженную специфику для различных специальностей и учебных дисциплин, поэтому по каждой специальности и дисциплине должны быть разработаны особые рекомендации.

Литература.

1. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 192с.

2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов / Э.Ф. Зеер. М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003.-336 с.

3. Зиямухамедов Б., Зиямухамедова С. Новая педагогическая технология. – Ташкент: Изд-во медицинской литературы имени «Абу Али ибн Сино», 2002. –120 с.

4. Климов Е.А. Педагогический труд: психологические составляющие: учебное пособие / Е.А.

Климов. М.: Издательство Московского университета; Академия, 2004. - 240 с.

5. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь. Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – 2-е изд., стер. – М.: Изд. центр «Академия», 2005. – С.80.

6. Контроль знаний в высшей медицинской школе: Учеб. пособие / Сост. В.Безродная, Д.А.Севостьянов, Л.Ф.Власова, Т.А.Шпикс. – Новосибирск: Сибмедиздат НГМУ, 2007. – 125 с.

7. Краевский В.В. Методология педагогики: пособие для педагогов-исследователей / В.В. Краевский. Чебоксары: Изд-во Чувашского ун-та, 2001.-244 с.

Colloquium-journal №6(93), 2021

Część 2

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydrukowano w Annopol 4, 03-236 Warszawa Poland, «Interdruk»

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>